

Landesbibliothek Oldenburg

Digitalisierung von Drucken

M. Tvllivs Cicero Mannvcciorvm Commentariis Illvstratvs antiquaeq. lectioni restitutus

Continens Epistolas, ad T. Pomponium Atticum, M. Iunium Brutum,
Quinctum fratrem

Cicero, Marcus Tullius

Venetiis, 1583

In Epistolarvm M Tvllii Ciceronis Ad Qvinctvm Fratrem. Librvm II. Pavlli
Manvtii Commentariivs

[urn:nbn:de:gbv:45:1-770415](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:gbv:45:1-770415)

IN EPISTOLARVM
 M. TVLLII. CICERONIS
 AD
 QVINCTVM. FRATREM
 LIBRVM. II.
 PAVLLI. MANVTII
 COMMENTARIVS

Marcus S. D. Quincto fratri. I.

PISTOLAM, quam legisti, mane dederam. sed fecit humaniter Licinius, quod ad me, misso senatu, uespero uenit, ut, si quid esset actum, ad te, si mihi uideretur, perscriberem. Senatus fuit frequentior, quam putabamus esse posse mense Decembri, sub dies festos. consulares nos fuimus, & duo consules designati, P. Seruilius, M. Lucullus, Lepidus, Volcatius, Glabrio, praetores, sane frequentes fuimus, omnino ad ducentos. commorat expectationem Lupus. egit causam agri Campani sane accurate: auditus est magna silentio, materiam rei non ignorat. nihil ex nostris actionibus praetermissit. fuerunt non nulli aculei in C. Caesarem, contumeliae in Gellium, ex postulationes cum absente Pompeio. causa sero perorata, sententias se rogaturum negauit, ne quod onus simultatis nobis imponeret: ex superiorum temporum conuicijs, & ex praesenti silentio, quid senatus sentiret, se intellere dixit. Milo coepit dimittere. tu Marcellinus, Noli, inquit, ex taciturnitate nostra Lupe, quid aut probemus hoc tempore, aut improbemus, iudicare. ego, quod ad me attinet, itemq. arbitror ceteros, iccirco taceo, quod non existimo, cum Pompeius absit, causam agri Campani agi conuenire. tum ille se senatum negauit tenere. Racilius surrexit, & de iudicij referre coepit: Marcellinum quidem primum rogauit.

is cum grauius de Clodianis incendijs, trucidationibus, lapidationibus questus esset, sententiam dixit, ut ipse iudices per praetorem urbanum sortiretur: iudicium sortitione facta, comitia haberentur: qui iudicia impediisset, eum contra remp. esse facturum. approbata ualde sententia, C. Cato contradixit, & Cassius, maxima acclamatione senatus, cum comitia iudicij anteferet. Philippus absentem Lentulo. postea Racilius de priuatis me primum sententiam rogauit. multa feci uerba de toto furore, latrocinioq. P. Clodij: eum tamquam reum aecusauit, multis, & secundis admurmurationibus cuncti senatus. orationem meam collaudauit satis multis uerbis, non mehercule indiferte, Seuerus Antistius; isq. iudiciorum causam suscepit, antiq. iussumq. se habiturum dixit. ibatur in eam sententiam. tum Clodius rogatus, diem dicendo eximere coepit. surrebat, a Racilio se contumaciter, urbaneq. uexatum. deinde eius operae repente a Gracchiano, & Cradibus clamorem satis magnum sustulerunt, opinor in Q. Sextilium, & amicos Milonis incitatae. eo metu iniecto, repente, magna querimonia omnium, discessimus. Habes acta unius diei. reliqua, ut arbitror, in mensem Ianuarium reuertentur. De tribunis pl. longe optimum Racilius habemus. uidetur etiam Antistius amicus nobis fore. nam Plancius noster totus est. Fac, si me amas, ut considerate, diligenterq. nauiges de mense Decembri. Vale.

EXPLA-

EXPLANATIO

SCRIPSIT hanc P. Cornelio Lentulo Spintere, Q. Caecilio Metello Nepote cos. mense Decembri, id est in extremo anno; cum mense Sextili, iisdem consulibus restitutus esset. Q. fr. erat in Sardinia, legatus, ut opinor, a Pompeio missus, rei frumentariae causa. nam quindecim sibi eius muneris gratia Pompeius legauit, ep. 1. 4. ad Atticum, & apud historicos. SVB dies festos. § a XVII. Kal. Ianuarii ad usque fere extremum mensis dies erant festi, Saturnalia, Opalia, Angeronalia, Larentinalia, Iuuenalia. DVO consules designati, § Cn. Cornelius Lentulus Marcellinus, L. Martius Philippus: quos immiscet consularibus. P. SERVILIUS, § Isauricus, pater eius, qui consul nouem post annis fuit cum C. Caesare. M. LVCVLLVS, § frater, non germanus, sed consobrinus, ut ait Eutropius, L. Licinii Luculli, qui Mithridate Tigranemq. deuicit. Perit autem paullo ante, quam haec epistola scripta est, certe his consulibus: quod uidemur satis probasse in commentario nostro epistolarum familiarium. & quamquam Liciniae gentis cognomen sit Lucullus, hic tamen non Licinius, sed Terentius est. cur ita censeam, argumentis, ut opinor, facile probabo. Primum actione tertia in Verrem consules simul M. Terentium & C. Cassium uideo nominari. collegam autem C. Cassij fuisse in consulatu M. Lucullum, plane constat ex oratione pro Cluentio. Neque uero quisquam illud obijciat, alterutrum esse necesse, ut uel ex Licinia gente sit, cum Lucullus, quod eius gentis cognomen fuit, dicatur; uel, si ex Terentia est, Varro potius uocetur uel Terentiae gentis cognomine utatur. haerebit omnino, hac dubitatione impeditus, qui morem antiquum ignorat. mihi quidem facile uiam aperit antiquitatis obseruatio. legi enim saepe, ac notauimus, eos, qui iure adoptionis in aliam familiam transissent, duobus cognominibus, uno prioris familiae, altero posterioris usos esse, ita, ut nouum cognomen ueteri anteponeretur. hoc ita esse, cum alia exempla, quae breuitatis causa omitto, tum illud satis indicat in eo senatus consulto, quod insertum epistolae M. Coelius ad Ciceronem misit. sic enim est in eo. Q. Caecilius Q. F. Metellus Pius Scipio, cognomine Scipionis post Metelli ac Pij cognomen collocato: quia Scipionem Q. Metellus Pius, Numidici filius, adoptauerat. itidem hic notat & Varro, & Lucullus dicebatur, sed frequentius tamen Lucullus ob eam causam, quia ueteri, quam nouo, cognomine notior erat. adducor autem in hanc opinionem eo libentius, quod lapides illi capitolini, proximis annis Romae reperti, Lucullum hunc consulem, dictionibus uetustate consumptis, ita ponunt: M. — VS. M. F. — R. LVCVLLVS. neque enim dubito, quin littera illa R, quae ab illis duabus M. F. longissime distat, alterum cognomen sit, quod a Terentio, patre adoptiuo, Lucullus accepit, hoc inquam, VARR. quod, Varro, significat, sicuti LVCVLL. pro Lucullus, ibi scriptum uidemus, & in iisdem lapidibus MARCELL. MESSALL. DOLABELL. NASIC. pro, Marcellus, Messalla, Dolabella, Nasica, ita diuisa syllaba postrema, ut interdum duae litterae, interdum una tantum omittatur: ut, cum scribebant, MAL. pro MAIL. Quod autem, ubi nomen esse oportuit, lapis habet VS: supplementum esse uerum dico, TERE NTI. ut, quod imperfectum nunc est, integrum hoc sit, M. TERE NTI VS M. F. VARR. LVCVLL. nisi si quis praenomen etiam aui putet adiungendum: quod sane desiderari suspicor in lapide. uideo enim inter F. & R. spatium esse paullo latius, quam ut tribus tantum illis litteris, VAR. quas ego addo, totum impleatur. praeterea, ubi lapis corruptus non est, auorum praenomina consulibus adiuncta licet animaduerrere. praenomen autem illud, quod esset addendum, allequi diuinatione non possumus: cum is Varro, cuius filius Lucullum adoptauit, consulatum non gesserit, ac non modo in lapidibus illis, sed nec in historiarum monumentis, quod sciam, usquam nominetur. Est igitur hic, M. Terentius M. F. Licinianus, Varro, Lucullus; a quo, & ab eius collega C. Cassio, lex illa Cassia frumentaria lata est, de qua Cicero bis meminit in Verrem. LEPIDVS, § non M. Lepidus, qui postea triumphum perdendae rei publicae fuit, qui nominari non potuit inter consulares; cum non nisi multis post annis consul fuerit; sed, Man. Lepidus, qui consulatum gesserat cum L. Volcatio Tullo. itaque eos Cicero deinceps memorat. GLABRIO § Man. Acilius Glabrio; qui anno ante Lepidum & Volcatium consul cum fuisset, post eos tamen hic nominatur. quod mirari, puerile est. praetor fuit in causa Verris. PRAETORES § cum ex praetoribus neminem nominet, apparet omnes affuisse. omnes autem hoc tempore octo omnino fuerunt. argumenta, quibus adducor, ut ita esse credam, haec sunt. Praetores, gesto magistratu, exibant in prouincias. hoc in dubium uocari non potest. plena exemplorum omnia. uidentur igitur esse rationi consentaneum, ut earum prouinciarum numerus cum praetorum numero congruerit. has porro in senatus consulto, quod M. Coelius ad Ciceronem misit, octo uideo nominari. Itemq., inquit, senatui placere, in Cilician prouinciam, inq. octo reliquas prouincias, quas praetorij pro praetore obtinerent: & quae sequuntur, Et in oratione pro Milone, Erat, inquit, id temporis consul P. Lentulus, septem praetores, octo tribuni plebis, defensores mei. Septem nominat, uno Appio de omnibus excepto: quod aperte indicat in oratione in Pisonem, his uerbis: De me cum omnes magistratus promulgassent, praeter unum praetorem, a quo non fuit postulanda, fratrem inimici mei, praetorq. duos de lapide emptos tribunos pl. legem comitiis centuriatis tulit P. Lentulus consul de collegae Q. Metelli sententia. Et pro Sextio sic: Collegas Milo adiutores habebat. consulis alterius summum studium, alterius animus praene placatus. de praetoribus unus alienus. Quod si quis putet, unum quidem Appium ex uniuerso praetorum collegio a collegis in Cicerone reuocando dissensisse, collegas tamen ipsos non plane septem fuisse, locumq., iam a nobis ex oratione pro Milone recitatum, fortasse mendo non uacare; quod in notis

numerorum facile solet euenire: huic, opinor, hanc suspicionem eripiam, ipsius Ciceronis testimonio, nam in oratione post reditum in senatu, ubi commemorat eos magistratus, quorum ope redierat ab exilio, nomina ponit octo tribunorum pl. & septem praetorum, eorum scilicet omnium, quos in ea pro Milone significauerat. Scriptum est etiam apud Dionem lib. XLII, de praetoribus a C. Caesare, post Pompeium in Pharsalia deuictum, decem creatis; ut gratiam bene de se meritis referret. *ὅσα γὰρ*, inquit *πλείους αὐτῶν ἀμειψήται, στρατηγούσθε δέκα ἐς τὸ ἐπιθῆναι ἑτοῖς ἀπέδειξε, καὶ ἱεράς ὑπὲρ τὸ γεννησόμενον*, quod si, plures ut remunerari posset, decem praetores, & plures, quam antea fuerant, sacerdotes creauit: nimirum constituit, praetores non antea decem fuisse. Nam quod in Pomponio de origine iuris legitur; Cornelius Sulla quaestiones publicas constituit, ueluti de falso, de paricidio, de sicarijs, de iniurijs; & praetores quatuor adiecit: deinde C. Iulius Caesar duos praetores, & duos aediles, qui frumento praesent, a Cerere Cereales constituit: id me minime conturbat. non enim dixit, adiecit quatuor praetores ad numerum ueterum praetorum; sed, adiecit quatuor de ijs, qui praetores erant, ad publicas quaestiones; ut quatuor ab ipso quaestionibus institutis, quatuor item praetores praesent: quos autem duos ait praetores a C. Caesare adiunctos, eos, opinor, intelligit, de quibus meminit Dio, qui denarium numerum absoluerunt. Patet igitur de praetoribus octo usque ad tertium C. Caesaris consulatum, quid enim dubias coniecturas colligere opus est, in ea re, quae satis manifeste probatur & ex eo senatus consulto, cuius uerba recitauimus, & ex quatuor Ciceronis orationibus, & ex Dionis historia? Sed arguit nescio quis, ut decem praetores ostendat, hoc modo. Praetores publicis quaestionibus praesent: publicae quaestiones erant septem, inter sicarios, de repetundis, peculatus, de ambitu, de maiestate, de ui, de falso; quae criminis ueneficii, & alia quaedam complectebatur. ergo, cum septem essent quaestiones, quod patet ex oratione pro Cluentio, & quaestioni inter sicarios duo praetores praesent, reliquis autem singuli praetores: fuisse praetores octo, qui quaestionibus praesent, & duos praeterea, quorum alter inter ciues, alter inter peregrinos ius diceret, necessarium uidetur. Dixi iam, non esse agendum coniecturis, aut argumentis, ubi ueterum testimonia perspicua sunt. nec uero illa, quae iam attuli, obscura uideri possunt. Quod uero ad numerum quaestionum attinet, diuersa ratio est. nam si numerum praetorum ad numerum quaestionum accommodabimus; non modo plures quam octo, sed plures etiam quam decem creati praetores necesse erit. est enim quaestio de falso, est de paricidio, inter sicarios, de iniurijs, de ueneficio, de ui, de ambitu, de maiestate, de repetundis, de peculatu, de incestu, aliae. Ego autem ad argumentum illud, ne quis eo in aliquam dubitationem uocetur, ita respondeo: primum, praesent potuisse unum praetorem quaestionibus pluribus, sicuti non unus praetor, sed duo quaestioni inter sicarios interdum praesent. possunt, exempli gratia, sex praetores ita distineri crebritate iudiciorum, ut nouis ex orientibus quaestionibus uacare non liceat. potest eo tempore septimum praetorem (reliquus erat unus urbanus, qui non quaerebat, sed ius dicebat) in ea quaestione minime occupatus esse, quae forte illi contigerat. hic, non subito, quin ad eas quaestiones exercendas decreto senatus traduceretur, quibus uacare sex reliqui praetores non potuisse iam dixi. non enim committendum, ut impunita crimina differantur, nec sit locus, quo nocentes rei adducantur. Age utro, concedatur, quaestiones ab uno praetore plures exerceri non licuisse: sequitur ne necessario, ut ideo plures, quam octo, praetores, quia quaestiones plures quam octo, fuerint? non sane, mihi quidem ut uidetur: nisi si mihi illud ante rationibus probetur, quaestiones non potuisse ab alijs, quam a praetoribus, exerceri. quod si quis aggrediatur probare, fortasse haerebit. At nostra ratio quo modo procedit? optime uidelicet: nititur enim testimonio ueterum: a quo ego, quantum in me est, do operam ne discedam. quid igitur ueteres testantur? praesent & publicis quaestionibus, & capitalibus qui praetores non essent: qui iudices quaestionis dicebantur. nam quaestionem de ueneficio, quam exercuit praetor Q. Voconius Naso, apud quem Cicero Cluentij causam egit, exercuerat ante C. Iunius, non ut praetor, sed ut iudex quaestionis, qui & quaesitor uocabatur. patet ex oratione pro Cluentio: patet etiam ex Alconij commetarijs. iudicium autem quaestionis duo fuisse genera, alios praetores, ut Q. Voconium Nasonem in causa Cluentij, alios non praetores, ut C. Iunium in causa Oppianici, multis uerbis demonstratum est in libro de legibus. Atque hac ratione tueor locum illum in oratione pro Cluentio, in quo sex praetores cum nominasset Cicero, Q. Voconium Nasonem, M. Praetorium, C. Flaminium, C. Orchinium, se ipsum, C. Aquillium, subiunxit, Quid reliquae quaestiones? quibus ex uerbis reliquos praetores intelligi, falso coniecit is, quem supra significatione tantum, ne cui uideatur uoluisse detrudere, appellauimus. uel enim, ut dixi, de iisdem praetoribus ibi nominatis, qui reliquas illas quaestiones exercere possent, licet intelligere; uel, quod iam probaui, de illis quaestionum iudicibus, qui cum praetores non essent, quaestionibus tamen non modo publicis, uerum etiam capitalibus (nec enim publicae capitales omnes erant) interdum praesent. Reliqui duo praetores, Ciceronis collegae, P. Cassius, & C. Antonius fuere. Cassius de maiestate quaesuit: Antonium, cum reliqui septem, quos nominauimus, omnes quaesierint, praetorem urbanum fuisse, iusque dixisse, necesse prorsus est. Hic teneris, plures erunt, quam octo. Explico me Pediani ope: cuius elegantem, plenumque, antiquitatis, ac uere autem libellum non paenitebit umquam legendo contriuisse, is igitur in commentario orationis aduersus Antonium, & Catilinam, praetorem eum, qui de repetundis quaereret, eundem ius inter peregrinos dixisse demonstrat. quod nec a ratione uidetur discrepare. non enim ciuium, sed sociorum, hoc est peregrinorum, causa iudicia repetundarum sunt instituta. iure igitur idem praetor & ius dicebat inter peregrinos, & ijs petentibus, de repetundis quaerebat. quod cum ita sit: ius inter peregrinos praetorem Ciceronem dixisse,

dixisse,

dixisse, qui de repetundis quaesuit, pro certo putandum est. uerum Peditiani uerba, ut eius testimonio res pateat, subscribamus. Antonius, inquit, multos in Achaia spoliauerat, nactus de exercitu Sullano equitum turmas. deinde Graeci, quos spoliauerat, eduxerunt Antonium in ius ad M. Lucillum praetorem, qui ius inter peregrinos dicebat. egit pro Graecis etiam tum adolescentulus C. Caesar, de quo paulo ante mentionem fecimus. & cum Lucillus id, quod Graeci postulabant, decreuisset; appellauit tribunos Antonius, iurauitque se ideo appellare, quod aequo iure uti non posset. quem locum & Plutarchus attingit in uita Caesaris, sed ita mendose, ut mirer eum in rebus Romanis tam turpiter esse lapsum. primū P. Antonium nominat, qui C. fuit: deinde Macedoniae praetorem appellat M. Lucillum, qui praetor Romae fuit: tertio, de corruptis iudiciis accusatum ait Antonium, qui accusatus est de repetundis: postremo, tradit eum ideo tribunos pl. appellasse, quod sibi non licere cum Graecis diceret aequo iure in Graecia contendere: cum appellare in prouincia ad tribunos pl. qui Romae erant, nemo soteret. questū porius ad senatum socii ueniebant, nec de corruptis iudiciis, sed de pecuniis ereptis, aut de nece iniusta, aut huiusmodi flagitiis: de quibus aut ad praetorem, aut etiam ad populum quandoque agebat accusator. quare Plutarchum hoc in loco non puto posse ab inscientiae culpa uindicari. Haec praeter consuetudinem meam, hoc est eam, quam puto esse tenendam in conficiendis commentariis, paullo fusius tractaui, non ambitione adductus, sed studio ueritatis; ne confirmaretur opinio illa de decem praetoribus ante bellum ciuile Caesaris & Pompeii. **AD DUCENTOS** & hic tamen frequens senatus dici uere non potest. nam in epistola quadam ad Atticum ccccxv. & in oratione post reditum in senatu ccccx senatores nominantur, non igitur, frequentes, ex uniuerso senatus numero, sed, frequentes, ut mense Decembris. **COMMORAT expectationem** & quia senatum coegerat, ut ageret causam agri Campani. licebat enim senatum habere etiam tribunis pl. ut Gellius docet. hic autem senatum a Lupo esse habitum, non modo ex duabus illis dictionibus, Commorat expectationem, conicio. **LUPVS** & P. Rutilius Lupus. hic sine dubio tribunus pl. erat; cum rogandi sententias potestatem haberet, ut paullo post liquet, sententiae porro non nisi a magistratu rogabantur, sed quid opus est argumentari? in epistola ad Lentulum, quae scripta est Marcellino & Philippo cos. ep. fam. l. i. ep. 2. Lupus, inquit, tribunus pl. quod ipse de Pópeio retulisset. Quid autem, si quis ita obiciat: fuisse Lupum tribunum pl. Marcellino & Philippo cos. quo in Ciliciam anno Lentulus Spinther profectus est: quod utrumque cognoscitur ex fam. lib. i. non posse igitur, quo anno scripta est haec epistola, hoc est, Lentulo Spinthere, & Metello Nepote cos. tribunum pl. esse. Inepta dubitatio non est, quae, rerum Romanarum imperitos facile perturbet. ea tamen diluitur, si sic obicienti respondeas. Tribunus pl. sane fuit Lupus Marcellino & Philippo cos. idem tamen Lentulo quoque & Metello cos. utrumque enim licuit. nam, cum consules per totum Decembrem mensē magistratum gererent; tribuni autem plebis ad usque tatum i. v. id. Dec. sequebatur, ut per eius mensis dies reliquos consulibus ijs, qui ab exitu magistratus minimum aberant, noui tribuni pl. essent, ijdemque, cum primo Ianuarij die noui consules magistratum inissent, per totum insequentem annum, ad i. id. Dec. qd a Dionysio Liuioque didicimus. erat igitur tribunus pl. Lupus Lentulo & Nepote cos. in extremo anno, hoc est, post i. v. id. Decemb. annoque insequenti, Marcellino & Philippo cos. ad eandem usque diem magistratum peregit. Collegas eius inuenio septem, L. Porcium Catinam, C. Caninium, L. Rutilium, Cn. Plancium, A. Plautium, Sex. Antistium Veterem, * Cassium, ipsi praenomen fuit Publio, nomen Rutilio. fam. lib. i. pro Plancio, ad fratrem, Dio. praetor fuit belli ciuilis anno i. Lentulo & Marcello cos. quod Caesar in comm. de bel. ci. lib. i. docet, & Cicero ipse lib. i. ix. & i. x. ad Atticum. **AGRI Campani** & C. Caesar in consulatu legem tulerat, ut ager Campanus, & qui publicus erat, & qui possidebatur a priuatis, plebi diuideretur. diuisitque consul ipse partem eius agri publicam, reliquum a priuatis emi pecunia publica oportebat. a quo Lupi trib. pl. uoluntas cum abhorreret, disputauit in senatu contra legem Caesaris accurate, uide hic ep. 5. & ep. 9. l. i. fam. ad Lentulum. **MATERIAM rei** quae ipsa sibi audientiam facit. **NOTIS actionibus** & laudauit omnia, quae acta sunt a me in consulatu, ne ager Campanus P. Seruili Rullii tribuni pl. lege ueniret. **IN C. Caesarem** & qui consul de agro Campano plebi diuidendo legem tulerat. Suetonius, Appianus, Dio, Plutarchus, ad Atticum non semel lib. ii. **GELLIUM** & L. Gellium crederem, qui cum Cn. Cornēlio Lentulo consul fuit: sed cum inter consulares nominasset, aut igitur alius Gellius est: aut, si consularis est, non affuit in senatu, sicuti nec Caesar aderat, nec Pompeius; quorum in alterum a uelle, cum altero expostulationes fuerunt. **EXPOSTULATIONES** cum querere tur, agrum Campanum a Caesare diuisum esse, consentiente Pompeio, ad Atticum lib. ii. Plutarchus, alij. **ABSENTE Pompeio** & aberat rei frumentariae causa, ad Atticum, lib. iv. ad hunc, ep. 9. **ABSENTE** & non erat in senatu, quia, rei frumentariae praepositus, ad urbem cum imperio erat. imperium autem habentibus urbem ingredi non licebat. **SENTENTIAS se rogaturum** & hic apparet, tribunum pl. fuisse Lupum, praeter enim magistratus, rogandi sententias potestatem, ut iam dixi, nemo habebat. **Nē quod** nouis uelle se a senatoribus sententias dici; ne, cum aduersus uoluntatem alicuius loquerentur, in simultates, & inimicitias inciderent. **CONYCTIS** & meminere enim, quae in senatu superioribus temporibus, cum ageretur de agro Campano, altercationes, & conuicia fuissent. inde, quid quisque sentiret, poterat intelligere. nam cum antea conuicia in eos, qui de agro Campano diuidendo agebant, essent a senatoribus plerisque coniecta; tunc autem, ipso uenditionem suadente, mirum silentium esset: ex eo silentio, probati, quod ipse nolle, ita cognoscebat, ut antea, quod de agro Campano ferebatur, improbari, de conuiciis intellexerat. **Milo coepit dimittere** & senatum, sed in uoce, Milo, in signum esse mendam existimo. fuit omnino trib. pl. T. Annius Milo ijs consulibus, quibus haec epistola scripta est: sed exierat iam e magistratu;

cuius, ut diximus, extremus erat dies v. id. Dec. suumq. magistratum noui tribuni plebis, quorum unus erat Lupus, interant. quare potestatem dimittendi senatus, cum tribunus pl. non esset, habere Milo non potuit. puto igitur, haec tria uerba de Lupo esse dicta; ut, qui senatum uocauerat, idem coeperit dimittere. neque uero, quod ad correctionem attinet, quo me coniectura ducat, non habeo: sed ego non is sum, qui, cum aliquid sine antiquorum librorum ope, aut sine manifesto historiae consensu corrigo, ipse mihi magnopere placeam. dicam tamen, quod sentio. pro, Milo coepit dimittere, reponi posset, una tantum addita, littera In illo coepit dimittere: hoc est, in postremis illis uerbis, Se intelligere, quid senatus sentiret. MARCELLINVS § consul designatus; qui paucis post diebus, hoc est, Kal. Ianuarij, consulatum inuit, propterea primus a Racilio tribuno pl. sententiam rogatus est: quod proxime sequitur. sententiam enim primi rogabantur consules designati, qua de re plenius in libro de senatu. CVM Pompeius absit, § qui cum bello Mithridatico se diuisurum suis militibus agrum Campanum ostendisset; ipso absente, agri Campani causam agi, non satis aequum uidebatur. *Se senatum negauit tenere.* § dixit, quod ad ipsum attineret, licere senatoribus abire, cum illis uerbis uideretur, quae magistratum erant peculiaris in dimittendo senatu: Patres conscripti, nemo uos tenet. Liuius. RACILIUS § L. Racilius, tribunus pl. de quo fam. lib. 1. hic senatum, Lupo dimittente, retinuit, pro potestate tribunicia. SURREXIT § ex hoc loco, stantes magistratus in senatu uerba fecisse, constat: quod de senatoribus tradit Pedianus. & Surrexit, nimirum cum in senatu sederet. quo foedior patet error Dionis, ac Valerij Maximi, quorum uterque non licuisse tradit ingredi senatum tribunis pl. *De iudicijs* § ut iudicia fierent in eos, quibus dicta dies erat. & unum maxime Clodium animo spectabat. Is cum grauiter de Clodianis intendijs § paucis ante diebus idem senserat: quod ad Atticum Cicero scripsit his uerbis: Proposita Marcellini sententia, quam ille de scripto ita dixerat, ut totam nostram causam, areae, incendorum, periculi mei, iudicio complecteretur. eaq. omnia comitijs anteferet, proscriptis se per omnes dies comitiales de caelo seruaturum. *Vt ipse iudices per praetorem urbanum sortiretur:* § Clodius de ui, accusante Milone, reus erat; quod in ep. ad Lentulum, illa uerba significant: Impunitatem est eorum sententijs affecutus, qui, cum tribunus pl. poenas a seditioso ciue per bonos uiros iudicio persequi uellet, exemplum praeclarissimum in posterum uindicandae seditionis de rep. sustulerunt. Et in oratione pro Sextio. In eum igitur Marcellinus ipse sortiri iudices, praetoris urbani opera, uolebat. quamquam rectius, meo quidem iudicio, legeretur: *Vt ipse iudices praetor urbanus sortiretur.* forte enim, cum in libro uetere aliquo scriptum esset, Praet. urb. hoc est, praetor urbanus; addita ab imperito homine, mendosum locum suspicante, particula, per. quod si legatur, ut dixi; intelligendum erit, hoc anno non urbanum praetorem, sed alium e collegio de ui quaesuisse, iudicesq. sortitum esse: porro Marcellinum munus illud sortitionis ad praetorem urbanum noluisse transferri; fortasse quod eius praetoris, qui de ui quaereret, diligentiae, aut fidei non ita confideret. atque haec, quae tantum a coniectura manant, nec ullius loci testimonio confirmantur, examinari paullo accuratius uolumus ab eruditis. SORTIRETUR: § ex uniuerso numero; qui ex tribus ordinibus, senatorio, equestri, plebeio, constabat, quod multis docentur exemplis. COMITIA § aedilia, quibus petebat Clodius; & ob eam causam ante iudicia haberi comitia uolebat, ut, aedilis factus. Milonis accusationem facilius eluderet. quod ita contigit. hinc illud ad Atticum lib. 1. v. Ille postea, si sua comitia non fierent, urbi minari. HABERENTUR: § paucis ante diebus fieri iudicia Marcellinus ante comitia uoluerat: itaque dixit Cicero, in ea, quam nominavi, ad Atticum epistola, Eaq. omnia comitijs anteferet. nunc sententiam ex parte mutat. concedit enim, ut comitia habeantur ante iudicia, sed sortitione iudicium prius facta cum eo, ut, habitis comitijs, iudicia statim fiant: qui iudicia impeditur, is contra remp. fecisse iudicetur. ita nec impedit comitia; & causam iudiciorum eripi cupientibus bonis, non patitur. C. CATO, § tribunus pl. epist. 3. & 4. & epist. fam. lib. 1. CASSIUS § & hic tribunus pl. ACCLAMATIONE § aduersus Cassium; quia comitia fieri ante iudicia uellet. PHILIPPVS § L. Marcus Philippus, Octauij, cui Augusto postea cognomen fuit, uitricus. hic cum designatus consul esset cum Lentulo Marcellino, sententiam post eum proximus rogatus est. nam qui priore loco designatus consul erat, priore item loco sententiam rogabatur; ut in libro diximus de senatu. *De priuatis* § ergo post omnes magistratus. *De toto furore* § non de eo solum, quod expulisset fabros de area nostra; quod Catuli porticum, quae ex senatus consulto, consulum locatione, reficiebatur, disturbasset; quod Quincti fratris domum in flammam masset; quod insecutus esset me lapidibus, fustibus, gladijs; quod Milonis domum, meamq. incendere conatus esset; quorum criminum nomine reus erat; sed plane de omnibus delictis, quae, immam quodam furore incitatus, aut in me, aut in alios, aut in ipsam remp. commiserat. SECUNDIS § assensum indicantibus. ductum a uentis: quibus cum utimur secundis, fertur, quo uolumus, recto cursu nauis. SEVERVS Antistius § cu in ep. M. Bruti Veteris Antistium uocari uideam, suspicor hic de menda. & forte legendum sic: Sex. Vetus Antistius; aut, Vetus Antistius quod dictio, uetus, in uerus, duarum litterarum, t & r, si similitudine, conuersa facile sit; & uerus, deinde abierit in seuerus: ut sunt homines ad ea mutanda procliuēs, quae statim ut intelligerent, uel rei difficultate, uel ingenij uitio non successit. nam quod, Verus Antistius, si legatur, nomini cognomen anteponeat; eo minime perturbor, qui huius generis exempla saepe notauerim. dixit enim infra ep. 4. Macer Licinius: ad Atticum ep. 15. l. 8. Balbi Cornelij: & ep. 8. l. 2. fam. Gallus Caninius. IUDICIORVM causam suscepit, § cum haec uerba, ut Antistium tribunum pl. existimem suscepisse, me adducunt; tum illa, quae sunt in clausula epistolae: De tribunis pl. longe optimum Racilium habemus, uidetur etiam Antistius amicus nobis fore. nam Plancius totus noster est. In eam sententiam §

rum ? quam? an Antistij, qui, se antiquissimam esse habiturum indiciorum causam, proxime dixerat? non puto. nam, cum tribunus pl. esset, certe ante Ciceronem, inter ceteros magistratus, rogatus erat sententiam, laudauit enim potius Ciceronem Antistius, quod, ut optimitatem decet, ita locutus erat, quam sententiam dixit, expono igitur, *Eam*, Marcellini, cui Philippus assenserat, & Cicero deinde multis uerbis. Quod autem inquit, *IBATUR*, non puto, pedibus, subaudiri. non dum enim sententiam rogati omnes erant: quod ubi factum non esset, eundem pedibus in sententiam initium non fiebat. *Ibatur*, igitur, omnium paene consensu. *DIEM dicendo eximere* ? licebat enim senatori, & qua de re uellet, & quam diu uellet, dicere. qua potestate abutebantur multi; cum oratione longa diem confunderent, ne quid in senatu contra uoluntatem eorum decerneretur. ep. 3. l. 4. ad Att. & l. 3. de leg. & Gellius l. 4. c. x. *A RACILIO* ? qui cum de iudicijs retulit, libera cum primis, ac minime uerecunda oratione, adperso multarum facetiarum sale, (id enim est *Urbane*) Clodium uexauerat. liber Magnuli habet, *Inurbane*: & puto sumptum a libro manuscripto: quia, *Inurbane*, rubris litteris factum est: qua ille, ut iam diximus, ueteris libri nota utebatur. nec male congruet, *Inurbane*, cum dictione, contumaciter: ut Clodius ideo fureret, quod esset contumaciter, & *inurbane* uexatus. *A GRAECOSTASI* ? locus fuit ante curiam: de quo Varro. *GRADIBVS* ? quibus ad curiam adscendebatur. *OPINOR*, in *Q. Sextilium*, opinor, dicit, quia Clodii operae in eos, qui senatus ad fores adstabant, incitatae sunt: quos autem de ijs, plane scire non poterat, cum ipse esset in senatu. & *Sextilium* nominat; quod is eius multitudinis, quae Milonem extra senatum, mox exiturum, opperiebatur, quasi dux esse uideretur. habebat enim, ut Clodius, sic & Milo suam factionem. Ideo autem, in *Sextilium* & amicos Milonis incitatae, quia Clodium Milo de ui accusabat. *Ut arbitror, in mensem Ianuariam* ? quia reliqui erant Decembris mensis dies, quibus haberi senatum liceret, paucissimi, nempe quattuor, ut opinio mea fert. nam, cum ab idibus Decembris, quo die senatum a Lupo esse habitum existimamus, (cur ita existimemus, supra ostendimus) ad Kal. Ianuarii dies xvii r. numerentur; ex ijs porro festi sint v. comitiales ix. fasti i v. sequitur, ut per quattuor tantum dies, hoc est fastos, haberi senatus posset. nam, festis diebus non potuisse, notius est, quam ut probari debeat: comitalibus item, facile intelligit, qui senatus consultum, quod est in epistola Coelii ad Ciceronem, attente legerit. sic enim in eo scriptum est, *D. E. R. I. C.* uti C. Paullus, C. Marcellus cos. scum magistratum iniissent ad ex Kal. Mart. quae in suo magistratu futurae essent, de consularibus prouincijs ad senatum referrent, ne ue quid prius ex Kal. Mart. ad senatum referrent, ne ue quid coniunctim de ea re referretur a eos. utiq. eius rei causa per dies comitiales senatum haberent, *S. Q. C.* facerent. Nominatim de comitalibus diebus non dixisset, ut per eos senatum haberent, si haberi alioqui licuisset. & ut ijs, qui acuti nimium uideri uolunt, dum ab alijs excogitata delicato quodam fastidio reiiciunt, omnis calumniandi praecludatur occasio; uerba Ciceronis, quae id, quod agimus, aperte probant, ex epistola sequenti recitabimus. Consecuti sunt, inquit, dies comitiales; per quos senatus haberi non poterat. *PLANCIVS* ? inen dose (sic enim puto) legebatur in omnibus libris, Plautius. nos, Plancius, reposuimus: primum, quod hunc esse Cn. Plancium credidimus, quem tribunum pl. eodem anno cum L. Racilio fuisse, oratio pro ipso, quae exstat, a Cicerone habita demonstrat: deinde, quod apud me ponderis est maximi, quia Bellarionis in libro, Plancius, non Plautius, plane uideo scriptum esse. placet tamen hoc anno & Plautium tribunum pl. fuisse: quod a Dione lib. xxxix. traditum est. sed hic de Cn. Plancio malim, quam de A. Plautio, quem nominat Dio, intelligere. sequor enim antiquum librum: sequor historiam: sequor etiam illud, quod, cum dicat Cicero, *Noster* totus est, magis id conuenit in Plancium, Ciceronis amicissimum, quam in Plautium, cui nullam cum Cicerone intercessisse in signem necessitudinem legimus. & fortasse is est Plautius Hypsaeus, de quo in epistola i. ad Lentulum his uerbis: *Libonis, & Hypsaei* non obscura concursatio, & contentio in eam opinionem rem adduxerunt, ut Pompeius cupere uideatur. Hypsaeus enim Plautiae gentis cognomen. *De mense Decembri*, ? usitata ueteribus locutio, pro, mense. qualia sunt, de nocte, de die, & similia. Cicero pro *Murena*: *Vigilas tu de nocte*, ut tuis consultoribus respondeas. & in epistola ad Atticum, libro v. *Obsignata iam epistola*, quam de nocte daturus eram. *Horatius*:

Offensus damnis media de nocte caballum

Arripit. Catullus:

Vos conuiuia sumptuosiora de die facitis,

Scripterat Quintus, ut ex his Marci uerbis conicio, sibi constitutum esse, Romam hoc mense transmittere. quod tamen nec omnino quattuor post mensibus ab eo factum, sequentes epistolae declarant.

Marcus S. D. Quinto fratri. 2.

NON occupatione, qua eram sane impeditus, sed paruula lippitudine adductus sum, ut dictarem hanc epistolam, & non, ut soleo, ad te ipse scriberem. Et primum me tibi excuso in eo ipso, in quo te excuso. me enim adhuc nemo rogauit, num quid in Sardiniam uellem: te puto saepe habere, qui, num quid Roman uelis, quaerant. Quod ad me de Lentuli, & Sextii nomine scripsisti; locutus sum cum Cincio. quo modo res se habet, non est facillima, sed habet profecto quiddam Sardiniae appositum ad recordationem praeteritae memoriae. nam, ut ille Cracchus augur, postea quam in istam prouinciam uenit, recordatus est, quid sibi in campo Martio, comitia consulum habenti, contra auspicia accidisset: sic tu mihi uideris in Sardinia de forma Minuciana, &

de

de nominibus Pompeianis in otio recogitasse. sed ego, adhuc emi nihil. Culleonis auctio facta est. Tusculano emptor nemo fuit. si condicio ualde bona fuerit, fortasse non omittam. De aedificatione tua, Cyrum urgere non cesso; spero eum in officio fore: sed omnia sunt tardiora propter furiosae aedilitatis expectationem. nam comitia sine mora futura uidentur: edicta sunt ad XI. Kal. Febr. te tamen sollicitum esse nolo. omne genus a nobis cautionis adhibebitur. De rege Alexandrino, factum est S. C. cum multitudine reduci, periculosum resp. uideri. reliqua cum esset in senatu contentio, Lentulus ne, an Pompeius reduceret; obtinere causam Lentulus uidebatur. in ea re nos & officio erga Lentulum mirifice, et uoluntati Pompeij praeclare satisfacimus. sed per obrectatores Lentuli res calumnia extracta est. conse-

cuti sunt dies comitiales, per quos senatus haberi non poterat. quid futurum sit latrocinio tribunorum, non diuino: sed tamen suspicor per uim rogationem Caeninium perlaturum. in ea re Pompeius quid uelit, non dispicio: familiares eius quid cupiant, omnes uident. creditores uero regis aperte pecunias suppeditant contra Lentulum. sine dubio res a Lentulo remota uideatur esse, cum magno meo dolore: quamquam multa fecit, quare, si fas esses, iure ei succedere possemus. Tu, si ita expedit, uelim, quamprimum bona, & certa tempestate conscendas, ad meq. uenias. innumerabiles enim res sunt, in quibus te quotidie in omni genere desiderem. Tui, nostriq. ualent. Vale. XI. kal. Febr.

EXPLANATIO

Cn. Lentulo Marcellino, COS.
L. Marcio Philippo,

EXCVSO & de litterarum infrequentia. Te puto saepe habere & posthaec uerba sequebatur, Erit non semper. quod cum mihi nunquam satis probatum fuisset, (absurdum enim, minimeq. necessarium uidebatur) tollere tamen, nisi meam opinionem scriptus liber confirmaret, numquam ausus sum. nunc in meo illo, mihi magnopere probato, Bessaronis antiquo exemplari uideo, quod coniecturae meae respondeat, scriptum esse, sic inquam: Te puto saepe habere, qui, num quid Romam uelis, quaerant. LENTULI, & Sexti & ut a Lentulo & Sexto debitam tibi pecuniam exigamus; exactam Pomponio Attico, cui debes, persoluamus. CINCIO & L. Cincio, qui Attici negotia Romae procurabat, ad Atticum libro 1. AD recordationem praeteritae memoriae & ad excitandam eius rei recordationem, quam ex animo nostro deleuit obliuio. GRACCHUS & Ti. Sempronius, Tiberij, & Caij, clarissimorum oratorum, pater: qui cum recordatus esset, in designatione consulum non recte a se tabernaculum esse captum; deq. uitiosa designatione ad augurum collegium misisset; augures ad senatum retulerunt; senatus, ut consules abdicarent, censuit: consules abdicarunt. Historia est libro 11. de natura deorum, libro primo de diuinatione, apud Valerium Maximum libro primo. VENIT & proconsul. etiam praetoria potius prouincia, quam consularis, erat Sardinia, sed interdum & a proconsulibus praetoriae administrabantur. quod exemplo Macedoniae, in oratione in Pisonem, demonstratur. In campo Martio & ubi magistratus omnes creabantur. COMITIA consulum habenti & cum essenturum consulum M. Iuuentio Thalna. habuit autem ea comitia Gracchus potius, quam eius collega Iuuentius; quia qui priore loco creatus erat consul, is comitia sequentis anni consulibus rogandis habebat. Itaque & Cicero, qui prior consul erat, consulem a se esse Murenam renunciatum, in oratione pro eo narrat. plura in libro de comitijs. CONTRA auspicia & Veteres nihil non auspiciato gerebant. Gracchus autem, quia tabernaculum uitio cepisset, contra auspicia consules creauerat. De forma Minuciana, & aedificium forte Quinctus ad eam formam, quam Minucius architectus fecerat, extrui uolebat. qua de re uideatur significari infra, epist. 5. NOMINIBVS Pomponianis & pecunia, quam debes Pomponio Attico, & a Lentulo & Sexto solui uelles. EMI nihil. & ubi aedificetur ad formam Minucianam. AVCTIO & de bonis Culleonis mortui; quae fiebat inter coheredes; quo facilius ad suum quisque perueniret. CONDICIO & emendi Tusculani. CYRUM & architectum. ad Atticum epist. 3. lib. 2. & fam. epist. 14. lib. 7. & pro Milone. AEDILITATIS & quam Clodius petebat. COMITIA & aediliticia, nam consularia iam fuerant; cum de consulibus designatis mentio fiat in epistola proxima superiore. ENTRA sunt & edicto consulum Marcellini & Philippi. cur autem eo usque tracta erant comitia aediliticia; quae, si mos seruaretur, anno superiore fieri debuissent & quia, cum iudicium, quo Clodius de te causam dicturus erat, ante comitia fieri, & Marcellinus, & alij uoluissent; contra Clodius intelligeret, se iudicium effugere, nisi aedilis designaretur, non facile posse; ideoq. contenderet, ut comitia iudicijs anteferrentur: utriusque partis contentione factum est, ut iudicia simul, & comitia ultra spatium legitimi temporis producerentur. CAUTIONIS & ne quid Clodius, si eueniret ut aedilis creetur, nocere nobis possit. REGE Alexandrino & Ptolemaeo Aulete: qui, a suis ciuibus pulsus, ad senatum confugerat, petebatque, ut restitueretur. fam. lib. 1. Dio, & alij. restitutus demum est ab A. Gabino Syriae proconsule; qui prouinciae suae terminis, pretio ductus, est egressus. quo nomine postea condamnatum, in Dione legimus. MULTITUDINE & cum qua regem reduci, uocabant libri Sibyllini. hinc illa apud Lucanum carmina:

Haud equidem immerito Cumanæ carmine uatis
Cautum, ne Nili Pelusia tangeret ora
Hesperius miles, ripasq. aestate tumentes.

Dio quoque Sibyllæ uerba recitat lib. xxxix.

LENTULVS § P. Cornelius Lentulus Spinther, qui proximo anno consul fuerat, & in Ciliciam tunc pro consulabat. OFFICIO § quia consul Lentulus ad senatum de Cicerone restituendo contra legem Clodiam retulerat, ut ei, cuius maxime beneficio restitutus esset, nihil Cicero non debere uideretur, VOLUNTATI Pompeij § quia, etsi pro Lentulo studiose, ita tamen egimus, ut animum Pompeij ne offenderemus. OBTRACTORES Lentuli § aduersarios in reductione regis duos in primis Lentulus habebat, Catonem, & Caninium, tribunos pl. Catonem quidem, totam reductionem regis oppugnantem, nec minus Pompeio, quam Lentulo, infensum: quod ostendit ep. 5. Caninium autem reduci regem, non a Lentulo, sed a Pompeio cupientem. & Cato eo processit iracundiae, ac maleuolentiae, ut de abrogando Lentulo Ciliciæ imperio legem promulgauerit. quod ex eadem epistola cognoscitur. Nonius etiam hæc Fenestellæ uerba ex annali xxii. recitat. Ut magistratum, inquit, inierunt tribuni, C. Cato, turbulenti adulescens, & audax, nec imparatus ad dicendum, cōcionibus assiduis inuidiam & Ptolemaeo simul, quæ iam ex urbe profectus erat, & P. Lentulo consuli, paranti iam iter, concitare, secundo quidem populi rumore, coepit. Caninius autem usque eo Pompeij studiosus fuit, ut legem ferre conatus sit, quæ Pompeius cum duobus licitoribus Ptolemaeum reduceret. quod apud Plutarchum in Pompeio scriptum est. idq. Cicero ipse in epistola septima significat in his uerbis: Mihi semper tuæ laudi fauere uisus est, etiam ipso suspiciosissimo tempore Caniniano. CALVMNIA § fictis ad impediendum causis. dicit dem eadem de re in epistola ad Lentulum quarta. DIES comitiales § dixi iam de hoc genere dierum. LATROCINIO *tribunorum*, § Catonem in primis, & Caninium notat: quorum ad eripiendam Lentulo regis reductionem iniquissimos conatus latrocinium appellat: de quibus etiam epist. 4. ad Lentulum sic: Qui nunc populi R. nomine, re autem uera sceleratissimo latrocinio, si qua conabuntur agere, satis prouidum est, ut ne quid saluis auspicijs, aut legibus, aut etiam sine ui agere possint. PER uim § satis enim prouidum erat, ne perferre eam sine ui posset. quod & proxime recitata uerba ex epistola ad Lentulum, & ea præterea declarant in epist. 2. ad eundem: Quod ad populare rationem attinet, hoc uidemur esse consecuti, ut ne quid agi cum populo ac saluis legibus, aut denique sine ui possit. ROGATIONEM § de qua proxime dixi, ut Pompeius cum duobus licitoribus Ptolemaeum restitueret: aut enim eam ferre legem Caninius iam conatus erat, aut se laturum ostendebat. nam de nota rogatione loqui Cicero uideatur. PERLATVRVM § non pertulit. non enim Pompeius, sed Gabinus regem restituit: quod ex Appiano, Dione, Plutarcho, & ipso etiam Cicerone constat. NON dispicio § solebat enim Pompeius & silentio regere uoluntatem, & alio sentire, ac loqui. id ostendunt Ciceronis epistolæ, lib. 1. ad Lentulum epist. 1. & libro ad Atticum IV. epist. IX. & XI. Coelius etiam epist. 1. lib. 1 IX. Quam, inquit, Pompeius orationem habuerit, quamq. ostenderit uoluntatem, (solet enim aliud sentire, & loqui, neque tamen tantum ualere ingenio, ut non appareat, quid sentiat) fac mihi perscribas. FAMILIARES eius § Volcatius, Lupus, Afranius, Libo, Hypsæus, Caninius. epist. 1. ad Lentulum. CONTRA Lentulum. § ut reductio regis ab Lentulo, cui iam S. C. commissâ fuerat, ad Pompeium transferatur. hinc in epistola ad Lentulum: Res agitur per eodem creditores, per quos, cum tu aderas, agebatur. regis causâ si qui sunt, qui uelint, qui pauci sunt, omnes rem ad Pompeium deferri uolunt. SI fas esset § fas non est, quia summum ab eo beneficium, patriæ restitutus, accepi. SVCCENSERE § ob eam, credo, causam, quod superficiem aedium non pluris, quam HS uicies, aestimasset. de quo queritur epist. 2. lib. 4. ad Atticum.

Marcus S. D. Quinto Fratri. 3.

SCRIPSI ad te antea superiora: nunc cognosce, postea quæ sint acta. A Kal. Febr. legationes in idus reiciebantur. eo die res confecta non est. ad IV. non Milo affuit. ei Pompeius aduocatus uenit. dixit Marcellus, a me rogatus. honeste discessimus. producta dies est in IX. id. Interim, reiectis legationibus in idus, referre batur de prouincijs quaestoribus, & de ornandis praetoribus. sed res, multis querellis de rep. interponendis, nulla transacta est. Cato legem promulgauit de imperio Lentulo abrogando. uesitum filius mutauit. Ad IX. id. Milo affuit: dixit Pompeius, siue uoluit. nam, ut surrexit, operæ Clodianæ clamorem sustulerunt: idq. ei perpetua oratione contigit, non modo ut acclamatione, sed ut conuicio, & maledictis impediretur. qui ut perorauit, (nam in eo sane fortis fuit: non est de-

territus; dixit omnia, atque interdum etiam silentio, cum auctoritate peregerat) sed ut perorauit, surrexit Clodius. ei tantus clamor a nostris, (placuerat enim referre gratiam) ut neque mente, neque lingua, neque ore resisteret. ea res acta est, cum hora sexta uix Pompeius perorasset, usque ad horam octauam; cum omnia maledicta, uersus etiam obscenissimi in Clodium, & Clodiam dicerentur. ille furens, & ex sanguis interrogat suos in clamore ipso, quis esset, qui plebem fame necaret? respondebant operæ, Pompeius: quis Alexandriam ire cuperet? respondebant, Pompeius: quem ire uellent? respondebant, Crassum. is aderat tum, Miloni animo non amico. hora fere nona, quasi signo dato, Clodiani nostros consputare coeperunt. exarsit dolor. urgere illi, ut loco nos mouerent. factus est a nostris impetus

petus: fuga operarum; electus de Rosiris. Clodius ac nos quoque tum fugimus, ne quid in turba. senatus uocatus in curiam, Pompeius domum, neque ego tamen in senatum; ne aut de tantis rebus tacerem, aut in Pompeio defendendo (nam is carpebatur a Bibulo, Curione, Faunio, Seruilio filio) animos bonorum offenderem. res in posterum dilata est. Clodius in Quirinalia produxit diem ad 11. id. senatus ad Apollinis fuit, ut Pompeius adesset. acta res est grauius a Pompeio: eo die nihil perfectum est. ad 11. id. ad Apollinis S. C. factum est, ea, quae facta essent ad 11. idus, contra tempus esse facta. eo die Cato est uehementer in Pompeium inuectus, & eum oratione perpetua, tamquam reum, accusauit: de me multa, me inuito, cum mea summa laude dixit, cum illius in me perfidiam increparet. auditus est magno silentio malenolorum, respondit ei uehementer Pompeius, Crassumq. descripsit; dixitq. aperte, se munitionem ad custodiendam uitam suam fore, quam Africanus fuisset, quem C. Carbo interemisset. itaque magna mihi res iam moueri uidebantur. nam Pompeius haec intelligit, nobiscumq. communicat, insidias uitae suae fieri, Catonem a Crasso sustentari, Clodio pecuniam suppeditare; utrumque & ab eo, & a Curione, Bibulo, ceterisq. suis obrectatoribus confirmari; uehementer esse prouidendum, ne opprimatur, concionario illo populo a se prope alienato, nobilitate inimica, non aequo senatu, iuuentute improba. itaque se comparat: homines ex agris aceris. operas autem suas Clodius confirmat. manus ad Quirinalia paratur. in eo multo sumus superiores ipsius copijs. sed magna manus ex Piceno, & Gallia exspectatur; ut etiam Catonis rogationibus de Milone, & Lentulo resistamus. Ad 11. id. Sextius ab indice Cn. Nerio Pupinia de ambitu est postulatus, &

eodem die a quodam M. Tullio de ui. is erat aeger. domum, ut debuimus, ad eum statim uenimus; eiq. nos teros tradidimus: idq. fecimus praeter hominum opinionem, qui nos ei iure succensere putabant: ut humanissimi, gratissimiq. & ipsi, & omnibus uidemur: itaq. faciemus. sed idem Nerius index edidit ad allegatos Cn. Lentulum Vatiam, & C. Cornelium. Eodem die S. C. factum est, ut sodalitates, decuriatq. discederent, lexq. de ijs ferretur, ut, qui non discessissent, ea poena, quae est de ui, tenerentur. Ad 11. id. dixi pro Bestia de ambitu, apud praetorem Cn. Domitium, in foro medio, maximo conuentu inciditq. in eum locum in dicendo, cum Sextius, multis in templo Castoris uulneribus acceptis, subfido Bestiae seruatus esset. hic ~~pro prope~~ quidam ~~quidam~~ de ijs, quae in Sextium apparabantur crimina; & cum ornati ueris laudibus, magno assensu omnium, res homini fuit uehementer grata. Quae tibi eo scribo, quod me de retinenda Sextij gratia literis monuisti. Pridae id. haec scripsi ante lucem, eo die apud Pomponium in eius nuptijs eram cenaturus, cetera sunt in rebus nostris, cuiusmodi tu mihi sepe dissidenti praedicabas, plena dignitatis, & gratiae; quae quidem tua, mi frater, prudentia, patientia, uirtute, pietate, suauitate etiam, tibi, mihiq. sunt restituta. Domus tibi ad lucum Pisonis Liciniana conducta est. sed, ut spero, paucis mensibus post kal. Quinct. in tuam commigrabis. tuam in Carinis mundi habitator es Camiae conuenerunt. A te post illam Olbientem epistolam nullas literas accepi. quid agas, & ut te oblectes, scire cupio, maximeq. te ipsum uidere quamprimum. Cura, mi frater, ut ualeas; at quamquam est biems, tamen Sardiniam istam esse cogites. xv. kal. Mart.

EXPLANATIO

Iisdem consulibus.

LEGATIONES 3 quibus audiendis, mense Februario senatus habebatur; idq. lege Gabinia; quod infra patet, ep. 12. & fam. lib. 1. ep. 4. A KAL. Febr. 3 legiui habendo senatus dies erant, Kalendae, nonae, idus, reliquis diebus, modo comitiales non essent, haberi quidem senatus poterat; sed certus neque lege, neque more statutus erat dies. positum id erat in uoluntate magistratuum. legationes igitur a Kalendis in idus reiciebantur; non quia senatum haberi ante idus non liceret, sed quia, si haberetur, alia de re potius, quam de legationibus, agi placeret, habitus autem quinquies ante idus est. primo nonis, ut oppinor, de prouincijs qua estorum, & de ornandis praetoribus; iterum, tertio, quarto, 1 IX, VII, VI, V, idus, de Clodianarum operarum ui; quinto, 1 V. idus de sodalitatibus, & decuriatis. MILO affuit: 3 operaepretium est nosse, a quo accusaretur Milo, quo de crimine, apud quos iudices. accusabatur a P. Clodio aedile, de ui, apud populum, accusatorem & crimen illa demonstrant, quae sunt in oratione pro Sextio, manifeste de Clodio pronunciata. Nam quid ego de aedile ipso loquar? qui etiam diem dixit, & accusauit de ui Milonem, & infra ibidem: Volitat aedilis; accusat eum, qui aliqua ex parte eius furorem exultantem repressit, & infert continenter, de Milone: Hic, qui se est tutatus sic, ut in priuata re deos penates suos, in rep. iura tribunatus, auspiciq. defenderet, accusat eum moderate, a quo ipso nefarie accusatur, per senatus auctoritatem non est litus. Idem & Dio lib. xxx 1 x. demonstrat. Accusatum autem esse, non ad praetorem, sed ad populum, patet ex eo, quod ad Lentulum in epistola scriptum est, fam. libro 1. epist. 5. Pompeius apud populum ad 1 IX. id. Febr. cum pro Milone diceret, clamore, conuicioq. intractatus est, in senatuq. a Catone asperere, & acerbere, omnium magno silentio, est accusatus. quod ipsum argumento est, reum de ui Milonem fuisse. nam etsi non de ui tantum, sed etiam de maiestate, ac de incestu, populi iudicium erat: ab horum tamen criminum suspicione Milonem abfuisse, eo quidem tempore, notum est. Et, Affuit, in foro; ubi cuiuslibet generis exercebantur iudicia. ADVOCATVS 3 non ut pro Milone diceret, sed ut praesentia sua reum subleuaret. is enim aduocatus est, ut in Diuinatione Pedianus testatur. quarto igitur nonas Miloni aduocatus, octauo idus eidem patronus Pompeius conuenit.

nit. MARCELLVS § non dubito, quin M. Marcellum significet, eum, quem, post deuictum acie Pharsalica Pompeium, a P. Magio Chilone interfectum fuisse, Ser. Sulpicij ad Ciceronem epistola declarat. existimo autem potius Marcum significari, quam aut Caium, eius fratrem, aut alium quemquam; quia & erat hic bonarum in rep. partium tutor, & Ciceronis amicissimus, & Milonis ipsius proprie studiosus, qui etiam ipsum, quo tempore de Clodij caede causam dixit, cum Cicerone defenderit, ut omittam, quod, cum sine praenomine appelletur, de ipso potius, qui uirtute, & honore reliquis Marcellis antecel-
lebat, quam de quouis alio, accipiendum uidetur. HONESTE discessimus. § hoc dicit, quia IX. idus, quo die iterum Milo affuit, turpiter potius, quam honeste, fugientes discesserunt. INTERIM, § inter quartum nonas, & octauum idus, habito senatu, referebatur de prouincijs quaestorum, & de ornandis praetoribus. fieri enim potest, ut non modo nonis, hoc est, die legitimo, uerum etiam tertio nonas, & pridie nonas habitus senatus sit; cum de tribus diebus potius, quam de uno, significare uideatur dictio, Interim. De prouincijs quaestorum, § ut quaestores anni superioris prouincias fortirentur. cuius rei ad consules relatio pertinebat. quaestores autem sorte in prouincias iuisse, docet oratio pro Mute-
na. Et de ornandis praetoribus § malim, praetorijs: ut de prouincijs intelligatur. quod probat latine loquendi consuetudo. nam in epist. ad Atticum lib. I. I. I. Antequam, inquit, ad me scripissetis, uestro consensu consulares prouincias ornatas esse. ad eundem lib. IV. Qui se dicerent in ornandis prouincijs consularibus scribendo affuisse, & in epistola ad Catonem, fam. lib. xv. Prouinciam, inquit, ornata, & spem non dubiam triumphum neglexi. poterat enim facile triumphum sperare, cum ornata prouinciam acciperet, hoc est, exercitu, pecuniaq. instructam. id est ornare prouinciam, quod etiam diximus in commentario ad Atticum. Suspicor autem apud Suetonium in Iulio mendose legi; Ac neque more, neque iure, antequam prouinciae ordinarentur, profectus est in ulteriorem Hispaniam, & pro ordinandis, reponendum ornandis. QVERELIS de rep. § cum essent in senatu, qui non de prouincijs agi, sed de rep. uellent. Quid igitur, existet aliquis qui obijciat, non ad rempublicam prouinciae pertinent? sane: sed hic remp. accipio pro rebus urbanis: quae maioris esse momenti, quam prouinciae, quibusdam senatoribus uidebantur: ideoq. reipublicae nomine recte possunt appellari. CATO § C. Cato tribunus pl. qui triennio ante, Caesare & Bibulo cos. Pompeium priuatus dictatorem appellauerat. ep. 2. PROMULGAVIT. § proposui, ut deinde legem ferret. hoc de more diximus in nostro libro de legibus. ABROGANDO § non abrogauit tamen, Lentulo Marcellino consule dies comitiales, quibus ferre legem Caro potuisset, omnes eximente. infra, 314. & ex epistolis, quae familiares uulgo uocantur, satis constat, P. Létulum non ante annum spatium, quod erat administrandae prouinciae legitimum, decessisse. IMPERIO § Ciliciae administratione. nam praefecti prouinciarum imperium habebat senatusconsulto & lege curiata. quamquam Appius P. Clodij frater, si curiata lex ferri non posset, ex senatusconsulto se esse in prouinciam iturum affirmauit. fam. l. I. ep. 9. & ad Att. ep. 16. l. 4. LENTULO § Spintheri, qui anno proximo consul ab exsilio Ciceronem reuocauerat. uidetur autem hic Cato P. Clodij studiosus fuisse, qui contra Létulum & Milonem, quorum in primis opera Cicero in patriam redierat, rogationes promulgauerit. infra, hac ipsa epistola. MUTAVIT. § sordidata ueste, ad commouendam misericordiam, sumpta: quod magnarum calamitatum in metu facere solebant: itaque, lege Clodia promulgata, uestitum & Cicero cum innumerabili amicorum clientiumq. multitudine mutauerat. PERGERAT § Petrus Danesius, quem habet Gallia clarissimum ingenij doctrinaq. lumen, cum Venetijs ad eum saepe honoris causa in aedes Georgii Siluae, Vaurenfis episcopi, adolescentulum uentitaret, in sermone dixit, rectius legi posse, Semper egerat, quod idem mihi quoque nunc uidetur, & optime duae dictiones, interdum, semper, altera cum altera congruet: ut Pompeius silentio non sane semper egerit, sed interdum, cum auctoritate uero semper. hanc enim operarum Clodij clamor eripere numquam potuit. SVRREXIT Clodius. § aedilis, Milonis accusator. ORE § cum immutatus color mentis solitudinem indicaret; contra quam Pompeio euenerat; qui, clamor operarum minime deterritus, cum auctoritate semper egerat. HORA VI. § tertia diei hora, iudiciorum erat prima. docet hoc Martialis ille uersus, Exercet raucos tertia caussidicos, idē fere est hodie quoque in consuetudine positum. CLODIAM § P. Clodij sororem, eam de tribus, ut opinor, quae Q. Metelli Celeris uxor erat, nam etsi reliquae item duae, una, quae Q. Marcio Regi, altera, quae L. Lucullo collocata fuerat, male audiebant impudicitiae nomine, ut etiam cum fratre Clodio rem habuisse dicerentur: haec tamen Metelli uxor, quam Quadratariam esse appellatum, Plurarchus tradit, in fama praestabat. & hanc significat Cicero libro ad Atticum I. I. cum appellat Βοῦνδα: & in oratione de haruspiciu responsis, cum ait: Ne id quidem sentis, conuiuentes illos oculos abauit tui magis optandos fuisse, quam hos flagrantes sororis? in ea uero pro Coelio, non modo exagitat eam, quia uirorum concubitum, instigante libidine, nimium petulanter appeteret, uerum etiam satis aperta suspicione carpit, quasi uenenū Metello coniugi dedisset. PLEBEM fame necaret. § quasi Pompeius, qui rei frumentariae praeesset, frumentum comprimeret. ALEXANDRIAM § restituendi Ptolemaei causa. De Rostris § non, quod accusatores in foro de Rostris loquerentur; sed, quia Clodius, Milonis accusator, aedilis erat; & iure magistratus ad populum de Rostris uerba facere poterat. SENATVS uocatus in curiam. § IX. idus, hoc est, eo ipso, quo pro Milone Pompeius dixit, die. Licebat igitur fastis diebus haberi senatum, iudicijs uidelicet confectis; nisi quid maioris rei praeripi tempus cogeret. CVRIAM. § cum nihil additur, Hostilium intelligi notum est. BIBULO § M. Calpurnio Bibulo, qui cum C. Caesaris esse inimicissimus, generum eius Pompeium, & in ferendis legibus, hoc est in euertenda rep. consentientem, amare non poterat. CVRIONE § C. Scribonio Curione, uiro consulari, oratore non postremo; cum tamen neque memoria

neque ulla omnino doctrina ualeret. pater eius Cutionis fuit, qui civili bello Caesaris partes secutus, in Africa est interfectus. **FAVONIO** & M. Fauonio, Catonis aemulo in propugnatione reip. & loquendi libertate, occisus est inter captiuos a triumuiris, post Brutum & Cassium Philippensi pugna uictos. **SERVILIO filio** & qui consul postea fuit cum C. Caesare, & addidit, **Filio**, quia uuebat adhuc pater eius, P. Seruilus Isauricus. **BONORVM** & apparet, ab eo bonos uocari Bibulum, Curionem, Fauonium, Seruilium, quia libertatis causam contra extraordinarias Caesaris, Pompeijq. opes tuerentur. **QUIRINALIA** & quae erant xii. Kal. Martij. **DIEM** & accusationis. sed quaero, qui potuerit Quirinalibus, hoc est, die festo, iudicium exerceri, hoc sane mihi praeter consuetudinem uidetur. nisi si potestas in eo singularis fuit aedilium curulium, atque omnino ceterorum magistratum. **Ad Apollinis** & non modo qui Graeci sciunt, sed qui Latinas litteras uix primoribus, quod aiunt, labris attigerunt, in hoc loquendi genere subaudiri aedem intelligunt, & senatum modo in templa, modo in sacras aedes uocari solitum, ex Varrone constat, qui distinguit a templis aedes sacras. **Ut Pompeius adesset.** & puto, quia prope templum Apollinis Pompeius habitaret: qui longius a suis aedibus discedere, metu Clodij, non audebat. ideo, paucis ante uerbis legitur, eum, senatu in Hostiliam curiam uocato, domesticis se parietibus tenuisse. **CATO** & tribunus pl. quod iam diximus, qui antea Pompeium dictatorem appellauerat, nunc, mutata uoluntate, uehementer eundem accusat. **Me inuito** & nam cur laudari se ab eo uellet, quem contra suae salutis auctores, Milonem, & Lentulum, rogationes uideret promulgasse? **PERFIDIAM** & cum Pompeius contra fidem suam Ciceronem destituit, pellic in exilium a P. Clodio passus est. **MALEUOLORVM** & eorum, quibus immoderata Pompeij potentia grauis erat, ex his quattuor iam nominauit. hac de re fam. lib. i. **DESCRIPIT** & non nominatum appellauit, sed quasi quibusdam coloribus ita depinxit, ut, eum notari, homines intelligerent. **AFRICANVS** & minor. cuius uita non exstat, cum tamen eam Plutarchus litteris mandauerit, ut ipse testatur in Gracchis. **C. CARBO** & de gente Papiria, tribunus pl. quo Africanus interfectus est anno. is, accusante L. Licinio Crasso, singularis eloquentiae uiro, cantharidas sumpsisse dicitur. fam. lib. ix. & in Bruto. Plutarchus tamen in Gracchis suspicionem ait fuisse de M. Fulvio, & C. Graccho, neque Carbonem nominat in epitome Liuiana, libro lxx. eius facinoris culpa in Semproniam confertur, Africanam uxorem, Gracchorum sororem, quibus cum similitates Africanus exercuerat. Cic. in Laelio, epitome Liuiana, Velleius l. 2. Plutarchus in apophth. Appianus lib. i. de bel. ci. **SYPEDITARI** & a Crasso, Romanorum omnium ditissimo, Pompeij potentiae semper inuiso. **CONCIONARIO illo populo** & ea maxime populi parte, quae ad conciones tribunorum pl. facile soleret accurrere. quam populi fecem appellat infra. **ALIENATO** & nam ante popularis maxime fuerat Pompeius, cum alijs de causis, tum ob eam, quod populo tribunicia potestatem ereptam a L. Sulla dictatore, consul restituerat. Alienato autem, quia Pompeius Milonem, inimicum P. Clodij, accusatum ab eo, defenderat, infra. **NOBILITATE** & de principibus loquitur ciuitatis, quicumque honoribus ac dignitate pollerent. **Non aequo senatu** & non optime in ipsum animato, argumentum eius rei minime dubium habebat, quod C. Catonis orationem magno silentio audiri, hoc est comprobari, uiderat. **INVENTVTE** & quae nec antea Pompeium amauerat. ad Atticum lib. ii. **QUIRINALIA** & quo die Milonem Clodius erat accusaturus. **Magna manus** & clientum, Pompeij, Ciceronis, Lentuli, Milonis. **Ut etiam** & ut non modo Clodius aliquid in nos per uim agere non possit, sed nec Cato rogationes eas perferre, quas de Milone & Lentulo promulgauit. **De Milone** & quid Cato de Milone promulgasset, compertum non habeo: nisi si hoc, ut, quando gladiatoribus, & bestiarijs contra leges esset usus, poenas daret. hoc mihi uideo posse coniecere ex illis uerbis, quae sunt infra, ep. 5. Ille uindex gladiatorum, & bestiariorum. **LENTULO** & ut ei abrogaretur imperium. **RESISTAMVS.** & si per uim eas perferre conetur, auspicijs, aut intercessionibus, aut denique legibus neglectis. **SEXTIVS** & Publius, qui anno proximo tribunus pl. cum septem collegis de Cicerone restituendo rogationem pertulerat. **INDICE** & non in hac causa indice, cum esset accusator, sed indice, quod ante quasi cognomen illud, ex aliquo fortasse iudicio, accepisset. **PUPINIA** & ex tribu Pupinia. sic. n. loquebantur, quod Peditanus norauit, Pupiniam infer tribus rusticas fuisse, & ab agro Pupinio nuncupatam, ex Festo, alijsq. cognoscitur. uerum de tribubus diximus alio loco satis multa. **DE ambitu** & quod tribunatum plebis, corruptis pecunia tribubus, cepisset, aut intelligendum de quaestura, quam gessit Cicerone & Antonio cos. quod ex oratione pro ipso cognoscitur. **POSTVLATVS** & apud praetorem iudicium. n. de ambitu praetor exercebat: itaque subiungit proxime. Dixi pro Bestia de ambitu apud praetorem Cn. Domitium. Postulare aut simpliciter accipit Vlpianus pro, in iure agere contra aliquem. ego duobus modis expono, ut postulet is, qui nomen alicuius defert apud magistratum, & postulet idem, cum post nominis delationem, in iure agit, hoc est contra reu uerba facit. Vt utique probabimus, recitatis e Cicerone exemplis. Ac primum quidem uel hic ipse locus, de Sextio postulado, indicat, accusationi postulatione antecedere. nam infra sequitur. De ijs, quae in Sextium apparabantur crimina. non dum igitur acta causa erat, cum dicat, apparabantur. Accedit illud, quod est in epistola primi libri 111. ad hunc ipsum. Gabinius tres adhuc factiones postulant, Lentulus, qui iam de maiestate postulauit, Ti. Nero, C. Memmius. ad urbem accessit ad xii. Kal. Oct. nihil turpius nec desertius. sed de iudicijs nihil audeo confidere. & in eodem libro, admodum aperte. De ambitu postulati sunt omnes, qui consulatum petunt, a Memmio Domitius, a Q. Curtio Memmius, a Q. Pompeio Messalla, a Triario Scaurus. magna res in motu est: propterea quod aut hominum, aut legum interitus ostenditur. opera datur, ut iudicia fiant. & in Vatinium: Postea quam es postularus, ex legatione redijsti, ne quis te iudicia defugere arbitraretur. & in epistola Coelij: Pilus de repetundis eum postulat:

postulavit: magna illico fama surrexit; & de damnatione feruenter loqui est coeptum. Postulatio igitur, quod ex his locis facile liceat intelligere, accusatoris actionem anteit, quod si ita est: aut postulatio, nomen est delatio; aut, quid praeterea esse possit, ego quidem non uideo. Rursus, postulare, non esse idem, quod nomen deferre; locum habeo, qui clarissime demonstrat. scribit. n. haec Coelius in epistola ad Ciceronem: Non dubito, quin perlatum ad te sit, Appium a Dolabella reum factum, & paullo post: Illud mihi occurrit, quod inter postulationem & nominis delationem uxor a Dolabella discessit. Quid igitur? an sibi ueteres non constabant, & modo hoc, modo illud? ego hanc inconstantiam non appello, sed libertatem, qua in usu angustius usurparent; latius, ut cum, postulare, dicebant pro, accusare, sicuti nunc de Sextio postularo dixit Cicero; angustius, ut cum propria uerbi significationem intelligi uolebant, quale illud, ex epistola Coelii, quod recitauimus, inter postulationem & nominis delationem. Sic, Accusare, modo ualet nomen deferre, modo causam ipsam iudicio contra reum agere, exemplis abundamus. A QVODAM M. TULLIO & cui cognomen fuit Albinouano; quod interrogatio in Vatinius docet. DE UI & apud M. Aemilium Scaurum praetorem, ut ipsa Ciceronis oratio declarat, uim autem re uera non attulerat, sed passus erat Sextius, quod in oratione pro eo multis uerbis probauit Cicero: indicesq. ita esse crediderunt, absolutus n. est Sextius omnibus sententijs, ut infra in epistola proxima. UT DEBUIMUS & ob eius in nos merita: quia tribunus pl. nostram causam studiosissime iuuerat. IURE SUCCENSERE & ob eius peruersam, morosamq. naturam. sic. n. de eo scribit in epistola sequenti. ITA QVE FACIEMUS & nostram operam, ut polliciti sumus, ita praestabimus. EVIDIT ad allegatos & praeter eos, quos aiebat esse conscios, & participes eiusdem criminis, nominauit Cn. Lentulum, & C. Cornelium. eodem sensu dixit in oratione pro Cluentio, Crimen Oppianici indicio Aulij probabatur; in quo inter allegatos Oppianici nomen primum esse constabat. EODEM DIE & ergo, ut iam diximus, & iudicia, & senatus eodem die. SODALITATES & sodalitates in urbe fiebant multarum rerum causa. hic de sodalitatibus intellige ambitus causa factis, quae Coitio dicebatur. DECURIATIO & uerbum, Decuria saepe non pro decem tantum hominibus, sed pro aliquo numero in unum coacto, & tamquam in decuriam descripto, eiusdem rei tractandae causa. sic Phil. v. Non improbus decuriabat? non solum agrarios? Et in oratione pro Plancio saepe utitur hoc uerbo, cum loquatur de ambitu: item in Verrem, & alijs in locis. DISCEDERENT & de campo Martio; cum ad creandos magistratus, qui eo anno creati ob factiones nondum erant, populus conuenisset. DE UI & publica: nam priuatum leuior poena sequebatur. de publica uero condemnati, praesertim homine necato, ciuitatem amittebant, diximus copiose in libro de legibus. BESTIA & L. Calpurnio Bestia, qui consulatum Ciceronis reprehendere solitus est, a quibus. n. iniuriam tulerat, eos saepe Cicero defendit, ut P. Vatinius, A. Gabinius: eiusq. rei causam exponit his uerbis in epistola ad Marium: Cogor non numquam homines non optime de me meritis, rogatu eorum, qui bene meriti sunt, defendere. DE AMBITU & puto Bestiam de ambitu ob emptam praeturam esse accusatum, & condemnatum. nam, nisi iudicio notatus esset, numquam de familiaritate Bestiae, de opera ei nauata in petitione praeturae, accusator obiecisset M. Coelium, qua de re Cicero sic in oratione: Ac prima pars fuit illa: fuisse Bestiae Coelium familiarē, cenasse apud eum, uentitasse domum, studuisse praeturae. Cn. Domitium & Caluinium, qui post biennium consul fuit cum M. Valerio Messalla: tribunatum pl. gesserat, consulibus Caesare & Bibulo; ut in oratione pro Sextio: praeturam gerit hoc anno, id est consulibus Lentulo & Philippo; quod ite eadem pro Sextio, & interrogatio in Vatiniū demonstrant. In foro medio, & non. n. semper in foro, sed pro arbitratu, modo in hac, modo in illa urbis parte praetores tribunal habebant: omnes tamen & eodem simul in loco, & ubi magistratus initio, ibi per totum annum. In libro de iudicijs. MAXIMO CONUENTU Taciti uerba sunt haec in dialogo de oratoribus: Satis constat, C. Cornelium, M. Scaurum, T. Milonem, L. Bestiam, P. Vatiniū, concursu torius ciuitatis & accusatos, & defensos. ACCEPTIS, & a Clodianis, cum esset tribunus pl. Legatur oratio pro ipso. ΠΡΟΠΡΟΨΟΓΕΝΕΣ ΑΡΧΟΝ & tamquam bonus causae Sextianae gubernator praemuniui quiddam oportune, cum pro Bestia dicerem, quod in Sextij iudicio prodesse posset. EVM & Sextium potius, quam Bestiam. VERIS & uere. n. & in quaestura & in tribunatu plebis rationibus reipublicae fuerat utilissimus. EIVS NUPTRIS & cum Piliam duxit uxorem: ex qua suscepit Atticam, quae deinde Agrippae nupsit. hinc error patet eorum, qui legendum putant in Attici uita, Statuas aliquot ipsi & Pilae posuerunt: cum (omitto alia ornamenta) statuas illas adolescenti Attico posuerint Athenienses, Piliam autem uxorem duxerit iam quinquagenarius. LVCEVM PISONIS & qua in regione urbis, antiqua monumenta non indicant. KALENDIS QUINTIS & is dies terminus erat locatarum aedium. Suet. in Tiberio, & Martialis lib. & 12. cpigr.

,, O Iuliarum dedecus Kalendarum.

CARINIS & in quibus erat auita Ciceronis domus. eam fortasse Quintus in diuisione bonorum a fratre acceperat. P. Victor in regione quarta. MYNDI & amatores elegantiae. CAMIAE & cuius gentis hoc fuerit cognomen, non dum reperi, uidentum est, an Lamiae, legi possit; qui ex gente Aelia fuerunt. OLBENSEM & Olbia datam. ep. 5. HIEMIS & qua parte anni non ita morbis tentamur. SARDINIAM & provinciam graui caelo; eoq. te diligentius cura.

Marcus S. D. Quinto Fratri. 4.

SEXTIVS noster absolutus est ad II. id. Mart. & modi causa disensionem esse, omnibus sententijs absolutus quod uehementer interfuit reip. nullam uideri in eius est. illud, quod tibi saepe curae esse intellexeram, ne cui

RIT 2 iniquo

iniquo relinqueremus vituperandi locum, qui nos ingratos esse diceret, nisi illius peruersitatem quibusdam in rebus quam humanissime ferremus, scito hoc nos in eo iudicio consecutos esse, ut omnium gratissimi iudicemur. nam in defendendo moroso homine cumulatissime satisfacimus, & id quod ille maxime cupiebat, Vatinius, a quo palam oppugnabatur, arbitrato nostro concidimus, dijs hominibusque plaudentibus. quin etiam Paullus noster, cum testis productus esset in Sextium, confirmavit, se nomen Vatini delaturum, si Macer Licinius cunctaretur: & Macer a Sextij sub

sellis surrexit, ac se illi non defuturum affirmavit, quid quaeris? homo petulans, & audax, Vatinius valde perturbatus, debilitatusq. discessit. Quintus tuus, puer optimus, eruditur egregie. hoc nunc magis animaduertio, quod Tyrannio docet apud me. Domus utriusque nostrum aedificatur strenue. redemptori tuo dimidium pecuniae curavi. spero nos ante hiemem contubernales fore. De nostra Tullia, tui mehercule amantissima, spero cum Crassipede nos confecisse. dies erant duo, qui post Latinas habentur religiosi. ceteroqui confectum erat Latiar erat exiturus.

EXPLANATIO

Iisdem consulibus.

AB SOLVTVS § iudicio de ui, accusante M. Tullio Albinouano. exstat Ciceronis oratio. nam iudicium de ambitu factum esse non existimo, forte quia Nerius accusandi consilium abiicerit. **OPPVGNABATVR**, § dixit enim testimonium Vatinius in Sextium. **ARBITRATV** nostro § cum id mihi per omnes, quatenus ego uellem, licet. itaque infert, Dijs, hominibusq. plaudentibus. pessime enim Vatinius omnes paene homines oderant. ex quo Catullus, Odissem te odio Vatiniiano. Macrobius libro II. Satur. Lapidatus a populo Vatinius, cum gladiatorium munus ederet, obtinuerat, ut aediles edicerent, ne quis in arenam nisi pomum misisse uellet. forte ijs diebus Caesellius iuriconsultus consultus a quodam, num nux pinea pomum esset, si in Vatinius missurus es, inquit, pomum est. **PRODVCTVS** § cogebantur legibus, atque etiam nunc coguntur homines, uel in amicissimos, postulante accusatore, testimonium dicere. produci autem testes dicebantur, siue uoluntarij, de quo uellent homines, si ue coacti legibus, in quem nolent, testimonium dicerent. de uoluntarijs exemplum illud habemus (ut omittam alia) in Vatinius: Cum in eundem nuper ab eadem illa furia productus ad populum cupidissime falsum testimonium dixeris? de coactis legibus, hoc, de Paulo in Sextium producto. **NOMEN Vatini delaturum**. § non enim accusandi Vatini materia deerat. ita multa praeter leges commiserat. quod in ipsum Ciceronis interrogatio significat. **MACER Licinius** § unus de Sextij patronis, & forte Licinius ille Caluus, eloquentiae laude insignis, filius C. Macri, qui reus Cicerone praetore de repetundis factus, cum se damnatum iri uideret, uoluntaria morte iacturam rei familiaris effugit. qui enim in reatu, ut iuriconsulti uerbum usurpamus, obierat, eius bona subijci haec leges uetabant. **Plutarchus, Valerius. CUNCTARETVR** § nisi statim Licinius Vatinius accusaret. **SUBSELLIIS** § erant subsellia iudicum, reorum, accusatorum. **ILLI** § Vatini potius, quam Paulo: hoc est, se esse Vatini diem diuorum affirmavit. quod uidetur fecisse. Nam Tacitus in dialogo de oratoribus maxime probat accusationes Calui, quae in Vatinius conscribuntur, ac praecipue secundam orationem. **DEBILITATVS QVE** § animo fracto, ac demisso. refertur enim ad. **Audax: Perturbatus** uero ad, **Petulans. TYRANNIO** § satis usitatum grammaticis nomen. nam & is, qui Aristotelis Theophrastique uoluntaria, dictatore Sylla Athenis reperta, digessit, Tyrannio dictus est. **APVD ME** § domi meae, non, ut ante, domi tuae. **VTRIVSQUE nostrum** § de una domo sermo uidetur esse; cum sequatur, **Spero nos ante hiemem contubernales fore.** & rursus duas domos illud ostendit, **Redemptori tuo dimidium pecuniae curavi:** & illud, quod utriusque domos Clodius euerterat, atque inflammarat, ut est ad Atticum § 5: item illud, quod hic infra subiicitur: **In aream tuam ueni: & Domus erit egregia: & Itemq. nostra celeriter aedificabatur.** quare statuamus fuisse domos omnino duas, quae inuicem contingerent: ut, cum in suis uerterque aedibus habitaret, contubernales tamen essent, quia domus utriusque nullo interiecto spatio disungerentur. **REDEMPTORI TVO** § Longilio. **CRASSIPEDE**: § Furio. nupsit Tullia tribus, contra Peditani Plutarchiq. sententiam, primum L. Calpurnio Pisoni Frugi, deinde Furio Crassipedi, postremo P. Cornelio Dolabellae. Pilo Cicerone perijt exsulante: Crassipes Tulliae nuncium remisit, an e uita excellerit, incertum est: Dolabella diuortium fecit. hoc, ipso suis in libris narrante Cicerone, cognoscuntur. **LATINAS** § si Varronem & Macrobius sequamur, antiquitatis utrumque peritissimum, conceptiuae feriae erant Latinae, non staturae; concipiebanturq. in dies uel certos, uel incertos. Linius tamen staturam indicat fuisse, cum ait libro xxv. Romae consules, praetoresq. usque ante diem v. Kal. Mai. Latinae tenuerunt. eo die perpetrato sacro in monte, in suas quisque prouincias proficiscuntur, non enim simile ueri est, consules, cum uictor Hannibal uastaret Italiam, consulto in v. kal. Mai. qui dies a primo initii magistratus die, hoc est ab idibus Martij, x l i i i. dierum spatio distat, Latinae distulisse; ut ipsi sibi diuinae in urbe mansionis necessitatem imponerent: cum ire in prouincias neque consulibus, neque praetoribus liceret, nisi Latinarum sacro perpetrato. aut igitur eas & staturam in ordinem conceptuarum postea transisse credendum est: aut latentem causam alij perscrutentur. placet enim indicare, in quo, cum ipse mihi non satisfaciam, eorum, qui magis ingenio doctrinaq. praestant, elaborare possit industria. **RELIGIOSI** § quibus aut priuatum, aut publice quidquam fieri, maioris momenti

momenti quod esset, religio uetabat. CONFECTVM } eo perducta res erat, nihil ut iam esset reliquum, nisi ut mulier uiro desponderetur. quod postea factum est nonis Apr. ut ex epistola, quae sequitur proxima, intelligitur. LATIAR } mendosa uox: & in mendo consentiunt ueteres libri, multa mihi, de correctione cogitanti, ueniunt in mentem, nec tamen quidquam, quod magnopere probem. Lucceius erat exiturus, legi possit, si sententia tantum spectetur: sed affinitas abest illa litterarum, quam ego in locis emendandis maxime quaero. Lucceium quidem exiturum fuisse, & in Sardiniam iturum, in ea, quae proxima sequitur, epistola his uerbis scriptum est: Lucceium conuenire nō potueram, quod abfuerat: uidere autem uolebam, quod eram postridie Roma exiturus, & quod ille in Sardinia iter habebat. Posset etiā reponi, Latiare, & coniungi cum antecedentibus uerbis: ut sit: Ceteroqui confectū erat Latiare. deinde: Erā exiturus, ut hoc dicat: De Tullia & Crasspede alioqui confectū erat, confectū autē ipso Latiarum die. nam Latiare, latinarū sollemne significat: quod ex Macrobio constat. hanc ego amarem correctionem: uidetur enim, ut ita dicam, uerecunda; quia sit unius tantum litterae adiectione, & eius litterae, quae prima sequentis dictionis est. ex quo minor quodam modo licentia uidetur: cum, litteram aut elidere, aut addere in ultima dictione, quae sit eadem cum prima dictionis insequentis, unum sit de priuilegijs illis, quae ueterum scripta corrigentibus iure conceduntur. ergo, ut illa prior emendatio placet in sententia, displicet in litteris: ita haec contra, cum in litteris maxime, in sententia tamen haud ualde probatur. nam illud, Ceteroqui, uniuersum quiddam, quod non uno tempore de nuptiis actum sit, significat. Latiare, autem si addatur, quo dies unus intelligitur; nimis in angustum uniuersum illud contrahetur. uerum ego fortasse calumnior, prae nimio studio ueritatis; & imitor Caluum illum, qui cum optimam in dicendo rationem quaereret, nimium inquires in sese, metuensque, ne uitiosum sanguinē colligeret, uerum etiam deperdebat. quare satis habeamus, quae nostra sententia sit, ostendisse, uera sit, an secus, uolo diiudicandi potestatem ad alios pertinere. ERAT exiturus. } Crassipes, rediturus post duos religiosos dies. aut, si cui, Erat, referri ad Crassipedem non placet; eidem fortasse, Erat exiturus, placebit; si modo, uere hoc a Cicetone de se ipso scribi posse, intellexerit. intelliget autem ex illis uerbis, quae sunt infra: Lucceium uidere uolebam, quod eram postridie Roma exiturus.

Marcus S. D. Quinto fratri. 5.

DERAM ad te litteras antea, quibus erat scriptum, Tulliam nostram Crasspedi pridie nonis Apr. esse desponsatam; ceteraq. de re publica, & prima per scripseram. postea sunt haec acta. Nonis Apr. C. Pompeio pecunia decreta in rem frumentaria ad HS MCCCC. sed eodem die uehementer actum de agro Campano, clamore senatus prope concionali. acriorem causam inopia pecuniae faciebat, & ammonae caritas. Non praetermittam ne illud quidem. M. Furnium Flaccum, equitem Romanum, hominem nequam, Capitolini, & Mercuriales de collegio eiecerunt, praesentem, ad pedes uniuersiusque iacentem. Ad 11x. id. Aprilis sponsalia Crasspedi praebui. huic conuiuii puer optimus Quintus tuus, meusq. quod perleuiter commotus fuerat, desuit. Ad VI. id. Apr. ueni ad Quintum, eumq. uidi plane integrum: multumque is mecum sermonem habuit, & perhumanum de discordijs mulierum nostrarum. quid quaeris? nihil sestinus. Pomponia autem etiam de te quaestus est. sed haec corā agemus. A puero ut discessi, in aream tuam ueni. res agebatur multis struitoribus. Longilium redemptorē cohortatus sum. fidem mihi faciebat, se uelle nobis placere. domus erit egregia. magis enim cerni iam poterat, quam quantum ex forma indicabamus. itemq. nostra celeriter aedificabatur. eo die cenauimus apud Crassipedem. cenatus, in hortos ad Pompeium lectica latus sum. Lucceium conuenire non potueram, quod abfuerat, uidere autem uolebam, quod eram postridie Roma exiturus, & quod ille in Sardiniam iter habebat. hominem conueni; & ab eo petiui, ut quamprimum te nobis redderet. Statim, dixit. erat autem iturus, ut acibat, ad 11. id. Apr. ut aut Labrone, aut Pisis conscenderet. tu, mi frater, simul ac ille uenerit, primam nauigationem, dummodo idonea tempestas sit, ne omiseris.

ἀπομαχίαν autem illam, quam tu soles dicere, bono modo desidero, sic prorsus, ut aduenientem excipiam libenter, latentem etiam nunc non excitem. Tribus locis aedifico: reliqua reconcinno: uiuo paullo liberalius, quam solebam. opus erat, si te haberem, paulisper fabris locum dare. sed & haec, ut spero, breui inter nos communicabimus. Res autem Romariae sic se habent. Consul est egregius Lentulus, non impediēte collega, sic inquam bonus, ut meliorem non uiderim. dies comitiales exemit omnes. nam etiam Latinae instaurantur: nec tamen deerant supplicationes. sic legibus perniciosissimis obsistitur, maxime Catonis. cui tamen egregie imposuit Milo noster. nam ille uindex gladiatorum, & bestiariorum emerat de Cosonio, & Pomponio bestiariorum; nec sine his armatis umquam in publico fuerat: hos alere non poterat, itaque uix tenebat. sensit Milo: dedit cuidam non familiari negotium, qui sine suspitione emeret eam familiam a Catone. quae simul atque abducta est, Racilius, qui unus est hoc tempore tribunus pl. rem patrefecit, eosq. homines sibi emptos esse dixit, (sic enim placuerat.) & tabulam proseripit, se familiam Catonianam uenditurum. in eam tabulam magni risus consequebantur. hunc igitur Catonem Lentulus a legibus remouit, & eos, qui de Caesare monstra promulgauerunt, quibus intercederet nemo. Nam quod de Pompeio Caninius agit, sanequam rescrixit. neque enim res probatur; & Pompeius noster in amicitia P. Lentuli uituperatur. & hercule non est idē. nam apud illam perditissimam, atque infamam faciem populi propter Milonem suboffendit: & boni multa ab eo desiderant, multa reprehendunt. Marcellinus autē hoc uno mihi quidem non satisfacit, quod eum nimis aspere tractat. quamquam id senatu non inuito facit. quo ego me libentius a curia, & ab omni parte reip. subtraho.

subtrabo. In iudicijs ijs sumus, qui fuimus, domus celebratur, ita, ut cum maxime. unum accidit imprudentia Milonis incommode, de Sex. Coelio: quem neque hoc tempore, neque ab imbecillis accusatoribus mihi placuit accusari. ei tres sententiae taeterrimae in consilio defuerunt. itaque hominem populus reuocat: & retrahatur, necesse est. non enim ferunt homines; & quia, cum apud suos diceret, paene damnatus est, uident damnatum. ea ipsa in re Pompeij offensio nobis oblitit. senatorum enim urna copiose absoluit, equitum adaequauit, tribuni aeriarij condemnarunt. & hoc incommodum consolantur quotidianae damnationes inimicorum; in

quibus me perlubente Seruius allisus est ceteri conciduntur. Cato concionatus est, comitia haberi non futurum, si sibi cum populo dies agendi essent exempti. & Appius a Caesare non dum redierat. Tuas mirifice litteras exspecto. atque adhuc clausum mare scio fuisse: sed quosdam uenisse tamen Olbia dicebant, qui te unice laudarent, plurimiq. in prouincia fieri dicerent. ijdem aiebant, nunciare, te prima nauigatione transmissurum. id cupio: & quamquam te ipsum scilicet maxime, tamen etiam litteras tuas exspecto. Mi frater, uale.

EXPLANATIO

Ijsdem consulibus.

DEDERAM ad te litteras & hoc, usque ad illa uerba, Ad pedes uniuscuiusque iacetem, librarii, genus hominum indiligens, atque imperitum, longe a sua sede transtulerant, & ad alterius epistolae partem, ipsam quoque quasi membrum a suo corpore auulsam, agglutinauerant. mihi hanc perturbationem ostendit ratio temporis, & earum rerum ordo, de quibus ad fratrem in his epistolis Cicero scribit. Bessarionis liber dissentit ille quidem ab impressis, mendo tamen minime uacat. nam hoc totum, a uerbo, Dederam ad, iacentem, principium est in eo epistolae, sequunturq. continenter illa uerba, In eo multo sumus superiores ipsius copiis; quae sunt in epistola, cuius initium est, Scripsi ad te antea superiora, quae quam sint praepostere coniuncta, cuius, paullo attentius ea consideranti, dilucide patebit. cum igitur neque uulgatum in libris impressis ordinem ullo modo probarem; neque mihi, uerus aliqui ac certus ubique fere, Bessarionis liber hac quidem in parte satisfaceret: dedi me ad considerandum subtiliter argumentum, ut eo quasi filo ad ueritatem peruenirem. Primum agit Cicero de Tullia pridie non. Apr. Crassipedi desponsa. deinde subiungit, uelle se, quae post eum diem acta sint, perscribere. quis igitur pridie non. Aprilis consequitur dies nonae. ab his igitur quasi narrandi capit initium, cum ait: Nonis Apr. senatusconsulto Pompeio pecunia decreta in rem frumentariam. Nonis autem quis proximus adiunctus est dies? IX. idus. erant igitur mihi huius libri epistolae peruoluendae, donec acta IX. iduum Apr. inuenirem. inueni. est enim illud: Ad IX. id. Apr. sponsalia Crassipedi praebui. & quae deinde conexa his pone sequuntur. quod autem infra impressum est in nostro libro, Ad VI. id. Apr. non, ut in alijs libris, atque adeo in manuscriptis, Ad II. id. Apr. id feci coniectura ductus, contra ueterum librorum consensum. tres porro, cur in hanc opinionem uenerim, habeo causas, unam, quod Cicero id agit, ut continuatos aliquot mensis Aprilis dies persequatur: itaque a die pridie non. Apr. ad nonas transiit, a nonis ad IX. id. ab IX. id. autem ad II. id. omisso quattuor dierum spatio, numquam opinor transiisset. quid enim? nihil ne daret illi ad scribendum de quattuor diebus ullus? totum ne quatrimum Cicero dormiuit, ut nihil omnino ipse ageret, nihil, actum ab alijs, posset cognoscere? prorsus credibile non est. Altera, cur VI. pro III. reposuerim, causa illa fuit, quod Ciceronem, qui summum quendam in Quintum fratrem his omnibus epistolis amorem declarat, Quintum filium, & unicum filium, ita neglexisse uix crediderim, ut, eius inualetudine audita, non eum, nisi quattuor dierum interposita mora, uisita uerit. Postremo, qui fieri poterat, ut mendosa dies non esset, cum infra dicat Cicero de Luceio. Erat autem iurus ad II. id. Apr. ex quo patet, ante II. id. Apr. epistolam certe scriptam esse. quocirca, quin VI. id. aut VII. id. (ut statim post sponsaliorum diem, nulla facta mora, ierit ad Quintum) rectius multo sit, quam II. id. mihi quidem non uideretur esse dubitandum. erunt igitur haec quattuor dierum acta: Pridie nonas desponsa Tullia; nonis decreta a senatu Pompeio pecunia, & actum de agro Campano, Flaccus de collegio eiectus; VII. id. aut VI. id. iuit ad Quintum filium, in aream uenit, ad Pompeium delatus, Luceium contuenit. **DESPONSAM** & hae litterae, de Tullia Crassipedi desponsa, non existant. non enim de proxima superiore epistola licet intelligere: in qua scripsit, Spero nos cum Crassipede confectis se, quibus uerbis non, desponsam esse Tulliam, significat, sed sperare se futurum ut despondeatur. Ad id illud. litterae de Tullia desponsa datae sunt pridie non. Apr. hoc est in ipso, quo desponsa est, die. nam in hac epist. quae post pridie non. acta sint, persequitur. at proximas superiores quis credat pridie non. Apr. datas, cum de Sextio III. id. Martii absoluto significet? eo ne usque tantam rem, tam expectatam Quinto, distulisset? postremo, cum hic dicat Cicero, se scripsisse in iis litteris de re publica, & priuata; hoc in superiores litteras nos conuenire, satis patet. uerbum enim de re publica nullum prorsus habent. **REM frumentariam** & cui senatus populusq. Pompeium, annonae subleuandae causa, praefecerat. ad Atticum lib. IV. HS MCCCC. & his notis non, mille quadringenta, quod fortasse aliquis existimet, sed, millies quadringentis, intelligitur. millies autem quadringentis ualeat, quadragies biscentena millia aureorum scutorum pecuniae nostratis: ut ueterem nummariam rationem ex Plinij potius, & Celsi, quam

quam ex Budaei sententia exponamus. neque mirum est, in tanta annonae caritate tantam uim pecuniae in emptionem frumenti fuisse necessariam. nam, cum populus Romanus his temporibus hominum esse, millia censeretur; quod a Licio traditum esse, epitome demonstrat; praeterea, cum peregrinorum, cum feruorum infinitus prope numerus esset; annonae uero subueniri, non per unum mensem, sed usque ad messem, hoc est, per tres menses, necessitas cogeret: immensus erat frumenti numerus, qui tantae multitudinis satisfaceret, uideendus: quaeque item ad emendum frumentum sufficeret, ingens erat pecunia comparanda. quod ita esse, si quis cogitauerit, multis partibus plures fuisse seruos, quam ciues; (ut peregrinos omittam) is, opinor, habita grauis admodum annonae ratione, mecum existimabit. **DE AGRO Campano** § cum etiam agri Campani partem, plebi diuidendam, emi a priuatis pecunia publica Caesar, lege lata, uoluisset; nec pecunia suppeteret: factum est s. c. nonis Apr. in sententiam Ciceronis, ut de agro Campano idibus Maij frequenti senatu referretur. **fam. lib. I. ep. 9. INOPIA pecuniae** § eius, qua senatus agrum Campanum ex lege Caesaris emeret. **NE illud quidem** § quod eodem die, hoc est non. Apr. factum est, singulorum enim dierum acta Cicero persequitur; & post hanc de Flacco mentionem, pergit ad x. id. Apr. hoc est, ad eum diem, qui post nonas primus est, **EQVITAM Romanum** § uide, non eam modo plebem, quae infra equestrem ordinem censeretur, sed ipsos quoque equites in collegia distributos fuisse, uerum & collegia turpia fuisse, ut opificum, & honesta, ut rei diuinae causa, cum equitum etiam, ac senatorum sodalitates fiebant. Opificum uero collegia, multis & s. c. & legibus, sublata, ut a Pediano traditum est, restituit lege lata P. Clodius tribunus pl. qui etiam noua quaedam addidit, ex omni fece urbis ac feruitorum, ut in Pisonem Cicero dixit, constituta. Non igitur, in ea collegia esse adscriptum, honori fuit, quae senatus atque etiam populus saepe damnauerit, & in quibus sordidi ac sedentarii opifices, ut fabri, pistoresque, uersari solebant. at uero sodalitates quasdam ne ingenuo dignas homine non existime fuisse, Catonis auctoritas facit, grauissimi uir; quem de sodalitatibus, quasi honesta de re, loquentem induxit Cicero in libro de senectute. Sodalitates, inquit, me quaestore sunt constitutae. Nec dubito, quin sacrorum causa, subiungit enim: Sacris Idaeis Magnae matris acceptis. Itidem igitur collegium illud, quo Flaccus est eiectus, de sacris rebus, ad Mercurij Iouisq. Capitolini templi pertinentibus, non artis sedentariae causa, fuisse constitutum, facile licet existimare; cum equester ordo, quo ex ordine Flaccus erat, mechanicas artes non exercebat. **CAPITOLINI & Mercuriales** § duo genera hominum, ex quibus collegium illud, unde Flaccus est eiectus, constabat. forte ita dicti, quia prope templum Mercurij, propeq. Capitolium, aut etiam in ipso Capitolio habitarent. **SPONSALIA Craspedi praebui.** § aliud igitur est despondere, aliud sponsalia praebere: cum desponsa Tullia sit pridie non. Apr. sponsaliorum uero dies fuerit ix. id. Apr. quid autem sit, sponsalia, ipse indicat, cum ait, Huic conuiuio. **COMMOTVS** § morbo potius, quam iracundia. nam sequitur: Ad Quintum ueni, eumq. uidi plane integrum. quod est bene ualentis. unde integrum corpus, integra ualitud. praeterea, puto, indecorum, minimeq. sua persona dignum Cicero existimasset, uenire ad Quintum puerum, ut eum iracundia commotum leniret. **VENI** § ergo non erat Quintus apud ipsum, quod supra inde patet: Tyrannio docet apud me, nisi si, Docet apud me, non quod apud eum Quintus habitaret, intelligamus; sed quod, quas diei horas cognoscendis litteras daret, per eas horas eum apud se Cicero uellet a Tyrannione erudiri; ut, quo ingenio ac uoluntate Quintus puer, qua etiam fortasse diligentia, qua ue doctrina esset Tyrannio, posset animaduertere. **MULTERVM nostrarum** § Terentiae, & Pomponiae. raro enim fit, ut inter duas duorum fratrum uxores conueniat. ac saepe carissimorum fratrum suauissimae coniunctiones earum dissensione dirimuntur. quod ipsemet, magno rei familiaris detrimento, maiore animi dolore, sum expertus. **FESTIUIVS** § amabile quiddam est in pueris; quod si uerbis uelim describere, dicam esse id, quod aduersatur seueritati. iraque & in epistola ad Torquatum, Res, inquit, molesta est, ab ijs pueris abesse, quibus nihil potest esse festiuus. **ETIAM de te** § ne Quintus commoueat, quia dixerat, De discordijs mulierum nostrarum, placato iam animo esse Pomponiam significat, quae apud ipsum de longiore, quam uellet, coniugis absentia familiariter ac libere quaestita sit. **MULTIS structoribus** § in aedificando utimur opera architecti, qui formam facit aedificij; redemptoris, qui totum opus impensa studioq. suo faciendum conducit; (ut interduum tamen architectus redemptoris item partes agat) structorum, qui calcem & lateres tractant; fabricorum, qui lapides aut ligna caedunt. **FORMA** § quam Minucius fecerat. ep. 2. **REDDERET** § non ut te secum Romam reduceret, sed ut te statim huc remitteret. **LABRONE** § non dubito, quin de Ligurni, ut nunc appellant, portu intelligat. uocem corrumpit, ut alias innumerabiles, ueustas. **Amphiclitum** § cum epistola Quinti, cui respondet Cicero, non extet: diuinare, quid sit *amphiclitum* hoc loco, nostrum non est, non enim placet eos imitari, qui, ne quid nescire uideantur diuersas in opiniones leui coniectura feruntur. **BONO modo** § non, omnino, sed, quada ex parte: *metas* quod Graeci dicunt, ut, Bono, temperamentum quoddam, non, ut alibi, magnitudinem significet. sic ad Atticum lib. x. **De die tantum uidebis, & id ipsum bono modo.** sed hoc aliquanto apertius ostenditur lib. 11. Acad. in quo haec sunt: Hanc tibi, Luculle, si es ascensus Antiocho, familiari tuo, tam sunt defendenda, quam moenia: mihi autem bono modo, tantum, quantum uidebitur. **LIBERALIVS** § quod minus restricte sumptus faceret, quod uiuendi rationem non ea, qua solitus erat, frugalitatis regula metiretur. **Opus erat** § opus erat ad relaxationem animi mei, ut paulisper ab his tumultibus secederem, ac fabricis locum darem. defessus enim iam sum ex molestia, quam illis urgendis capio. id igitur facerem, si te haberem: tu enim, absente me, meam uicem eos exerceres. nunc eo non licet, quia, si pedem hinc mouero, nemo

futurus est, qui praesentia sua illos in opera contineat. *SED & haec* § dixerat iam, Sed haec coram agemus, cum de discordijs mulierum meminisset, recte igitur usus est particula, & ut significet uelle se non illa tantum superiora, sed & haec praesenti sermone referuare, atque haec de causis una fuit, quae me, ut hanc epistolae partem, quae incipit a dictione *ἀμφιμάχων*, usque ad extremum, cum ea parte, in qua mentio fit de discordijs mulierum, conneckerem. *RES Romanae* § a priuatis rebus ad publicas sermonem traducit, & cum dixit res Romanae, potius quam publicae, festiuū simul & amplum quiddam uideatur adamasse: quod, cum haec uox, res Romanae, magnum aliquid praeseferat, ipse tamen ea significet, quae in fra Romani nominis dignitatem sunt, unde & illud ad Atticum ep. 5. l. 4. Nunc Romanas accipe res, & ad eundem, quo in loco certum non habeo, sed ad eundem certe: iam exclames necesse est, res Romanas diutius stare non posse, & hic, infra: Res Romanae sic se habebant. *LENTVLVS* § Marcellinus; quem hoc anno consulem fuisse cum Marcio Philippo, iam dixi. *COLLEGA* § cum sua sponte bono, tum, ut opinor, consilio maxime, atque exemplo M. Catonis, generi sui, Plutarchus. *EXEMIT* § sustulit: effecit, ne per eos lege agi posset: ne scilicet C. Cato tribunus pl. quas de P. Lentulo Spithere, & Annio Milone, rogationes promulgauerat, eas perferre posset. tollebantur autem comitiales dies cum aliis rationibus, quas in libro de comitijs attigimus, tum feriis indicendis: cum & comitialis, & festus dies idem esse non posset. *ETIAM Latinae instaurantur* § cum dicat, etiam, liquet; non instaurandis modo Latinis exemptos esse a Lentulo comitiales dies, sed alio etiam genere impedimenti, cuiusmodi erat, seruare de coelo, nam etsi augur non erat Marcellinus: nihil tamen obstabat, quin, pro potestate consulatus, seruare de coelo posset, quod aperte demonstrant illa uerba in oratione secunda in Antonium: Hic bonus augur eo se sacerdotio praeditum esse dixit, ut comitia auspiciis uel impedire, uel uitiare posset, in quo primum incredibilem stupiditatem hominis cognoscite, quid enim istuc, quod te sacerdoti iure facere posse dixisti; si augur non es, & consul es, minus facere potuisses? uide, ne etiam facilius, nos enim nuntiationem solum habeamus, consules & reliqui magistratus etiam speculationem, & interrogationem in Vatinius: Tribunus pl. fuisti: collegas habuisti uiros fortes nouem. ex his tres erant, quos tu quotidie sciebas de coelo seruare, quos irridebas, quos priuatos esse dicebas, quibus ex locis licuisse constat etiam ijs, qui augures non essent, seruare de coelo, nam certe neque Marcellinus, neque tres illi tribuni pl. Vatinii collegae, augures erant; quorum numerus supra quindecim esse non poterat; & inter eos nemo erat ex ijs, quos nominaui, omnes enim habeo diligenter notatos in meis, lucubrationibus. *LATINAE* § seriae conceptiuae, a consulibus, aut ab eo, qui summum in urbe magistratum gereret, in Albano monte factae, primus eas in unum diem Tarquinius Superbus instituit: secundus dies additus, pulsus regibus: tertius post secessionem in Auentinum: quartus, plebe & patribus a dictatore Camillo in concordiam reductis. *INSTAVRANTVR* § quasi, faciendis ijs, aut praetermissum aliquid esset, aut, quod non oporteret, commissum. quibus de causis, saepe legimus apud Liuium, instauratos esse ludos, instauratus autem decreto pontificum Latinas, ex Liuii lib. xxxi l. i, planum est. *SYMPLECATIONES* § quae imperatoribus pro re bene gesta decernebantur: eaeque, dum fierent, lege agere non licebat. *ILLE uindex* § qui se uindicem quodam modo, atque assertorem gladiatorum & bestiarum professus erat, lege in Milonem promulgata, quod gladiatoribus & bestiariis contra rem, usus esset, & legem supra Cicero significat in eo loco: Magna manus ex Picensi, & Gallia exspectatur; ut etiam Catonis rogationibus de Milone & Lentulo resistamus. *VNVS EST* § non quia reuera unus, sed quod unus inter omnes eo magistratu dignus esset, similiter locutus est in epistola ad M. Catonem: Et, si in ciuitate multi Catones essent; in qua unum fuisse mirabile est, in magno enim Catonum numero, singularem uirtute fecit M. Catonem. *TABVLAM proscripti*, § in publico posuit; cum in ea scripsisset, seruos esse uenditurum C. Catonis: quod illi esse dedecori intelligebat. *HVNC igitur Catonem* § de quo haec, quae risum excitarent, sunt a me dicta. itidem cum infra locutum puto epistola 9. *MONSTRA* § quas, opinor, leges perniciosissimas paulo ante appellauit. *INTERCEDERET nemo*. § quibus enim legibus, ab aliquo tribuno pl. intercessum iam erat, de ijs impediendis, non erat, cur Marcellinus cogitaret: quibus autem intercederet nemo, iis, qua ratione poterat, obstitabat. has autem leges si uel pro Caesare, uel contra Caesarem scriptas fuisse dicam, uaticiner fortasse, & aberrem a uero: quod tamen consequi coniectura liceat, crediderim, pro Caesare fuisse, alioqui non iis impedimento fuisse Marcellinus: qui, cum Pompeio esset infensus, quod paulo infra Cicero declarat. Caesarem (est enim ita consentaneum) non amabat: cuius & affinitatem cum Pompeio, & perniciosum reip. cum eodem, & cum M. Crasso initam societatem boni & sapientes ciues oderant maiorem in modum, ac timebant. *CANINIUS* § tribunus pl. qui rogationem promulgauerat, ut Pompeius regem Ptolemaeum cum duobus legatis restitueret, hoc Cicero significat, obscure illi quidem, sed Plutarchus apertissime. *REFRIXIT* § quo diligentius hoc uerbum considero, eo minus existimo, Refrixit, ideo dictum esse, quia rogationi a Caninio promulgatae aliquis tribunus pl. intercessisset, libentius in eam sententiam delabor, ut in ipso Caninio remissionem quandam animi in re coepta significari existimem. quo spectare uideretur illud: Neque enim res probatur. Refrixit igitur, ipso remittente Caninio: qui de rogatione perferenda non laborauit, cum rem probari non uideret. sic locutus est, simili sententia, ad Atticum 18. Haec tota res, interpellata bello, refrixerat. *VITUPERATVR* § qui, cum a Lentulo fuisset ornatus, restituendi Ptolemaei regis honorem ei uellet eripere. ornamentum autem in Pompeium a Lentulo profectum, id fuit, quod, ut rei frumentariae praeficeretur, consul anno proximo retulerat: idq. significant illa, quae sunt in epistola ad Lentulum: Pompeio qui nolunt, idem tibi, quod eum ornasti, non sunt amici.

FAECIEM populi & P. Clodij studiosam. PROPTER Milonem & defensum contra Clodij accusatio-
 nem IX id. Febr. qua de re supra. SVBOFFENDIT & non omnino, sed leuiter propter Milonem of-
 fendit. quod alioqui popularis maxime Pompeius esset. itaque & supra, cum hac ipsa de re loqueretur,
 ita locutus est: Concionario illo populo a se probe alienato. MVLTA ab eo desiderant & quae non prae-
 stat, cum deberet. MVLTA reprehendunt & quae committit, cum non deberet. Hoc uno & quia dixerat
 iam, Consul est egregius Lentulus; unum excipit, asperitatem in Pompeium: ne, quae in hominē ami-
 cum, de seq. optime meritum fiant, ea probare uideatur. SENATV non inuito & iure. quid enim ei faueret,
 cuius nefaria contra libertatem consilia, coitione cum Caesare, & Crasso facta, cognouisset? supra: Ca-
 to est uehementer in Pompeium inuectus: auditus est magno silentio maleuolorum. & in epistola ad
 Lentulum: Pompeius in senatu a Catone aspere & acerbe, nimium ne in dicenda sententia uel bonos
 offendam, si pro magno silentio, est accusatus. ACVRIA & Pompeio sentiam; uel ingrata faciam in ip-
 sum, si sequar eos, qui ab illo dissentiant. CELEBRATVR & clientium frequentia. idem ad Att. 37. Rép.
 nulla ex parte attingimus. in causis, atque in illa opera nostra forensi, summa industria uersamur. do-
 mus celebratur. IMPRVDENTIA Milonis & non, quod ipse accusauerit imbecille, sed quod tum alieno tē-
 pore, tum ab accusatoribus minime firmis accusandum curauerit Sex. Coelium. Sex Coelio & cenfeo legen-
 dum, Sex. Clodio. is enim & Milonis ac Ciceronis fuit inimicissimus; & Marcellino & Philippo eos, ac-
 cusatus, atque absolutus est. de quo sic in oratione pro M. Coelio in extremo fere: Oro obtestorq. uos
 iudices, ut, qua in ciuitate paucis his diebus Sex. Clodius absolutus sit; quem uos per biennium aut mi-
 nistrum seditionis, aut ducem uidistis; in ea ciuitate ne patiamini &c. congruunt igitur tempora: nec
 res ipsa discrepat. de temporibus dubitari non potest: cum oratio pro M. Coelio iisdē, quibus haec
 epistola scripta est, consulibus habita sit, Marcellino, inquam, & Philippo. nam in oratione cum ait: In-
 telligis pro tua praestanti prudentia Cn. Domitij, cum hac sola rem esse nobis: facile aperit, quo anno il-
 la dixerit. uideo enim, Domitium Caluinum, qui praetor quaestionem illa exercuit, praeturam gessisse
 consulibus Marcellino & Philippo. id quod, opinor, iam cognitum est, dixit enim supra: Ad III. id.
 Feb. dixi pro Bestia de ambitu apud praetorem Cn. Domitium. quam epistolam in consulatu Marcelli-
 ni & Philippi scriptam ostendimus. Quod ad reum attinet; homo est, quem Milo pariter & Cicero per-
 ditum uoluerint, quod utrumque non ex oratione minus, quam ex hac epistola, colligitur. NE QV E hoc
 tempore & quod ei Clodius, qui tunc aedilitatem curulem gereret, prodesse suo studio plurimum posset.
 etiam illud: quod eo tempore sit accusatus, cum Pompeius neque clarus plerisque de populo esset, pro-
 pter Milonis patrocinium; & senatoribus offensus. ex quo paulo post: Ea ipsa in re Pompeij offensio no-
 bis oblitit: senatorem enim urna copiose absoluit. ACCVSARI & de ui, ut opinor: cum, omnium sediti-
 osum fuisse, Ciceronis scripta demonstrant. TETERRIMAE defuerunt & quae nisi defuissent, con-
 demnatus esset. & Teterrimae, cum odio. nam si absolutus est Sex. Clodius immerito, non tres plane
 sententiae, sed omnes, quae absoluerunt teterrimae, notat autem ordinem senatorium. nam tribuni aera-
 rij damnarunt, equitum sententiae pari numero fuerunt, senatores plerique absoluerunt. quod subiun-
 gitur. notat igitur nominatim eas tres, quae condemnationis numero defuerunt. Verum quaero, cum
 tribus ordinibus unus absoluerit, alter damnauerit, tertius neque absoluerit, neque damnauerit, qui ui-
 deri potest Clodius absolutus? quia, non ordinum iudicia, sed sententiarum numerum spectati, lex iu-
 bebat. quod cum alijs exemplis, tum ex oratione pro Cluentio, & ex epistola 7. Coelij ad Ciceronem
 cognoscitur, lib. IX. fam. idque Plutarchus in Mario comprobatur. In concilio & iudicium, ut infra. REVO-
 CAT & rursus accusandum esse dicit. FVERVNT & malim, ferunt. nam, Non fuerunt homines, ineptū quid
 dam, atque enervatum uidetur. AVD suos & quod ei iudices fauerent: opinor, quia non optime in Pom-
 peium essent animati. sequitur enim: Pompeij offensio nobis oblitit. VIDENT damnatum & futurum cre-
 dunt, ut damnentur. VRNA & tres erant urnae, cum tres ordines, senatores, equites, tribuni aerarij ex ea
 lege, quam tulerat in praetura L. Aurelius Cotta, iudicarent. in eas separatim cuiusque ordinis tabellae
 conijciebantur. TRIBUNI aerarij & genus hominum fuisse constat dignitate inferius ordine equestri: de
 quibus Varro: Quibus attributa erat pecunia, ut militi redderent, tribuni aerarij dicti, hos ego existi-
 mo. perfunctos eo munere, nomen postea retinuisse. quo modo enim tot uno tempore tot in iudicijs
 tribuni aerarij? quid, si bellum esset nullum; nulli ne ideo tribuni aerarij? qui ergo tres ordines iudica-
 rent? nomen igitur non a praesente magis, quam absoluto iam munere ceperunt. SERVIVS & antiquus
 Bessarionis liber, Seuius: alter, quo Magnus usus est, Seius. quod potest esse uerum. Seius enim Ro-
 manum nomen. ALLIYS est & adductus quidem in aliquod condemnationis, ut naufragii, periculum,
 sed ex quo tamen emerfit, me non inuito, qui non eo illum, quo ceteros Clodianos, odio perse-
 quor. CONCIDVNTVR & iudicio perduntur, damnantur. eadem narratione usus est supra: Vatiniū
 arbitrari nostro concidimus. NON SITVRVM & nec fuit, tribunicio intercedendi iure. nulla enim hoc
 anno habita comitia, ac ne duobus quidem proxime sequentibus, sed ex interrege consulibus per
 triennium creatos, Cicero ipse aliquot locis, & Dio libro xxxix. praeterea Plutarchus, Appia-
 nusque declarant. hoc autem anno, sublatis Comitijs a C. Catone tribuno plebis uestem senatus mu-
 tauit. epitome, Dio lib. xxxix. EXEMPTI & eximebat Marcellinus consul, ut eius perniciosissimis le-
 gibus obliteret. APPIVS & P. Clodij frater. A CAESARE & quo iuerat, forte ob eam causam, ut ei suam
 consulatus petitionem commendaret. ualebat enim in comitijs Caesar uel plurimum, ut qui popularis
 semper in primis fuisset. & in Gallia togata, Caesaris prouincia, municipia erant multa, quae suffra-
 gium, in sua quodque tribu, aut centuria, Romae ferrent. itaque & M. Antonium ijs ad petitionem
 Sff auguratus

auguratus Caesar commendauit. quod ab Hirtio scriptum legimus. aut igitur ob eam causam Appian ad Caesarem iuerat: aut, ut ab eo tribunatū mil aliquem auferret. quod ei a Domitio collega obiectum, infra scriptum est his uerbis: Etiam in senatu lusit, Appium collegam propterea isse ad Caesarem, ut aliquem tribunatum auferret. **REDIERANT** § Romam. Falsus igitur Plutarchus, qui, Appium Marcellino & Philippo cos. quo anno scripta est haec epistola, Sardiniam praetoris officio administrasse, in Caesaris uita significat. nam, si pro praetore Sardiniae Appius est; qui uagatur, ab urbe in Galliam, ex Gallia ad urbem: uerum, ut Sardiniani fortius esset, fecit tamen, aliqua causa retardatus, ut non ineunte anno, hoc est cum primum praetura in urbe perfunctus est, sed aliquot post menses in prouinciam proficisceretur. hoc ego ita suspicor: quia etsi Plutarchus in rerum Romanarum notitia saepe labitur, non errasse tamen, cum de Appii prouinciali huius anni praetura tradidit, eo mihi similius ueri sit, quod annus, quo Marcellinus & Philippus consulatum gesserunt, proximus eum annum sequitur, quo praeturam in urbe Appius administrauit: ut necesse sit, aut non iuisse Appium in prouinciam ex praetura, aut hoc anno iuisse. nam anno post Marcellinum & Philippum cos. certe ab urbe non discessisset, cum is ei ad petendum consulatum legitimus annus esset. distat enim biennio consulatus a praetura: & biennio Appius ipse post praeturam consul fuit. **CLAVSVM** § ob hiemem, quod eo uti per anni tempus non liceret. ita ueteres loquebantur, atque hac de re Vegetius de re militari lib. i. v. cap. xxxix. Ex die, inquit, i. i. iduum Nou. usque in diem vi. iduum Martij maria clauduntur. nam lux minima, noxq. proluxa, nubium densitas, aeris obscuritas, uentorum, imbrium, uel niuium geminata saeuitia non solū classes a pelago, sed etiam comueantes a terrestri itinere deturbat. **OLBIA** § Sardiniae urbe, de qua supra bis. In prouincia § fecit aliquando haec uox, ut Quinctum existimarem in Sardinia fuisse pro praetore, extra ordinem, dum aliquis annuo legitimo imperio succederet: quia non ultra mensem Maium in Sardinia Quinctum fuisse constat. nunc, illum a Cicerone omnibus literis Romam uocari cum uideam; opinionem muto. qui enim accerferet eum Cicero, quem sciret non ante successoris aduentū posse decedere: fuit igitur potius in Sardinia Quinctus alia de causa. quod illa indicant uerba 307. Tu, si ita expedit, uelim quamprimum bona & certa tempestate conscendas, ad meq. uenias. Certe enim, si Quinctus pro praetore Sardiniam regeret, non hoc Cicero diceret; Si ita expedit, statim conscendas, nec redijt Quinctus Romam, nisi quattuor fere post menses, mense Maio. quod si haec uerba, In prouincia plurimi fieri, uix in priuatum uidentur posse conuenire: credamus, iuisse quidem in Sardiniam eo nomine, ut suam rem ageret, cum libera tamen legatione, ut esset honoratior; aut potius, quod iam diximus, rei frumentariae causa, Pompeii legatum. certe hoc anno, ut proxime ostendimus, pro praetore Sardiniam rexerat Appius.

Marcus S. D. Quincto fratri. 6.

AD 11. id. Apr. ante lucem hanc epistolam dictaueram, scripseramq. in itinere, ut eo die apud T. Titium in Auagnino manerem. postridie autem in Laterio cogitabam; inde, cum in Arpinati quinque dies fuisset, ire in Pompeianum. rediens aspicere Cumanum; ut, quoniam in nonas Mai. Miloni dies prodita est, prid. non. Romae essem, teq. mi carissime, & suuissime frater ad eam diem, ut sperabam, uiderem. Adificationem Arcani ad tuum aduentum sustentari placebat. Fac mi frater ut ualeas, quamprimumq. uenias. Vale.

EXPLANATIO

Iisdem consulibus.

LATERIO § fundo Quincti, in Arpinati. ep. i. lib. 3. & ad Atticum ep. 7. l. 4. & i. lib. 10. **POMPEIANUM**, Cumanum § non Quincti, sed ipsius Marci fundos. **DIES** § iudicii. supra. **PRODITA** § sic Bellarionis, & Tertij liber, recte. quod enim uisitatus uidebatur, Producta, quam prodita; forte minus notum uerbum in familiare conuertit aliquis, latinae linguae non omnino peritius. Prodita uero idem ualet, quod producta. sic Terentius: Saltem aliquot nuptis prodat dies. Ad eam diem uiderem. § non uidit, nisi post idus: ut in epistola, quae sequitur proxima. **ARCANI** § uilla Quincti fuit. **SUSTENTARI** § differri. pudet in iis uerbis immorari, quorum usum congesta in libros exempla declarant. tametsi in his ipsis, qui omnes diuitias nomine pollicentur, est sane cur aliquid, atque adeo multa, nec ea leuia, desiderentur.

Marcus S. D. Quincto fratri. 7.

OLITTERAS mihi tuas incundissimas, expectatas, ac primo quidem cum desiderio, nunc uero etiam cum timore. atque has scito litteras me solas accepisse post illas, quas tuus naua attulit, Olbia datas. sed cetera, ut scribis, praesenti sermone referantur. hoc tamen non queo differre. Idibus Mai. senatus frequentissimus

diuinus fuit in supplicatione Gabinio deneganda. adiu-
rat Porcilium hoc nemini accidisse. foris ualde plauditur.
mibi cum sua sponte iucundum, tum iucundius,
quod me absente, (est enim εὐλαχρὴς iudicium) sine op-
pugnatione, sine gratia nostra. eram Anty. Quod, idi-
bus, & postridie, fuerat dictum, de agro Campano actum
iri, non est actum. in hac causa mihi aqua haeret. sed
plura, quom constitueram. coram enim. Vale mi opti-
me, ac optatissime frater, aduola. idem te nostri rogant
pueri. illud scilicet: cenabis, cum ueneris. Vale.

EXPLANATIO

Iisdem consulibus.

CUM desiderio 3 antea, cum tuas litteras expectabam, tui absentis desiderio tenebar; quia, non ita
propinquum esse tuum reditum, intelligerem: postea uero quam, te esse iam iamq. ad nos nauiga-
turum, significasti; ita expecto tuas litteras, ut interea me timor sollicitet, eorum periculorum causa,
quae nauigantibus impendent. ita primo quidem erat, cur te absentem desiderarem: cur timerem, non
erat: nunc reditum maturum cum sperem, sublato desiderio timor est exortus. IDIBVS Mai. 3 hoc an-
no consules erant Marcellinus & Philippus. proximo superiore, Lentulo & Metello cos. Gabinius in-
eunte anno in prouinciam ierat. ergo ultra annum prouinciam administravit. annum dico? immo,
ultra triennium. rediit enim L. Domitio Ahenobarbo Ap. Claudio Pulchro cos. quod infra patet, epi-
stola 1. l. 3. & ad Atticum epistola 16. libro 4. GABINIO 3 qui tunc Syriam proconsul regebat. POR-
CILIUS 3 antiqui libri, Procilium. cuius gentem nominis non dum inueni. Porcilium, placet: ut a Por-
cio deductum sit, quemadmodum a Sextio Sextilius, Quintio Quintilius, Curtio Curulius. NEMI-
NI accidisse 3 ut imperatoris litteris, bene gestam rem. nuntiantibus, senatus non crederet. quod Ga-
binio contigit. diuinus igitur senatus, quod postulanti supplicationem Gabinio frequens denegauit,
hac de re his uerbis in oratione de prouincijs consularibus: Quae, inquit, homini, in quo aliquis si
non famae pudor, at supplicii timor est, grauior poena accidere potuit, quam non credi litteris iis, quae
rem bene gestam in bello nuntiant: hoc statuit senatus, cum frequens supplicationem Gabinio deneg-
gavit; primum, homini omnibus sceleribus, flagitijsq. contaminatissimo nihil esse credendum; deinde,
a proditore, atque eo, quem praesentem hostem reipublicae cognosset, bene rem geri non potuisse; post-
remo, ne deos quidem immortales uelle aperiri sua templa, & sibi supplicari, hominis impurissimi &
sceleratissimi nomine. & in ea in Pisonem: Ab altero allatae litterae, recitatae; relatum ad senatum. dii
immortales, id ne ego optarem, ut inimicus meus ea, qua nemo umquam, ignominia notaretur? ut se-
natus is, qui in eam iam benignitatis consuetudinem uenit, ut eos, qui bene rempublicam gesserint, no-
uis honoribus afficiat, & numero dierum, & genere uerborum; huius unius litteris nuntiantibus non
crederet, postulanti denegaret? Et Phil. xiv. FORIS ualde plauditur 3 Foris, est in uulgo, ut in
epistola ad Lentulum: Cum ea contentio mihi magnum etiam foris fructum tulisset. Plauditur au-
tem, senatui, quia fecerit, quod antea numquam, ut allatis e prouincia litteris non crederet, ijs, quibus
rem a se feliciter gestam Gabinius significauerat. εὐλαχρὴς iudicium 3 sincerum illud est ac simplex iu-
dicium senatus: nihil in eo gratiae meae tribuit. POSTRIDIE 3 non uideo, si uerus est Macrobius, qui
potuerit postridie idus agi de agro Campano, in senatu, cum omnes dies postridie Kalendas, nonas,
idus, decreto pontificum atri fuerint. DE agro Campano actum iri 3 ex eo senatusconsulto, quod non.
Apr. ex Ciceronis sententia factum erat. de quo sunt haec in epistola ad Lentulum. Quin etiam, Marcelli
no & Philippo cos. non. Apr. mihi est senatus assensus, ut de agro Campano, frequenti senatu, idibus
Maii referretur. AQUA haeret. 3 quam in partem me dem, quid sententiae dicam, incertus sum. du-
ctum a clepsydri; in quibus non semper fluebat aqua, sed interdum haerebat immobilis. sic haerebat
Cicero, dubius animi, quid ageret, utrum agri Campani uenditionem probaret, quod uidebatur e rep.;
an Pompeio, de se optime merito, gratificaretur, qui diuidi potius agrum illum suis ueteranis militibus
uoluisset; qui etiam Vibullium ad Ciceronem miserit cum mandatis, ut integrum sibi de causa Campa-
na ad suum reditum referret. quod ita a Cicerone esse factum, aperte constat: quia scribit ad fratrem,
non esse actum idibus de agro Campano. ILLUD scilicet 3 expono, scilicet, scire licet: ut ab eo. Illud, re-
gatur. Sic Terentius, Scilicet facturum, pro, scire licet. CENABIS 3 forte scriperat Quintus, qui erat
in locis urbi admodum propinquus, se esse post cenam Romam iturum. Cicero, qui prae fratris uiden-
di desiderio moram illam non ferret, Aduola, inquit: nimirum cenabis, cum ueneris.

Marcus S. D. Quinto Fratri. 8.

PLACITVRVM tibi esse librum meum suspi-
cabar: tam ualde placuisse, quam scribis, ualde
gaudeo. Quod me admones de non curantibus, suadesque,
ut meminerim Iouis orationem, quae est in extremo il-
lo libro: ego uero memini, & illa omnia mihi magis
scripsi, quam ceteris, sed tamen postridie, quam tu es
profectus, multa nocte cum Vibullio ueni ad Pompe-
ium: cumq. ego egissem de istis operibus, atque inscri-
ptionibus; per benigne mihi respondit, magnam spem at-
tulit, cum Crasso se dixit loqui uelle; mihiq. ut idem
facerem, suavit. Crassum consulem ex senatu domum
reduxi, suscepit rem; dixitq. esse, quod Clodius hoc
SII 2 tempore

tempore cuperet per se, & per Pompeium consequi: putare se, si ego cum non impedirem, posse me adipisci sine contentione, quod uellem. totum ei negotium permisi, meq. in eius potestate dixi fore. interfuit huic sermone P. Crassus. adolescens nostri, ut scis, studiosissimus. illud autem, quod cupit Clodius, est legatio aliqua, si minus per senatum, per populum, libera, aut Byzantium, aut Brogitarum, aut utrumque. plena res nummorum. quod ego non nimium laboro, etiamsi minus assequor quod uolo. Pompeius tamen cum Crasso locu-

tus est. uidentur negotium suscepisse. si perficiunt, optime: sin minus, ad nostrum Iouem reuertamur. Ad III. id. Mai. S. C. factum est de ambitu in Africae sententiam; quam ego dixeram, cum tu adesses. sed, magno cum gemitu senatus, consules non sunt persecuti eorum sententias, qui Afranio cum essent assensi, adiderunt, ut praetores ita crearentur, ut dies IX. priuati essent. eo die Catonem plane repudiarunt. quid multa tenent omnia, idq. ita omnes intelligere uolunt. Vale.

EXPLANATIO

Cn. Pompeio Magno,
M. Licinio Crasso,

COS.

LIBRVM MEVM ꝛ hic liber, quo erat in extremo Iouis oratio, qui fuerit, ignoratur. de his certe, qui exstant, nullus est, in quo Iupiter loquatur. crediderim, fuisse poema. nam, inducere Iouem loquentem, poeticum quiddam est, non oratorium. ac forte intelligendum est de uersibus illis, quibus acta consulatus sui persecutus est. mihi enim uenit in mentem cogitanti, Iouis in personam optime conuenire tres illos uersus, qui sunt in ad Atticum epistola III. libri II.

- „ Interea cursus, quos prima a parte iuuentae,
- „ Quosq. adeo consul uirtute animoq. petisti,
- „ Hos retine, atque auge famam, laudesq. bonorum.

idq. uidetur illa oratio confirmare, quae Sallustii nomine in Ciceronem inscribitur. Quid ego, inquit, plura de tua insolentia commemorem? quem Minerva omnes artes docuit, Iupiter optimus maximus in concilio deorum admisit. ut Ciceronem Iupiter, admissum in concilium deorum, illa fortasse oratione, qua de nunc ad fratrem scribit, sit allocutus. *DE non curantia* ꝛ rara uox, & fortasse singularis. Curantia itaque uidetur mihi, ceteris, opinor, item, duriuscule posita: tamen si, quae pariter desinant, aliarum uocum exempla non desunt, ut uigilantia, iactantia, arrogantia, atque etiam negantia. sed si, quia similia in usu multa sint, eam tueri uolumus: cuius tamen teretes aures, rotundaeq. sint, is, non uideo, qui ferre possit negantem illam particulam, quae antecedit, dixit quidem alibi Cicero, non corpus, cum exprimere uellet *ἀσώματος*: ut eadem forte licentia non curantiam pro *ἀμελής* dixerit. *ΜΗΝΙ magis* ꝛ ut meae uitae rationem ad eius orationis, quam Iupiter habet, quasi normam instituerem. *SED tamen* ita loquimur interdum, cum, omisso, qui erat institutus, sermone, nouam aggredimur narrationem. non enim est hic, *Sed tamen*, ea sententia usurpatum, ut indicet contrarium aliquid iis, quae iam dixit. *POSTRIDIE quam tu es profectus* ꝛ redierat Quintus e Sardinia superiore anno paullo post idus Maias, ut est supra in epistola, O litteras: hoc est, anno iam peracto. nam haec epistola scripta est post III. id. Maias cum in extrema de senatusconsulto II. id. Mai. facta mentionem fieri uideamus. rursus igitur Quintus Roma discesserat. *VIBULLIO* ꝛ Rufo, Pompeii studiosissimo, eiusdemq. praefecto fabrum. epistola longa ad Lentulum, ad Atticum saepe, & Caesar libro I. de bello ciuili. *OPERIBVS* ꝛ uidetur eiusmodi res fuisse, quae fieri sine publica consensione non posset. itaque dabat operam Cicero, ne Clodius aduersaretur, & ut Pompeio, Crassoq. adiutoribus uteretur. opera uero ipsa, atque inscriptiones, de quibus laborabat Quintus, crediderim significari in epistola I. libri III. ubi mentio de Teluridis aede fit. nam ad eam aedem fieri quiddam, atque inscribi, suo uidelicet nomine, Quintus uolebat. id curauit Cicero, ut scribit ipse in eo loco, diligenter: statuam etiam fratris locauit. *PER Pompeium* ꝛ cum quo in gratiam anno proximo redierat, concionemq. acerbissimam in Marcellinum consullem, Pompeii Crassiq. conatibus obsistentem, habuerat. Dio libro XXXIX. *P. CRASSVS* ꝛ Marci consulis filius, eloquentiae cum primis deditus; qui, lege Clodia promulgata, cum Romanae iuuentutis uiginti fere millibus uestitum Ciceronis causa mutauerat. Plutarchus. *LEGATIO libera* ꝛ hac utebantur, qui sui negotii causa, ut exigendae pecuniae, uisitandi templa deorum, abesse diutius uolebant. alioqui senatoribus per leges non licebat. erat autem ex hoc genere uotina legatio, nam ad Atticum epist. I. 8. l. 2. Libera, inquit, legatio uoti causa datur. harum legationum definitum fuisse tempus, lege a C. Caesare lata, ostenditur his uerbis in epistola ad Atticum II. libro XV. Et habent, opinor, liberae legationes definitum tempus lege Iulia; nec facile addi potest, ante legem Iuliam annum fuisse tempus lege ea, quam hic noster tulit in consulatu, ipse declarat libro III. de legibus. Hoc, inquit, genus legationis ego consul, nisi mihi leuissimus tribunus pl. intercessisset, sustulisset: tamen minui tempus, & quod erat infinitum, annum feci. ita turpitudine manet, diuturnitate sublata. quo in loco liberae legationes, quasi turpes, nec satis aut ordine senatorio, aut republica dignas, multis uerbis exagitat. Nomen autem liberae legationis inde ortum uidetur, quod, introire in urbem, & rursus exire, liberam

beram legatione habentibus liceret. quod in ea ipsa, quam proxime nominavi, ad Atticum epistola declaratur. ceteri porro honores, qui extra urbem gererentur, ingredientibus in urbem deponerentur. *PER POPULUM* & dandarum legationum ius ad senatum pertinebat. Clodius, si per senatum non posset, confugere ad populum cogitabat. id homines populares facere solitos esse, ut Caesarem de provincia, Vatinius de legatione, animaduerti. *BYZANTIUM, aut Brogitarum* & ut a Byzantijs, quod eos tribunus pl. ab exilio sua lege restituerat; a Brogitaro autem, quod eum Matris Magnae templo praefecerat, promissam pecuniam exigeret. ideo subiungit Cicero, Plena res nummorum. hac utraque de re satis aperte in oratione pro Sextio. Lege, inquit, tribunicia Matris Magnae Pessinontius ille sacerdos expulsius, & spoliatus sacerdotio est; fanumq. sanctissimarum atque antiquissimarum religionum uenditum pecunia grandi Brogitaro, impuro homini, atque indigno illa religione, praesertim cum eam sibi ille non colendi, sed uiolandi causa appetisset: reducti exules Byzantium, condemnati tum, cum indemnati ciues e ciuitate eiciebantur. & pro domo sua: Idem tu una lege tulisti, ut Cyprius rex cum bonis omnibus sub praecone subijceretur, & exules Byzantium reducerentur. in ea uero de aruspicum responsis, Quid ego, inquit, id admiror, qui, accepta pecunia, Pessinuntem ipsum, sedem domiciliumq. matris deorum, uastatis, & Brogitaro Gallograeco, impuro homini, ac nefario, totum illum locum, fanumq. uendideris? Et, quod ad Byzantios exules attinet, negotium illud, tradit Plutarchus, M. Catoni a Clodio esse commissum, ut eo diuini, dum eos lege Clodia, hoc est iussu populi restitueret, ab urbe abesset: quo scilicet ipse magis ad libidinem suam, Cicerone expulso, Catone amandato, remp. uexare posset. exundi igitur Clodio causa erat, ut syngraphas persequeretur suas. unde in ea de aruspicum responsis, Deioratus, inquit, est rex iudicio senatus, per nos: Brogitatum, putabo regem, si habuerit, unde tibi soluat, quod ei per syngrapham credidisti. Quod autem legitur, Aut Brogitarum, uix puto Latine dictum, cum hominis nomen sit, non loci: ideoq. particula, ad, uidetur addenda. *AVT utrunque?* uel, *UTROQUE*, ut ad legationem referatur, malim legere: uel, si, *UTRUNQUE*, retinemus, ad uerbum, cupit, accommodetur. *QUOD UOLO* & de operibus, & inscriptionibus, *AVT nostrum Iouem* & ut ea, quae Iupiter in extremo illo libro praecipit, obseruemus. *AVT III. id. Maij* & quam multa peccauit incuria librariorum. hoc & quae usque ad extremam epistolam sequuntur, recte nunc atque ordine sunt impressa in nostris libris, ijs, quos proxime edidimus. ceteris in omnibus, quotquot ad eam diem exierant, cum aliae partes erant praepostere collocatae, tum haec ipsa, quae nunc tractamus, quae Pompeio & Crasso. scripta esse facile cognoscitur, coniuncta legebantur cum ea epistola, cuius initium est, Dederam ad te: quam eo scriptam, anno, quo Marcellinus & Philippus consulatum gesserunt, satis iam, cum eam exponeremus, probauimus: ut una epistola duobus annis perscripta uideretur. hoc uitium cum haec nemo animaduertisset, deprehendi statim, nec ita magno negotio, cum ad huc locum interpretando, peruenissem. uetus enim hoc nostrum est in exponendo, ut, cum aliquid, quod ad historiam pertinet, occurrit, illico reuocemus id ad temporum rationem; ne quid de nostro tantum sensu litteris temere mandemus. temporum autem ratio certissima est, annorum per consules consideratio. quae mihi saepe res, incredibile est, quantas ad uidendam ueritatem fenestras aperuerit, quantosq. eadem patefecerit aliorum errores, qui, genus hoc diligentiae aut, tanquam nimis laboriosum, refugientes, aut, quasi leue, contemnentes, ea suos in libris retulerunt, quae satis magnam reprehendendi studiosis hominibus materiam praebent. *DE ambitu* & eorum magistratum causa, quos proxime creati oportebat. ij praetores erant. nam consules ex interrege creati iam erant Pompeius, & Crassus. qui cum id spectarent, quod etiam consecuti sunt, ut, petentibus praeturam M. Catone, & P. Vatinio, Catoni Vatinio, integerrimo ciui omnium nequissimus, anteferretur; neque id se posse obtinere sine ambitu sperarent; ca uere sibi a legibus uoluerunt, senatusconsulto facto, ne, qui praeturam per ambitum cepisset, ei propterea fraudi esset. nimis hoc improbum atque iniquum uidetur, sed patet ex Plutarcho in Catone Uticen si his uerbis: *οἱ δὲ καὶ τοῦτο εἶδοντες, ὡς τῆς στρατηγίας αἰξιομάχου διακρίματα πρὸς τὴν ὑπάτειαν γενησομένους, πρῶτον μὲν ἐξείκησαν, καὶ τῶν πολλῶν ἀγνοούντων, βουλήν συναγαγόντες, ἐψηφίσαντο. τοὺς αἰρεθέντας στρατηγούς, ἀθροίσαι, καὶ μὴ διαλιπόντας τὸν νόμιμον χρόνον: ἔπειτα διὰ τοῦ ψηφίσματος τὸ διδόναι δίκας ἀνεπέθων κατασκευάσαντες, ὑπέρτας αὐτῶν, καὶ φίλους ἐπὶ τὴν στρατηγίαν προσήγον, αὐτοὶ μὲν δόντες ἀργυρίον, αὐτοὶ δὲ ταῖς ψήφοις φερομένους ἐρεώσαντες.* & in Pompeio: *τὸν κατὰ τὸν δῆμον στρατηγὸν αἰρουμένου, καὶ τὴν ψῆφον ἐπιτέροντος, πομπήϊος ἐλυσσῆν ἐκκλησίαν οἰωνοῦς αἰτιόμενος, ἀντίαν δὲ, καὶ Κατινίου ἀνηγόρευσαν, ἀργυρίων τὰς φυλάς διασπείραντες.* est igitur hoc senatusconsultum non, ut alia, contra ambitum, sed pro ambitu. quod etiam inde fit apertius, quia factum est in Afranij sententiam. is enim nihil ad uoluntatem Pompeij non administrabat, utpote qui consulatum & eius opera adeptus esset, & eiusdem arbitrato gessisset, ut est ad Atticum, l. i. ep. 14. & 16. addo illud, quod cum epistolam ita Cicero concluderit, Quid multa? tenent omnia; indicat, nihil, contra quam uellent, esse factum. *QUAM ego dixeram* & non, quam ego dixeram in senatu, non enim eo turpitudinis Cicero uenisset, ut, cum antea consul legem contra ambitum tulisset, idem sententiam in senatu diceret de impunitate ijs danda, qui per ambitum reliquissent. expono igitur, *Quam dixeram*, de qua tecum locutus eram. *CONSULES* & Pompeius, & Crassus. *NON sunt persecuti* & uoluerunt, inquit, discessionem fieri a senatu, quo posset intelligi, probarentur nec ne eorum sententiae, qui Afranio &c. id est enim, persequi sententias, non, singulas omnium sententias rogare. *AFRANIO cum essent assensi* & hos necesse est non optime animatos in remp. fuisse, qui Afranij sententiam pro ambitu dictam secuti sint. id tamen argumentum uidetur mentis non omnino pessimae, quod addiderunt, ut praetores ita crearetur, ut dies LX priuati essent; eo nimirum consilio, ut accusare uolentibus eos, qui per ambi-

tum

tum praetores creati essent, spatium daretur. nam, si praeturam protinus inijsset, accusandi locus non fuisset. non enim eos, qui essent in magistratu, licebat postulare. sed consules hoc non latuit: itaque persequi sententias eorum noluerunt. scriptumq. est illud in senatusconsulto, quod supra posuimus, *αὐτοὶ δὲ περὶ τῆς ἐπιπέρας ἐπαγγέλλονται δι' ἑαυτῶν ἀποφασίζουσι*. neque uero quisquam miretur, mense Febr. de creandis praetoribus, agi, qui mense Quintili, post uel designari soliti essent. nam ita producta comitia erant, ut, anni parte exacta, quo anno geri praeturam oportuisset, praetores tamen creati non dum essent: itaque dicit, Crearentur; cum designandi tempus abijsset. **DIES LX.** § si recte atque ordine ageretur, non LX. tantum dies, sed menses quinque, eoque amplius, priuatos esse oportebat. Quintili enim fere mense designabatur magistratus. **REPUDIARUNT** § Consules Pompeius & Crassus. nullam enim eius uidentur habuisse rationem, cum senatusconsultum pro ambitu fecerunt, uel potius, quia nomen eius, praeturam petentis, recipere noluerunt: primum, quod uir optimus Cato, hoc est Pompeij Crassiq. improbis conatibus aduersarius: deinde, quod L. Domitio Aenobarbo affinitate arctissime coniunctus. eius enim sororem, quod ex Plutarcho liquet, Domitius habebat in matrimonio. Domitium porro consulatu deiecerant, cum legitimus eius esset annus, Pompeius & Crassus.

Marcus S. D. Quinto Fratri. 9.

Tu metuis, ne me interpelles? primum, si in isto essem, tu scis quid sit interpellare. ante Ateius? mehercule mihi docere uideberis istius generis humanitatem: qua quidem nihil utor abs te. tu uero ut me & appelles, & interpelles, & obloquare, & colloquare, uelim: quid enim mihi suauius? non mehercule quisquam *μὴ ὀνομάζωντες* libentius sua recentia poemata legit, quam ego te audio quacumque de re, publica, priuata, rustica, urbana. sed mea factum est inuisa uerecundia, ut te proficiscens non tollerem, opposuisti semel *ἀντίοχα* uel causam, Ciceronis nostri ualeitudinem. conticui iterum Cicerones: quicui nunc mihi incunditatis plena epistola hoc aspersit molestiae, quod uideris, ne mihi molestus es, ueritus esse, atque etiam nunc uereri. litigare tecum, si fas esset. sed mehercule istuc si unquam suspicatus ero, nihil dicam aliud, nisi uerebor, ne quando ego tibi, cum sum una, molestus sim. uideo te ingemuisse. sic fit. *εἰδ' ἄν, εἰ ἂν ἐξῆρας*: numquam enim dicam, *εἰ πάσας*. Marium autem nostrum in lecticam mehercule coniecissim, non illam regis Ptolemaei Anicianam. meminim enim, cum hominem portarem ad Baias Neapoli est ophoro Aniciano, machaerophoris centum

sequentibus, miros risus non edere, cum ille, ignarus sui comitatus repente aperuit lecticam, & paene ille timore, ego risu corruui. tunc, ut dico, certe sustulissim, ut aliquando subtilitatem ueteris urbanitatis, & humanissimi sermonis attingerem. sed hominem infirmum in uillam apertam, ac ne rudem quidem etiam nunc, inuitare nolui. hoc uero mihi peculiare fuerit, hic etiam isto frui, nam illorum praediorum scito mihi uicinum Marium lumen esse. Apud Anicium, uidebimus, ut paratum sit. nos enim ita philologi sumus, ut uel cum fabris habitare possimus. habemus hanc philosophiam, non ab Hymetto; sed ab area Syra. Marius, ualeitudine est, & natura imbecillior. De interpellatione, tantum sumam a uobis temporis ad scribendum, quantum dabitur. utinam nihil deis; ut potius uestra iniuria, quam ignauia mea cessem. De rep. nimium te laborare doleo, & meliorem ciuem esse, quam Philoeteten; qui, accepta iniuria, illa spectacula quaerebat, quae tibi acerba esse uideo. amabo te, aduola, consolabor te, & omnem abstergebo dolorem. & adhuc, si me amas, Marius; sed appropera te. hortus domi est. Vale.

EXPLANATIO

Ijsdem consulibus.

In isto § scripserat Quintus ad Marcum, ideo se non exisse cum ipso, ne quando cum interpellaret. Marcus ita: Si in isto essem, quod tu scribis, ut tu me posses interpellare, ut mihi occupato tuus interuentus ullo modo molestus esset: sane, ut hac afficeret molestia, numquam accederet. tu enim, qui, quid sit interpellare, optime nosti; nihil aliud, inquam esse, quam intempestiue aliorum occupationibus interuenire; numquam ad me, nisi tempestiuius, accederes: ne, quod esse uitium scis in hoc genere, in illud incurreres. deinde uolo tibi hoc licere apud me, ut nulla temporis, aut occupationis meae ratione habita, cum libet, & quoties libet, appelles me, interpelles, obloquare, colloquare. An te Ateius § ita mihi numquam esse molestus potes, quemadmodum nec tibi Ateius. An te Ateius, inquit, interpellat? aut interpellare potest? minime. itidem nec tu me: quando quidem, ut ille, ita tu scis, quid sit interpellare, & importuni numquam es. **ISTIVS generis** § genus enim quoddam est humanitatis, cum ad eos, quos amamus, arbitrari nostro, qua uolumus hora, libere accedimus. quod, inquit, tu cum faceres, humanitatem docere quodam modo uidebaris. nunc autem, quando tibi uenit in mentem timere, ne me interpelles, hac humanitate te magistro non utor, sed quod ea, mihi uel sine tuo exemplo, nota est, & placet ipsa per sese. **Tu uero** § dixerat, primum: subiungendum erat, deinde, id, ut interdum solet, omittit; sed ijs uerbis uitur, quae, si sententiam spectes, idem praestant. Primum, inquit, si huius uerbi, interpellare,

pellare, nisi attendimus, tu me numquam potes interpellare. quod enim uitium interpellatio significat, id tu, cui notum est, nitares, cum ad me nunquam ires, nisi oportune. deinde, etiam si tu, quid esset interpellare, non teneres, me tamen uellem, qui meus est in te amor, & appellares, & interpellares, magis, cum tua uoluntas ita ferret, quam cum mea postulare occupatio. *Μουσικάταλος* & subito musarum furore percitus: cuiusmodi homines fundunt illi quidem, pede in uno stantes multas uersuum ceteras, eas tamen, quas, animo se datiore qui sunt, ne semel quidem possint perlegere; ipsi tamen sua poemata, praesertim illico postquam ediderunt, immoderate ac stulte nimis amant. *INUISA* & quam ego nunc odi, cum eius causa factum intelligam, ut te ab urbe discedens, non asportauerim, eadem scilicet, qua uectus ego sum, lectica; tibiq., qui antea huius generis humanitatem colebas, occasionem dederim de interpellatione metuendi. Mouet me, quod ueteres libri pro, inuisa, habent, infusa, qua ego in dictione ut me diu torserim, & ut ille inquit, labrum saepe momorderim, assequi tamen ingenio nihil potui, quod probarem. non enim, quae huic uocabulo, infusa, subiecta res est, ea certe (aut ego prorsus fallor) in hac sententia locum habet. inuisa uero neque longe distat ab, infusa, & cum sententia uidetur optime congruere. *ἀντίεχτος* & placet, quod uideo scriptum esse in Bessarionis libro, *ἀντίεχτος* hoc est, adducta contra uoluntatem meam. ita, cum habemus ex antiquo libro, quod sententiam satis aptam continet, coniecturis meliora quaerere non debemus. *CICERONIS nostri* & filij tui. *ITERVM ceteri omnes* & Iterum cum excusares te, quia mecum non ires, hoc attulisti, quod domesticorum omnium causa tibi manendum esset. *SUSPICATVS ero* & non modo si tu dixeris, te uereri, ne mihi molestus sis; sed etiam, si, hoc te animo esse, suspitione assequi potuero: nihil equidem propterea dicam; te tamen pari ulciscar uia. uerebor enim, &c. *SIC fit* & sic ulciscor eos, a quibus laesior immerito. *ὡδ' ἐν αἰ' q' ἔχρας* & exemplo graecae sententiae cum utitur Cicero, fere aut prima tantum attingit uerba, reliqua, taquam nota, praetermittit; aut ita totum recitat, ut aliqua tamen mutatione ad id, quod sibi propositum est, accommodet. utriusque generis plenae sunt epistola, hic singula uerba quid ualeant, nemo est, qui non uideat. quid omnia simul spectent, mihi quidem obscurum est. quod si, quoniam ex poeta (certe enim haec a poeta aliquo uidetur Cicero mutuatus) sumpta essent, tenerem; facile, opinor, esset sibi quid uellent, assequi. nunc, quia locum ignoramus, uel quod non exstet, uel quod aliquando cognitum, memoriam nostram effugerit; affirmare de sententia certe nihil licet. nec placet inani coniectura nubes & inania captare. *MARIVM autem nostrum* & cum, ad quem scribit libro VII. epistolarum, ut uulgo appellant, familiarium, hominem incommoda ualetudine, litterarum studio deditum. Scripserat Quintus, libenter Marium quoque fuisse exiurum cum Marco, si esset inuitatus. causam, cur eum proficiscens non sustulerit, confert Cicero tum in ipsius infirmam ualetudinem, tum etiam in uillam apertam, ac ne rudem quidem. *CONIECTSEM* & uerbi tralatio quiddam habet ad suam fruendi Marij cupiditatem indicandam. *REIS Ptolemaei* & quam Ptolemaeus, Aegypti rex, qui a suis ciuibus eiectus, Romae aliquamdiu fuit, Anicio dono dederat, uni fortasse de suis creditoribus. *OCTOPHORO* & quem octo serui gestarent. quod ipsum regiam potius, quam priuati hominis lecticam arguit fuisse. *ANICIANO* & de quo mihi Anicius commodaauerat, & est is, de quo paulo post. *MACHAEROPHORIS* & machaera uidetur fuisse, quam nunc spatham appellant. certe uagina condi solitam. iocus apud Plautum paulo obscenior demonstrat. *CENTVM* & non puto, Ciceronem huiusmodi comitatu esse usum. uix hoc Milonis, aut Clodij infaniae tulissent. ac, si Ciceronem secuti essent, non extimuisset Marius, quasi ad aspectum nouae rei. crediderim igitur, casu contigisse, ut eadem uia post octophorum Anicianum sequerentur illi machaerophori, quibus uisis, Marium, qui non animo minus, quam ualetudine, esset infirmus, hominum & machaeratum subita specie perterritum, praene corruisse. *TUNC* & forte uerius, hunc de quo scilicet locuti sumus. facit enim hoc Cicero, cum de aliquo aggressus dicere, de eodem aliquid a re tamen proposita seiunctum, interpretat: ut supra, cum de C. Catone tribuno pl. orsus esset dicere, deinde interpotuisset quiddam de familia uendita, rursus ad id, quod coeperat, reuersus, hoc utitur loquendi modo: Hunc igitur Catonem Lentulus a legibus remouit. *SVBUTILITATEM* & acumen. *VETERIS urbanitatis* & ueterum sales magna ex parte amissos esse, alibi quoque Cicero conqueritur. *Hoc nero mihi peculiare &c.* & Peculiaris nostra sunt, quae a nobis proprie possidentur, sic, ut ad neminem praeterea neque possessio, neque fructus pertineat. *Hoc nero* & quod si, inquit, Marius tecum uenturus est, ut significas; mea erit haec propria suauitas, mihi nullo cum homine communis, ut homine ingeniosissimo, atque humanissimo Mario ubique fruatur. non modo in illis praedijs, quorum ille, mihi uicinus, quasi lumen est, uerum etiam hic, ubi nunc aedifico. *ISTO* & qui tecum uenturus uidetur, Mario. *ILLORVM* & quae tibi nota sunt in agro Pompeiano: ubi uillam Marij fuisse, patet ex epistola 3. ad ipsum, fam. lib. 7. *LVMEN* & luminis loco; aequae gratum, ac lumen ipsum. nam, quae lumine carent, loca, iocunditatis habent minus, quam quae Sol illustrat. *PARATVM fit* & Marij causa; ut sit, ubi homo infirmus commode excipiat. nam ego ita sum philologus, hoc est, ita litterarum studiosus, ut mollis tamen minime sim: quales fere sunt, quos librorum consuetudo tenet. possum, inquit, uel cum fabris habitare. non enim mea philosophia luxum, & uoluptatem, & molliam sequitur. ea me, non oblectauit in Hymetto, monte Atticae amoenissimo, sed in area cum seruis Syris, qui aedificant, duriter exercuit. Iocatur, cum se philosophari in area, hoc est, suum studium in fabris exercendis ponere significat. *AREA Syra* & in qua serui Syri opus faciunt. *De interpellatione* & ad epistolae partem respondet, in qua scripserat Quintus, futurum, ut ipse & Marius eum, quam minime possent, interpellarent. *De rep.* & hoc uiderur dicere. Philoctetes, ille Herouli comes, accepta a suis ciuibus, hoc est, a Graecis, iniuria, cum in Lemno insula destitutus

est, execrabatur eos, a quibus eam iniuriam immerito tulisset. tu contra; cum eos ciues, qui nos indignissimis & iniquissimis modis vexarunt, doles tamen non optimo in statu esse, mutuis discordijs agitati, hoc animo te esse, mihi, inquit, molestum est. uellem, Philocteten imitaberis. De Philoctete, in Lemno a Graecis Troiam proficiscentibus derelicto, exstat Sophoclis tragoedia. *ILLA spectacula* & calamitates, & miseriae suorum ciuium grauissimas. *CONSOLABOR* & quasi praesens remedium manu teneat, ita pollicetur: credo, quia significet, facile esse, rationibus Quinto ostendere, quam sine causa doleat. *HORTVS domi est* & Ruri uicinitas horti requiritur maxime: ut sit, non modo quo opsonia condiamus ad suauitatem, uerum etiam quo languentem stomachum quarundam herbarum acrimonia excitemus. Hortensia, inquit, non longe petemus.

Marcus S. D. Quinto Fratri.

10.

EPISTOLAM hanc conuicio efflagitarunt codicilli tui. nam res quidem ipsa, & is dies, quo tu es profectus, nihil mihi ad scribendum argumenti sane dabat. sed quemadmodum, coram eum sumus, sermo nobis deesse non solet: sic epistolae nostrae debent interdum alucinari. Tenediorum igitur libertas securi Tenedia praecisa est, cum eos, praeter me, & Bibulum, & Calidum, & Fauonium, nemo defenderet. De te magis ab

Sipyllo mentio est honorifica facta; cum te unum dicerent postulationi L. Sextij Pansaee restitisse. reliquis diebus, si quid erit quod te scire opus sit, aut etiam si nihil erit, tamen scribam quotidie aliquid. Prid. id. neque tibi, nec Pomponio deero. Lucretij poemata, ut scribis, ita sunt, multis luminibus ingenij, multae tamen artis. sed, cum ueneris, uirum te putabo: si Sallustij Empedoclea legeris, hominem non putabo. Vale.

EXPLANATIO

NON puto hanc epistolam scriptam esse Appio & Ahenobarbo cos. quia, proxima quae sequitur, Ianuario mense scriptam esse constat, aut, tuo loco minime collocata. quod si, Pompeio & Crasso, scripta est: ne sic quidem suum locum obtinebit. nam eam, quae ante proximam legitur, post 1 v. id. Maii scriptam uidemus: haec porro ante pridie id. Apr. Quare siue Pompeio & Crasso, siue Appio & Ahenobarbo cos. est data; non est ad ordinis rationem constituta. crediderim tamen scriptam esse potius anno Pompeii & Crassi: quia, si anno Appij, & Ahenobarbi scripta esset, absque dubio de itione Quinto ad Caesarem mentionem aliquam fecisset; cum ad paucos dies ad eum Quintus profecturus esset? nam Arimini Quintum fuisse mense Maio, hoc est, in Caesaris prouincia, legimus infra. *CONVICIO* & acriter: quasi conuiciantium morem referrent, cum litterarum officium, diutius iam desideratum, Ciceroni exprobrarent: sic in epistola, quae sequitur proxima, conuicio, dixit, pro querela satis libera, minime tamen pro conuicio. *CODICILLI* & scriptorum genus in ceratis tabulis, quo ueteres utebantur, ubi properanter aliquid, ac breuiter, quod instar epistolae non esset, exarare cogitarent: ut apud amicum in cena, foris, in itinere, uel nauj, si charta praesto non esset. dabant deinde amanuensi, ut descriptae in de litterae mitterentur, interdum etiam ipsos mittebat codicillos, quod haec ipsa ad Quintum epistola perspicue probat. non missos uerba illa ad Papirium demonstrant: Accubueram hora nona, cum ad te haui exemplum in codicillis exarauj. *NAM res quidem ipsa* & ideo comisi, ut tu me de scribendo urgeres, quia neque res ipsa, de qua scire aliquid uelles, neque omnino ulla de re dies is, quo tu es profectus, argumenti quidquam dabat. *DEESSE non solet* & cum res tamen certa, de qua sermo sit, nobis deest. *ALUCINARI* & certa re non proposita loqui, huc illuc errantium more ferri. est enim alucinari, aberrare, non consistere, ut ait Nonius: & ab ἀλύν deductum, scripsit Cloatius Verres. propterea sine aspiratione, unico l, scribi debet: & in hoc antiquus item Bessaronis liber consentit. *TENEDIORVM* & petium est a legatis ex insula Tenedo missis, ut Tenedij suis legibus uineret. negatum. potius enim censuit senatus, ut eadem condicione, qua ceteri in prouincia populi Romani, teneretur, hoc est, ut legibus a populo Romano aut a prouinciali magistratu datis uterentur. *SECURI Tenedia* & ictu uehementi; cum uniuersus fere senatus contra Tenediorum libertatem consentiret, & securi Tenedia, cum dixit, quasi quodam ioco alludit ad ueterem illam siue fabulam, siue historiam de Tenne rege, a quo insula nomen accepit; qui leges sanxit, si quis adulterum deprehendisset, ut eum securi interficeret: idq. seruauit ita diligenter, ut etiam de filio suo deprehenso interrogatus, quid fieri oporteret, respondisse dicatur; id fieret, quod lex iuberet. inde datus locus prouerbio de Tenedia securi, in ijs rebus, quae praeciduntur. Heraclides. ἡ τῶν ἀπὸ πολιτείῳ. *BIBVLVM* & Marcum, C. Caesaris in consulatu collegam. *CALIDIVM* & Marcum, oratorem dulcem potius, quam uehementem; qui praetor in Cicerone restituendo diligenter operam nauauit. in Bruto, & oratione post reditum in senatu. *FAVONIVM* & Marcum, Catonis amicum, & acmulum in tuenda libertate, atque insectanda paucorum potentia, interfectum post obitum Caesaris triumuirorum iussu, Suetonius tradit. Et ordine Bibulus, Calidius, Fauonius, habita dignitate gestorumq. magistratuum ratione, nominantur, nam Bibulus consularis, Calidius praetorius, Fauonius necdum aedilicij, quod in Catone scriptum est apud Plutarchum. *DE te* & quia Tenedum & Sipylum Quintus, cum esset in Asia pro praetore, triennio ante rexerat. Sypli aut legati potius, quam Tenedi, Quintum in senatu

natu

natu laudant. **VNUM** § in eo consilio, ubi de Sextij postulatione deliberatum est. **PANSAE** § postulantis aliquid, opinor, pro publicanis contra Asiaticos, quod ei concedi, ius non esset, nam inter prouinciales & publicanos uectigalium causa numquam defuit contentio. **NEQUE tibi, neque Pomponio deo** § forte, ut communem utriusque rem in aliqua causa defenderet. **POEMATA** § si de ijs, qui nunc extant, Lucretij uersibus intelligit; non uidetur, Poemata, satis proprie dixisse. poeticam enim, definit Aristoteles, imitationem esse, at in opere suo (de eo, quod in manibus est, loquor) non imitatur Lucretius, sed ipsam rem, ut est, ita docet, eadem oratione Empedoclem, qui uersibus de rerum natura scripsit, Aristoteles idem esse poetam negat. uerum alia praeterea, quae fortasse poemata recte possent appellari, scripsit Lucretius: quod ex Varrone, Carisio, alijs colligitur. aut puta Ciceronem, etiam si definitione Aristotelis teneret, uoluisse tamen cum populo, quod e uersibus constaret, id poema nominare; item ut tribunatum pl. & ipse & Linius magistratum appellant; quem tamen non esse magistratum, Plutarchus in τῶ τῶ ἀποβλήτων multis probat argumentis, etiam in Oratore, non se rationem, sed consuetudinem in loquendo sequi, tradidit his uerbis: Vsum dicendi populo concessi, scientiam mihi referuau. **VT scribis, ita sunt,** § eiusmodi sunt, qualia tu scribis esse, multis illa quidem ingenij luminibus, multis tamen etiam artis, quibus uerbis plus in Lucretio declarat ingenij, quam artis, esse. quod sane hi quoque ipsi, qui ad nostram aetatem peruenerunt, sex illius libri satis indicant. **HOMINEM non putabo** § forte scripserat Quintus, rediturum se esse in urbem, cum legisset ea, quae Sallustius Empedocle more uersibus tractauerat, eam morandi causam M. Cicero reprehendit. Virum, inquit, te putabo, cum ueneris: si Sallustij Empedoclea legeris, hominem non putabo. Laudis enim est, uirum uocari; hominem, non item. quia, etiam in quibus nihil laudes, homines tamen sunt; qui uero de hominibus ipsis excellunt, uiros cum laude nominamus. itaque in Bruto, Vidi, inquit, Mitylenis uirum, & uidi plane uirum. & ad Att. epist. 15. lib. 5. O uirum, o ciuem Memmium. & apud Terentium in Hecyra: Tu uirum me, aut hominem deputas adeo esse?

Marcus S. D. Quinto Fratri. II.

GAUDEO tibi iucundas esse meas litteras, nec tamen habuiffem scribendi nunc quidem ullum argumentum, nisi tuas accepiffem. nam prid. id. cum Appius senatum infrequentem coegiffet, tantum fuit frigus, ut populi concilio coactus sit nos dimittere. De Commageno rege, quod rem discusseram, mirifice mihi & per se, & per Pomponij blanditur Appius, uidet Appius, uidet enim, hoc genere dicendi si utar in ceteris, Februarium sterilem futurum, eumq. lusi iocose satis: neque solum illud extorsi opidulum, quod erat positum in Euphrate, & Zeugmate; sed praeterea togam sum eius praetextam, quam erat adeptus Caesare consule, magno hominum risu cauillatus. Quod nolit, inquam, renouare honores eosdem, quo minus togam praetextam quotannis interpolleret. decernendum nihil censeo. uos autem homines nobiles, qui Busrenum praetextatum non ferebatis, Commagenum feretis? genus uides, & locum iocandi, multa dixi in ignobilem regem; quibus totus est explosus. quo genere commotus, ut dixi, Appius, totum me amplexatur, nihil est enim facilius, quam reliqua discutere, sed non faciam, ut illum offendam; ne imploret fidem Iouis hospitalis, Graios omnes

conuocet, per quos mecum in gratiam redijt. Theopompo satisfaciemus. De Caesare, fugerat me ad te scribere. uideo enim, quas tu litteras expectaris. sed ille scripsit ad Balbum, fasciculum illi epistolarum, in quo fuerat & mea, & Balbi, totum sibi aqua madidum redditum esse, ut ne illud quidem sciat, meam fuisse aliquam epistolam. sed ex Balbi epistola pauca uerba intellexerat, ad quae rescripsit his uerbis: De Cicerone uideo te quiddam scripsisse, quod ego non intellexi: quantum autem coniectura cōsequebar, id erat huiusmodi, ut magis optandum, quam sperandum putarem. Itaque postea misi eodem illo exemplo litteras. Iocum autem illius de sua egestate ne sis aspernatus, ad quem ego rescripsi, nihil esse, quod posthac arcae nostrae fiducia conturbaret: lusiq. in eo genere & familiariter, & cum dignitate. amor autem eius erga nos persertur omnium nuncijs singularis. Et litterae quidem ad id, quod expectas, fere cum tuo reditu iungentur. reliqua singulorum dierum scribemus ad te, si modo tabellarios tu praebebis, quamquam eiusmodi frigus impendebat, ut summum periculum esset, ne Appio suae aedes irerentur. Vale.

EXPLANATIO

Ap. Claudio Pulchro, COS.
L. Domitio Ahenobarbo,

PRIDIE idus § Ianuarij, an Februarij? Februarij, nam pridie idus Ianuarij senatus haberi non poterat, erat. n. dies comitialis, ut uetus Romanum Kalendarium significat, pridie autē idus Ianuarij nefastus erat: quo dierum genere senatus habebatur, scripsit autem hanc epistolam idibus, mane, posteaq. quod idibus est actum, scripsit posttridie idus: & quod posttridie idus, Lupercalibus. patet ex epistola sequenti. **POPULI** § stantis ante fores curiae in Graecostasi, & gradibus. itaque in epistola 1. huius libri, Eius, inquit, operae repente a Graecostasi, & gradibus clamorem satis magnum sustulerunt.

CONVICIOꝝ Appio consuli populus conuiciu diceret: nihil ne metueret illos fasces, quos in manibus licitorum, ante curiae fores consuli praestolantium, uideret? quid igitur est, Conuicio? clamore, & querela paullo liberiore. sic in proxima, quae antecedit, epistola: Epistolam hanc conuicio efflagitarunt codicilli tui. COMMAGENO ꝛ Antiocho, Commagenes rege: cuius regni caput Samofata fuit, in Asia, citra montem Taurum, de hoc rege meminit ep. 1. ꝛ. & 4. lib. 15. fam. REM ꝛ peterat, opinor, ut ei regni possessio senatusconsulto confirmaretur. idq. uidentur indicare quae proxime sequuntur uerba, de oppidulo extorto. DISCVSSERAM ꝛ abieceram: ita contra eum locutus eram in senatu, ut tota res ad nihil recideret. discusserat autem, non pridie idus, sed ante, nam pridie idus nihil actum in senatu uidetur. coactus enim consul populi conuicio senatum statim dimittere. BLANDITVR ꝛ metu: ne itidē exteris legatis, aut regibus, aliquid a senatu petentibus, obsistam. quod ideo Appius nolle uidebatur, quia, cum aliquid eorum causa senatus decreuisset, munera mercedis loco, aut etiam pacem mercedem cōsuli, qui ad senatum retulisset, dare consueissent. id significant illa uerba, quae sequuntur: Videt, hoc genere dicendi si utat in ceteris, Februarium sterilem futurum. Hoc genere dicendi ꝛ quo facile cōsequi possum, ut ea, quae petuntur, senatus minime concedat. FEBRUARIVM ꝛ reliquos Februarij dies. nam epistola scripta est post idus Februarij. Et Zeugmate ꝛ affirmo, Et Zeugmate, Ciceronis non esse: & ut olim in iure solebant, sic ego sponsonem facerem, ni glossa sit, oppidum. n. in Commagene, positum in Euphrate, nullū fuit, praeter Zeugma: de quo Plinius libro naturalis historiae v. sic: Latitudo a Seleucia Pieria, ad oppidū in Euphrate Zeugma, CLXXV. M. P. & ibidem infra: Oppida aliuuntur Epiphania & Antiochia, quae ad Euphratem uocantur: item Zeugma, LXXII. M. P. a Samofatis, transitu Euphratis nobile in libro Bellarionis est, in Euphrate & Zeugmate. CAESARE consule. ꝛ aut, quia consulatum Caesar solus gessit, Bibulo collega domi incluso: aut, quia Caesar ad senatum retulit de honore togae praetextae Commageno retigi impertiendo. QVOD uult ꝛ hoc totum quid sibi uelit, non assequor: nec pudebit umquam fateri nescire, quod nesciam: etiā, si cuius me ex his tenebris eduxerit industria, aequae laetabor, ac si, quod nūc quaero, meo ipsius ingenio nactus essem. DECERNENDVM nihil censeo ꝛ ex sententia petentem Commageni. erat autem haec in sententijs senatorijs, ubi nihil nouari placeret, usitata conclusio: Decernendū nihil censeo. Sic & Lilius lib. XLI. Ego, inquit, nihil noui censeo decernendum. BVRHENVM ꝛ regis barbari nomen; qui tamen paullo, quā Commagenus, erat nobilior. ei quoque permiserat senatus, ut praetexta, itidem ut magistratus Romani, posset uti; cum nobiles inique ferrent, eo barbaros honore imperitari, qui magistratum Romanorum proprius esse deberet. GENVS, & locum ꝛ falsum genus, locum, materiam eiusmodi, in qua dicta dicere facillimum sit. RELIQUA discutere ꝛ ita contra reliquas legationes dicere, nihil ut omnino a senatu obtineant. quod si fiat, eripietur Appio pecunia, quam cupiditate iam ac spe deuorauit. IOVIS hospitales ꝛ cum, hospitibus meis, Graecis hominibus, intercedentibus, in gratiam cum eo redierim. FUGERAT ꝛ haecenus in mentem non uenerat, superiora scribenti. OPTANDVM, quam spernā dum ꝛ uidetur Balbus ad Caesarē scripsisse, itemq. ut opinor, Caesar ipse; si uellet, Quinctum ad eum iturum, ut operam in bello nauaret. suam eius rei cupiditatem Caesar indicat, cum respondit, optandum magis, quam sperandum. NE sis aspernatus ꝛ ita iocus est, ut serio tamen dictum uideri possit. Scripserat Caesar tale quid: argentum sibi non esse, unde Quinctum ditare posset: studium & beneuolentiam, quaeq. in sua potestate essent, ei non defutura. ARCAE nostrae ꝛ iocus ioco relatus. si tu, inquit, eges; nos non abundamus. itaque arcae nostrae noli confidere. nam si decoxeris, ego te meis nummis tuo aere alieno non expediam. Et est hic, conturbare, pro, decoquere. quo sensu dixit Martialis: Conturbabit Atlas; & non erit uncia tota, Decidat tecum qua pater ipse deum.

SINGVLORVM dierum ꝛ ita uidetur fecisse. nam hanc epistolam scripsit, ut dixi, idibus, sequentem postridie idus, aliam, quae non exstat. Lupercalibus. alibi aliud significat, ut ostendimus in commentarijs ad Atticum. Vere autem iocus ille Caesaris fuit de sua egestate. uictis. n. saepe Gallis, ex eorum spolijs, & urbium direptione uim pecuniae maximam coegerat; ut qui, belli ciuilibus initio, uni Paulo consuli talentorum M D dono dederit. FERE cum tuo reditu iungentur ꝛ id est, eo fere tempore proferentur ad te, quo tu reditum ad nos adornabis. SVAE aedes urerentur ꝛ quod in domo consulis, quo salutandi ac deducendi causa quam plurimi conuenirent, caminum esse oporteret, saeuiente frigore, luculentissimum.

Marcus S. D. Quincto Fratri.

12.

RI SI niuem atram: teq. hilari animo esse, & prompto ad iocandum, ualde me iuuat. De Pompeio, assentior tibi, uel tu potius mihi, nam, ut scis, iam pridem istum canto Caesarem. mihi crede, in sinu est; neque ego distingor. Cognosce nunc idus. Decimus erat Coelio dies. Domitius ad numerum iudices non habuit. uereor, ut, homo taceret, & ferus, Polla Seruius ad accusationem ueniat. nam noster Coelius ualde oppugnatur a gente Clodia. certi nihil est adhuc: sed ueremur. Eodem igitur die Tyrijs est senatus datus frequens. fre-

quentes contra Syriaci publicani. uehementer uexatus Gabinius: exagitati tamen a Domitio publicani, quod eum essent cum equis persecuti. noster Lamia paullo ferocius, cum Domitius dixisset, Vestra culpa haec acciderunt, equites Romani; dissolute enim indicatio. Nos iudicamus, uos laudatis, inquit. actum est eo die nihil: nox diremit. Comitibus diebus, qui Quirinalia sequuntur, Appius interpretatur, non impediti se lege Pupia, quo minus habeat senatum: & quod Gabinia sanctum sit. etiam cogi, ex kal. Febru. usque

usque ad kal. Mart. legatis senatum quotidie dari. ita putantur detruedi comitia in mensem Martium. sed tamen bis comitialibus tribuni pl. de Gabinio se acturos esse dicit. Omnia colligo, ut noui scribam aliquid de te: sed, ut uides, res me ipsa deficit, itaque ad Callisthenem, & Philistum redeo: in quibus te uideo uoluntatum. Callisthenis quidem uulgare, & notum negotium, quemadmodum Graeci aliquot locuti sunt. Siculus ille capitalis,

creber, acutus, breuis, paene pusillus Thucydides. sed, utros eius habueris libros, (duo enim sunt corpora) an utrosque, nescio, me magis de Dionysio delectat. ipse est enim ueterator magnus, & per familiaris Philisto. Sed quod adscribis, aggrediaris ne ad historiam: me auctore potes. Et quoniam tabellarios sumministras, hodierni diei res gestas Lupercalibus habebis, Oblecta te cum Cicerone nostro quambellissime.

EXPLANATIO

Iisdem consulibus.

R Isti niuem atram & de qua scripsisti. Anaxagorae fuit opinio, niuem atram esse, quod ex aqua fieret, quae nigra esset: inepto ac falso argumento. sed hoc nihil ad hunc locum. scripserat forte Quintus iocose, niuem se atram inuenisse, illam inquam, Anaxagorae; quasi tristem minimeque iocundam; quia scilicet ei per niues incommodissimo itinere eundum, ac forte etiam in ipsis niuibus cum hoste, non sine summo uitae discrimine, pugnandum foret. De Pompeio & non debere nos unius Pompeij amicitia niti: Caesarem simul esse complectendum, ut amicum Pompeio firmiorem. CANTO & in ore frequenter habeo, praedico. Terentius: - Qui hatum mores cantabat mihi. In sinu est, neque discingor & faueo, neque fauere umquam desinam. ductum a rebus carissimis, quas in sinu gestamus; quae ne excidant, non dicingimur. Idus & Februarij, scripsit autem hanc epistolam postridie idus mane, quod extrema epistolae uerba declarant. DECIMVS erat Coelio dies & is dies, quo reus M. Coelius caussam de ui dicere praetoris edicto debebat. sic enim erat in consuetudine positum. nam & Pedianus in commentario Cornelianae, Reum, inquit, Cornelium duo fratres Cominij lege Cornelia de maiestate fecerunt. & cum L. Cassius praetor decimo die, ut mos est, adesse iussisset; eoq. die ipse non affuisset: circumuenti sunt ante tribunal eius accusatores a notis operarum ducibus. Eos iuriconsulti iustos dies uocant. COELIO & M. Coelio Rufo, qui tribunatum pl. gessit, Cn. Pompeio Magno III. consule; aedilitatem curulem, L. Aemilio Paulo, C. Claudio Marcello; praeturam, C. Caesare, P. Seruilio cos. anno uno post aedilitatem, quod equidem miror: cum praetura biennio ab aedilitate distet. DOMITIUS & Cn. Domitius praetor. Nolo quemquam in praenominibus errare. duo eodem tempore Cn. Domitij fuerunt: uterque praeturam gessit: ad utrumque Cicero dixit. horum alter est Cn. Domitius Calvinus, qui tribunus pl. fuerat Caesare & Bibulo cos. ut indicant oratio pro Sextio, interrogatio in Vatinius: & post biennium (aedilitatem enim omisit, ut multi) praeturam gessit, Marcellino & Philippo cos. ut eadem duae oratio & interrogatio docent. in praetura de ambitu quaesuit, & apud eum Cicero Bestiam defendit, ut in hoc ipso libro supra cognoscitur. anno, qui post annum, quo scripta est haec epistola, sequitur proximus, consulatum gessit cum M. Messalla. itaque satis patet, non esse hunc, qui de Coelio quaestionem exercuit: cum & inter praeturam consulatumq. biennium intercedat, & praeturam ab illo, non hoc anno, hoc est Appio Ahenobarbo cos. gestam, sed Marcellino & Philippo cos. iam ostenderim. Alter est Cn. Domitius hic, qui de ui cognouit in causa Coelij, quem in ipsa oratione Cicero appellat, consulatum numquam gessit. Ad numerum iudices non habuit & cum eo die, quo caussam dici ex edicto oporteret, iudices eo, quo opus erat, numero non affuissent; irrita fiebat accusatio; ut integrum tamen esset, si quis eam praeterea uellet instituire: quod in hac Coelij causa timet Cicero, cum ait: Vereor, ne homo teter & ferus Pola Seruius ad accusationem ueniat. atque etiam renouatam esse accusationem M. Coelij, ipsa declarat Ciceronis oratio, initio mensis Aprilis habita, ludis festisq. publicis, satis longo post idus Februarias, qui decimus erat Coelio dies, interuallo. Posuimus caussam unam accusationis, quae instituta esset, omitte dae, altera fuit, cum accusatores, quo die reus adesset, ad agendum non uenissent. hoc ex Pediani uerbis animaduerto, inquit enim sic, in eo, quo de proxime memini commentario. Postero die, cum P. Cassius praetor affedisset, & citati accusatores non adessent; exemptum est nomen de reis Cornelij. Ergo, cum in caussis quattuor interueniant, praetor, iudices, accusator, reus; ex numero iudicum, & ex accusatoris absentia fieri poterat, ut reus, quod quidem ad ceptam accusationem pertineret, dimitteretur. de reo autem dubium non est, quin, si ad diem dictam non adesset, condemnaretur. praetoris diuersa ratio fuit, nam etsi, quo die reum adesse iussisset, ipse non affuisset, deinde tamen peragere quaestionem poterat. idq. L. Cassij praetoris exemplo cognoscitur, de quo idem Pedianus in eodem loco. Quod ad iudicum numerum attinet, non eundem uideo fuisse in omnibus caussis. in causa Milonis, quae & ipsa de ui fuit, unum & quinquaginta reperio. is fuerit ne legitimus & ordinarius numerus in omnibus caussis de ui, an tum primum noua Pompeij lege de ui institutus, satis est a nobis accurate consideratum in libro de iudicijs. POLA Seruius & nouum est, ut pronomem post cognomen ponatur. Linius tamen semel, quod meminerim, ita locutus; cum Manlium Cnaeum appellat. Polam hunc aut de gente Clodia, plebeia tamen, aut certe gentis Clodiae studiosissimum opinor fuisse. nam in epistola M. Coelij ad Ciceronem, eius opera, uideo, Ap. Pulchrum, P. Clodij fratrem, in accusando Coelio uti cogitasse. & puto Seruium istum

accusationes factitasse, primum, quia ferum hominem hic appellat Cicero; deinde, quod in ea Coelii epistola ita scriptum est: Non destitit accersere Polam Seruum accusatorem, inire cum Domitio consilia. **VENTAT** § non uenit tamen, nam accusauit Coelium Atratinus Sempronius adolescens, ut in oratione patet. **NOSTER** § primum, quia equitis R. filius, itidem ut Cicero; deinde, quia Ciceronis amatissimus: quod utriusque indicant epistolae: cui etiam curam collocandae filiae Cicero dedit, cum iret in prouinciam. **AGENTE Clodia** § quia Clodia, P. Clodii soror, quae Q. Metelli Celeris uxor fuerat, suas omnes ad oppugnandum Coelium opes contulerat; ut oratio pro ipso demonstrat. **TYRIS** § legationibus Tyro missis, ut de publicanis quererentur, nam inter prouinciales & publicanos, ob nimis acerbam uectigalium exactione, aut nimis lentam solutionem, numquam ferè negotium non fuit. **SYRIACI** § quia Tyrus in Phoenicia: quae Syriae pars fuit. **VEXATVS** § a publicanis, in quos iniquissimus fuerat: quod indicant illa uerba in oratione de prouinciis: iam uero publicanos miseros tradidit in seruitutē, & quae sequuntur. & Dio libro xxxix. & hic in ep. II. lib. III. **GABINIVS** § qui Syriae imperio proconsulati praefuerat, & hoc anno Romam decessit; ut infra, ep. I. 3. **DOMITIO** § Ahenobarbo, cos. **PROSECVTI** § cur enim ei nunc in senatu maledicerent, quem iam essent cum equis profecuti? profecuti autem quozan, cum e prouincia decederet? non puto, nimium enim multo post Gabinus ad urbem peruenit: ut simile ueri uix esse uideatur, tot ab eo menses itinere esse consumptos, malo, cum iret in prouinciam. **NOSTER Lamia** § Veteres libri, C. noster Lamia, mallem, L. noster Lamia: ut intelligatur Lucius ille Aelius Lamia, princeps equestris ordinis, Ciceronis studiosissimus: de quo sic in epistola ad Brutum: Clodianis temporibus, cum equestris ordinis princeps esset, proq. mea salute accerrime propugnaret, a Gabinio consule relegatus est, & in oratione pro Sextio, & ubi non? Adde illud, Noster, dici, ob eandem, qua M. Coelius, causam, quod, sicuti Cicero, equestri loco natus. **EQUITES Romani** § horum in numero Lamiam, qui respondit Domitio, fuisse constat. quod si eques Lamia; quo iure in senatum uenit? nam qui senatorium ordinem est adeptus; retinet ille quidem equestris ornamenta, annulum, equum publicum; eques tamen, & equestris ordinis neque est, neque dicitur, sed senator, & ordinis senatorij, itaque legitur apud ueteres, Pompeium, cum eques Romanus adhuc esset, triumphasse: quia scilicet non dum lectus esset in senatum, quo facto, desiit esse eques Romanus, ergo si eques Lamia; quod satis apparet, non ideo in senatu, quia senator esset; sed quia cum publicanis, qui erant omnes equites, quasi dux eorum ac princeps introierat. nam & in epistola, cuius proxime uerba recitauit, princeps equestris ordinis dicitur fuisse Pisonem & Gabinio cos. hic postea gessit aeditatem curulem, ut in eadem est epistola: deindeq. in senatum aditum habuit, non modo iure gesti magistratus, (hoc enim soli curules magistratus iuris habebant, ut in libro de senatu docuimus) uerum etiam quia proximis a censoribus, Appio & Pisonem, lectam esse in senatu, uerisimile est. **DISSOLUTA enim iudicatis** § qui si uere iudicaretis, condemnarentur ij, quibus, improbe agendo, simillimum se Varinius praebet. sperat enim, impune sibi fore, quia dissolute iudicatis. Diximus iam, hoc tempore lege Aurelia tres ordines iudicasse, senatores, equites, tribunos aerarios. **LAUDATIS** § reos: quos si absoluumus, quid reprehenditis, cum eosdem uos laudetis? Mos erat, ut auctoritate praediti uiri reos in iudicio, antequam sententiae ferrentur, laudarent. pleni exemplorum libri. **NOX diremit** § senatus haberi de nocte non poterat: ideoq. reprehendit Cicero in Philippicis quaedam senatusconsulta uespertina, quae fecerat Antonius. testatur idem & Gellius. **COMITIALIBVS** § qui nulli dum fuerant, nam toto mense Feb. comitiales qui fuerunt, omnes post Quirinalia, nec plures quam sex fuisse constat. comitiales autem erant de numero fastorum, sed eodem tempore & lege, & cum populo non agebatur: si lege, non cum populo: si cum populo, non lege, itaque licebat utrumque: sed eodem tempore utrumque non fiebat, senatus autem per eos dies non habebatur, contraq. qui dies fasti non erant comitiales, iis & lege agi, & haberi senatum, idq. eo die, confectis iudiciis, licebat: factumq. animaduertimus. **INTERPRETATUR** § Hinc, opinor, suam Appius hauriebat interpretationem. Vetabat Pupia lex, haberi senatum a xlix. Kal. Febr. usque ad Kal. Febr. tamen si dies essent duo, fastus unus, alter nefastus, ille iij, hic iij. Kal. Febr. quibus, nisi Pupia lege contra sancitum esset, senatus haberi potuisset. Cautum erat praeterea eadem lege, ne, nisi perfectis, aut reiectis legationibus, alijs de rebus senatus haberetur. sic igitur suam opinionem, aut uoluntatem potius tueri Appius poterat. Quid uetat Pupia lex? id scilicet, haberi senatum mense Febr. nisi perfectis aut reiectis legationibus. ego legi pareo: senatum alia de re, praeterquam perficiendarum legationum causa, non habeo, ea quidem me non impedit, quo minus audiendis legationibus senatum dem. nihil enim in ea tale scriptum est, sed hoc tantum, ne senatus habeatur, nisi perfectis aut reiectis legationibus. Cogi autem se Gabina lege, contendebat Appius: quia, cum in lege scriptum esset, ut quotidie senatus legationibus daretur mense Februario; uerbum, quotidie, uolebat omnes Februarij dies comprehendere, siue comitiales, quibus haberi senatus non poterat, siue non comitiales. Gabinius autem, quotidie, dixerat, non de omnibus plane diebus, sed de omnibus ijs, qui quidem comitiales non essent; quia scilicet haberi senatum eo mense nulla omnino de re, nisi legationum causa, uolebat. nec dubito, quin leges hae tribunitiae fuerint: si quidem senatum quibusdam quasi condicionibus coercent. de Pupiae sententia locus exstant in epistola ad P. Lentulum. **ITA putantur** § non dixit: detruduntur comitia; sed putantur detrudi: quia certum non erat, an Appius, id quod affirmabat, habiturus esset senatum per omnes reliquos Februarij dies, etiam comitiales. nam si, ut solebat, non habuisset senatum Appius comitialibus Febr. diebus; habere comitia potuisset. **COMITIA** § quid hoc? an comitorum tempus adest ante Quinctilem mensum; numquam sane, si ordine res agatur: sed

extra ordinem interdum, nam, cum Appius ipse & Ahenobarbus consules essent creati ex interregno, creandorum praetorum cura ad eos pertinebat, qui proximo superiore anno designati non fuerant: eaq. comitia consules in hoc usque tempus duxerant: sicuti Pompeius & Crassus anno proximo, cum ipsi creati essent consules ex interregno, comitia tamen rogandis praetoribus non ante mensem Martium habuerunt: quod supra ostendimus. his porro comitijs praetorem creatum M. Catonem, historiae, demonstrant, qui superiore anno iniquissimam, praelato homine improbo P. Vatinius, repullam, tulerat. Plutarchus, & alij. His comitialibus & sex Februarij mensis diebus comitialibus, quibus habere senatum Appius constituerat. TRIBUNI pl. & maxime C. Memmius, qui eum de repetundis postulauit. ep. I. l. 3. De Gabinio & ut ei, Syriam prouinciam contra leges & iura sociorum administranti, imperium abrogetur. ACTVROS & rogationem, ut puto, promulgaturos, sicuti biennio ante C. Cato tribunus pl. rogationem de abrogando Lentulo Spintheri imperio promulgauerat. epist. 3. CALLISTHE- NEM, & Philistum & quorum uterque scripserat historiam, Callisthenes Olinthius de rebus gestis Alexandri, Siculus Philistus cum alijs de rebus, tum de Dionysio Siciliae tyranno. REDEO & uidetur accipiendum, pro, uenio. nam neque in hac epistola, neque in superiore, pridie scripta, uerbum ullu de Callisthene & Philisto. aut, Redeo, quia cum coepissem tuis litteris respondere, iamq. de niue atra, & de Pöpeio scripsissem; interposui non nulla de rebus urbanis. redeo igitur ad tuas litteras, quibus coeperam respondere. VOLVTATVM & assidue uersatum. nota tralatio, sic, uersari in libris, uerbo idem significante, paullo tamen, ut uidetur, leniore. VVLGARE & notum negotium & locutus est in historia sua Callisthenes, non exquisite, quod ad sententias attinet, sed quo modo homines uulgo loquuntur, itidem ut aliquot Graeci suis in libris. CAPITALIS & grauis, capita rerum attingens. De Dionysio & ubi de seniore Dionysio scribit, a quo in exsulum missus est. nam de iuniore uix potuit, magnis districtus negotijs: de seniore spatium ei non defuit ad scribendum, cum circa Adriam otiosus exularet. PVSILLVS Thucydides & est enim densus, & breuis, & semper instans sibi Dhucydides: quibus eum uerbis designauit Quintilianus, pusillus autem, quia non ita multa scripserat, ut Thucydides. IPSE etenim ueterator & delectat me Philistus non tam, quia capitalis, creber, acutus, quam quod ipse Dionysius, de quo scribit, astutus in primis ac uaser est: quae tum, narrante Philisto, tum ipse per sese delectant. PERFAMILIARIS & loquitur enim Philistus de familiarissimo suo, & ea tractat, quae ipse nouit optime omnium. AD historiam & scribendam; cum ueteres iam legisset historicos. LUPERALIBVS & cras. nam haec epistola scripta est posttridie idus, mane. & Lupercalibus item mane scribere cogitabat ea, quae posttridie idus essent acta. QVAM bellissime & quam potes iocundissime. bellum enim non ad pulchritudinem, sed ad iocunditatem & commoditatem quandã refertur: ut bella puella, non quae forma, sed quae elegantia, & quaedam quasi gratia intuentium oculos tenet. sic epistolã bellam uocat ad Atticum I. IV. ep. 6. quã scripserat ad Luccei; quod esset historiã pigmentis haud paullo, quã ceterae epistolae, nitidior, atque ornatior.

Marcus S. D. Quinto Fratri. 13.

DVAS adhuc a te accepi epistolas, quarum alteram in ipso discessu nostro, alteram Arimino datam plures, quas scribis te dedisse, non acceperam. Ego me in Cumano, & Pompeiano, praeter quam quod sine te, ceterum satis commode oblectabam; & aram in eisdem loci usque ad kal. Iun. futurus. scribebam illa quae dixeram, πολιτικά, spissum sane opus, & operosum: sed, si ex sententia successerit, bene erit opera posita; sin minus, in illud ipsum mare deiciemus, quod scribentes spectabamus: aggrediemur alia; quoniam quiescere non possumus. Tua mandata persequar diligenter, & adiungendis hominibus, & quibusdam non alienandis. maxime uero mihi curae erit, ut Ciceronem tuum, nostrumq. uideam scilicet quotidie, sed in spiciã, quid discat, quam saepissime: & nisi ille contemnat, etiam magistrum me ei profitebor. cuius rei non nullam consuetudinem nactus sum in hoc horum dierum otio, Ciceronẽ nostro minore producendo. Tu, quemadmodum scribis, quod, etiam si non scriberes, facere te diligentissime tamen sciebam, facies scilicet, ut mea mandata digeris, persequare, conficias. Ego, cum Romanam uenero, nullum praetermittam Caesaris tabellarium, cui litteras ad te non dem. his diebus, (ignosces) cui darem, fuit nemo ante hunc M. Orfium, equitem Romanum, nostrum, & pernecessarium, & quod est ex municipio Atellano, quod scis esse in fide nostra. itaque eum tibi commendo in maiorem modum, hominem domi splendidum gratiosum etiam extra domum: quem, fac, ut tua liberalitate tibi obliges. est tribunus mil. in exercitu uestro. gratum hominem, obseruatumq. cognosces. Trebatium ut ualde ames, uehementer te rogo. Vale.

EXPLANATIO

Iisdem consulibus.

DISCESSV nostro & statim postquam a te discessi. ARIMINO & primo prouinciae Caesaris oppido: cū ad Caesarem Quintus proficisceretur. CETERVM & alioqui, ceteroqui. DIXERAM & nō quae dixerã me scribere, sed quae me esse scripturũ ostenderã. libros. n. de republica, quos intelligit, aggressus est scribere

bere in Cumano, ut ep. 5. l. 3. quos libros, magno litterarum detrimento, temporum extinxit iniuria, uno Scipionis excepto somnio; quod, quasi calceum ex naufragio, fortuna seruauit. **SPISSVM** & difficile, nota significatio. ut fam. libr. 2. epist. x. **ADIVNGENDIS** & ad amicitiam: ut in posterum non modo recip. uerum etiam ipse mihi consulam, salutis pariter & dignitatis habita ratione. quod antea minus a me factum, nunc, meo malo doctus, te mandante corrigam. **DISCAT** & Tirannione docente. epist. 4. **OTIO** quo in urbe egebat, iudicij rei. publicae procuracione districtus. **MINORE** & scio, recte dictum Minore; ut a maiore, **Quincti filio**, distinguatur; quo modo & Africanus maior, Africanus minor; Cato maior, Cato minor: moueor tamen suspicione non nulla, ne glossema fuerit, additum ad illud, Nostro. cur enim, cum ad fratrem scribat, adiungat, minore? non ne satis filium suum ab illius filio distinxit, cum de suo dixit, Nostro; de illo, Tuum? **DIGERAS**, persequare, conficias, & digerere, prudentiae est; persequi, diligentiae; conficere, constantiae; quibus tribus uirtutibus officium eius, cui aliquid mandatum est, omne continetur. **SPLENDIDVM** & refertur ad diuitias. nec desunt exempla. **LIBERALITATE** & officiis, humanitate. **TRIBVNVS mil.** & tribunorum mil. duo genera Pedianus facit, Rufulos, in exercitu creatos; & comitiatos, Romae.

Marcus S. D. Quincto fratri.

14.

ADIV. non. Iun. quo die Romam ueni, accepi tuas litteras, datas Placentiae, deinde alteras, post die datas Bladenonae, cum Caesaris litteris, referis omni officio, diligentia, suauitate. Sunt ista quidem magna, potius maxima: habent enim uim magnam ad gloria, & ad summam dignitatem: sed mihi crede, quem nosti, quod in istis rebus ego plurimi aestimo, id iam habeo, te scilicet primum tam inseruientem communi dignitati, deinde Caesaris tantum in me amorem: quem omnibus ijs honoribus, quos me a se expectare uult, antepono. litterae uero eius, una datae cum tuis, quarum initium est, quam suauis ei tuus aduentus fuerit, & recordatio ueteris amoris; deinde se effecturum, ut ego in medio dolore, ac desiderio tui, te, cum a me abesses, potissimum secum esse laetarer; incredibiliter delectarunt. quare facis tu quidem fraternae, quod me hortaris, sed mehercule currentem nunc quidem, ut omnia mea studia in istum unum conferam. ego uero ardenti quidem studio, ac fortasse efficiam, quod saepe uiatoribus, cum properant, euenit, ut, si serius quam uoluerunt, forte surrexerint, properando etiam citius, quam si de multa nocte uigilassent, perueniant, quo uelint. sic ego, quoniam in isto homine colendo tam indormiui diu, te mehercule saepe excitante, cursu corrigam tarditatem, tum equis, tum uero, quoniam scribis poema ab eo nostrum probari, quadrigis poeticis modo mihi dare Britanniam, quam pingam coloribus tuis, penicillo meo. sed quid ago? quod mihi tempus, Romae praesertim, ut iste me rogat manenti, uacuum ostenditur? sed uidero: fortasse enim, ut fit, uincet tuus amor omnes difficultates. Trebatium quod ad se miserim, per false, & humaniter etiam gratias mihi agit: negat enim, in tanta multitudine eorum, qui una esset, quemquam fuisse, qui uadimonium concipere posset. M. Curtio tribunatum ab eo petiui; (nam Domitius se derideri putasset, si esset a me rogatus. hoc enim est eius quotidianum, se ne tribunum mil. quidem facere. etiam in senatu lusit, Appium collegam propterea ipse ad Caesarem, & aliquem tribunatum auferret) sed in alterum annum. id & Curtius ita uolebat. Tu, quem admodum me censet oportere esse in rep. & in nostris inimicij, ita et esse, & fore auricula infima scito molliore. Res Romana sic se habebant. erat nonnulla spes comitiorum, sed incerta. erat aliqua suspicio dictaturae, ne ea quidem certa: summum otium forense, sed sene

scntis magis ciuitatis, quam acquiescentis: sententia autem nostra in senatu eiusmodi, magis ut alij nobis assentiantur, quam nosmetipsi.

Τοιαύτ' ὁ ἰσχυρὸν πρὸ λέγουσ' ἐργάζεται.

Calamo & atramento temperato, charta etiam dentata res agetur. scribis enim, te meas litteras superiores vix legere potuisse. in quo nihil eorum, mi frater, fuit, quae putas, neque enim occupatus eram, neque perturbatus, neque iratus alicui. sed hoc facio semper, ut, quicunque calamus in manus meas uenerit, eo sic utar, tamquam bono. Verum attende nunc, mi optime, & suauissime frater, ad ea dum rescribo, quae tu in hac eadem breui epistola παρὰ ματικῶς valde scripsisti: de quo petis, ut ad te nihil occultans, nihil dissimulans, nihil tibi indulgens, genuine, fraterneque, rescribam, id est: utrum uoles, ut dixerimus, ad expediendum tui causa sit, commore. Si, mi Quincte, parua aliqua res esset, in qua sciscitari re, quid uellem: tamen, cum tibi permissurus essem, ut faceres, quod uelles, ego, ipse quid uellem, ostenderem. in hac uero re hoc profecto quaeris, cuiusmodi illum annum, qui sequitur, expectem. plane aut tranquillum robus, aut certe minutissimum: quod quotidie domus, quod forum, quod theatri significationes declarant, neque laborant, quod mea conscientia copiarum nostrarum, quod Caesaris, quod Pompeij gratiam tenemus. haec me, ut confidam, faciunt. sin aliquis erumpet amentis hominis furor; omnia sunt ad eum frangendum expedita. haec ita sentio, iudico, ad te explorare scribo: dubitare te, non absentatorie, sed fraterne uero. quare suauitatis equidem nostrae fruendae causa cuperem te ad id tempus uenire, quod dixeris: sed illud malo tamen, quod putas, magis etiam illa, (etenim magni aestimo me) ἀπορίας illam tuam, & expectationem debitorum tuorum. Illud quidem sic habero, nihil nobis expeditis, si ualebimus, fore fortunatius. parua sunt, quae desunt, (quo, nostris quidem moribus) & ea sunt ad explicandum expeditissima modo ualeamus. Ambitus redit immanis: numquam fuit par Idibus Quincti, senus fuit ZZ ex Z, coitione Memmij est quo cum Domitio hanc Scaurus unum uincere. Messala flaccet. non dico ὑπερβολῶς uel ἡς centies constituunt in praerogativa pronunciarum, res ardet inuidia. Tribunicij candidati compromiserunt, HS quingenis in singulos apud M. Ca-

tonem

tonem depositis, petere eius arbitratu, ut, qui contra se-
 eisset, ab eo condemnaretur, quae quidem comitia gra-
 tuita si fuerint, ut putatur; plus unus Cato fuerit, quam
 omnes leges, omnesq. iudices.

EXPLANATIO

Iisdem consulibus.

BLANDENONAE ꝛ mendosum locum existimo, & cur, existimem, causas tres habeo, sententiam, geographiam, ueteres libros: sententiam, quia, cum dicat Cicero, Deinde alteras, dictio, Deinde, satis indicat non eum eodem die accepisse litteras & Placentiae datas & Blandenonae. itaque in, Blandenonae, dies, quo accepit eas litteras, uidetur inesse, sed mendo perturbata latet. geographia me monet, quia loci huius mentionem, ut geographos omnes euoluerim, nullam tamen inueni. suspicionem auget libri ueteres, quia dissentiunt ab impressis. nam in eo, qui Bessarionis fuit, uideo scriptum, Bladenonae. quibus iisdem adducor caussis, ut hominis egregie docti, & quod hodie perquam rarum est, in iudicio litterarum elegantissimi, Caroli Sigonij coniecturam sequar, mirificeq. laudemis, cum inter nos, ut ferre pro nostra coniunctione & familiaritate quotidie solemus, hoc de loco satis multis uerbis collocuti essemus; rediit ad me postridie, quasi thesauro inuento, laetissimus, dixitq. se non magna mutatione excogitasse quiddam, quod a me probatum iri existimaret, quid, inquam? tum ille, hoc pro, Blandenonae, reponendum puto, Laude, nonis. ut duas se dicat Cicero epistola accepisse, unā I V. non. Iun. Placentiae datam; alteram nonis, cum Caesaris litteris, Laude. quod oppidum adhuc esse, Placentiae proximum, qua transeundum erat Quincto in Galliam proficiscenti, nemo nescit. gratulatus homini amicissimo, properaui ad scribendum; cum eius sententiam, ut ceteri quoque iudicare possint, qui tamen haud sane dubito quin mecum sentientes eam probent, noram ac testatam esse uellem. **I**STA ꝛ honores, quos, ut scribis, a me exspectare Caesar uult. **V**IM *magnam* ꝛ magnopere ualent ad gloriam: eiusmodi sunt, ut ornare me summa gloria, summaq. dignitate possint. **Q**UEM *nostri* ꝛ quem tuis mentiri non solere. **V**ETERIS *amoris* ꝛ Clodianis temporibus interrumpi: cum Caesar, nimia Ciceronis libertate commotus, quia in defensione C. Antonii quaedam aduersus potentes iniecerat, P. Clodium statim ad plebem traduxit. **N**OSTRVM *poema* ꝛ de quo infra ep. I. libri III. **Q**UADRIGIS *poeticis* ꝛ dicturus uidebatur, tum equis, tum uelis: sed per iocum, pro uelis, intulit, quadrigis: quae & ipsae ad celeritatem faciunt. addidit autem, poeticis; ut cum alijs rebus, tum uero scriptis uersibus, gratiam se a Caesare initurum ostenderet. ita nec ab instituta translatione discessit: nam tum equis, tum quadrigis curritur: & quid in Caesare colendo sui consilii esset, aperuit. **A**RDENTI *quidem studio* ꝛ faciam quod me mones: mea studia in Caesarem omnia conferam. sic ad Trebatium in Topicis: Verecunde tu quidem, sed ut te arde studio cernerem, & in epistola ad Luceium: Ardeo cupiditate. Voluntas enim augetur significatio, cum & stu dium, dicimus; & ad, studium, epithetum adiungimus; & epitheto ipso utimur tralato, & ab eiusmodi re tralato, quae maxime omnium rerum nota sit, maximamq. omnium uim habeat: cuiusmodi est ignis. **B**RITANNIAM ꝛ res, quas in Britannia geretis. iam enim, ut opinor, erant in itinere, Britanniam cogitantes. nam in epistola ad Atticum, mense Quinctili data, suspicari se dicit, Quinctum esse in Britannia. **C**OLORIBVS *tuis* ꝛ ornamentis. ut Britannia sit poematis materia, ornamenta Quincti, ars Marci. satis enim bonus poeta Quinctus: aut, si minus, hoc tamen illi a fratre tribuitur. **P**ENICILLO *meo* ꝛ ut, ornamentis, quibus quasi coloribus rem illustrare possem, a te sumptis, eum deinde ordinē, quem probaui, ipse adhibeam. **I**STE ꝛ Caesar: ut eius absentis dignitatem, cum res postulet, Romae tueat, atque augeam. **T**UUS *amor* ꝛ tua causa, qui legati locum apud Caesarem obtines, fortasse uel in summis occupationibus poema, de rebus a Caesare gestis in Britannia, conficiam. **M**ISERIM ꝛ commendatum ijs litteris, quae ep. fam. lib. VII. leguntur. **V**ADIMONIUM *concipere* ꝛ certa erat uerborum formula, qua sese inuicem uadarentur; quibus uerbis cum essent usi, conceptum uadimonium dicebatur. locus Caesaris in eo fuit: Oportune Ciceronem fecisse, qui Trebatium iurisconsultum ad se misisset: nā antea in uniuersa praetoria cohorte, totoq. comitatu suo neminem fuisse, qui, cum litigare uellet, quibus uerbis uadaretur teneret: itaque esse, cur ea de re Ciceroni plurimum deberet. erat enim Caesaris prouincia, ut aliae quoque, non imperii solum, uerum etiam iurisdictionis. & quoniam in munere iurisconsulti hoc erat minimum, & lenissimum, docere quibus inter se litigantes uadari uerbis, alter alterum, deberent, ne in concipiendo uadimonio peccatum irritam uadationem facerent: scripserat Caesar, se Ciceroni gratias agere: cum tamen, qua de re gratias agat, esse minimam significet. **C**URTIO ꝛ quem rogatione ac testimonio Quincti diligebat. ep. I. lib. III. **D**OMITIUS ꝛ Ahenobarbus, cos. Romanus ꝛ ut ad Caesarem scriberet de tribunatu mil. Curtio mandando. quod si fecissem, derideri se putasset; qui peterem ab eo, ut inimicissimo suo Curtii honorem commendaret. Dissidebat autem capitali odio cum Caesare Domitius. nam & praetor in senatu retulerat, ut, quae Caesar anno proximo consul egisset, cognoscerentur; & biennio post, consulatus candidatus cum palam minaretur, consulem se effecturum, quod praetor nequisset, adempturumq. ei exercitus, coitione Caesaris, Pompeii, & Crassi deiectus erat consulatu. **N**E *tribunum mil. quidem* ꝛ nedum legatos; qui tribunis mil. in castris honore praestabant. **F**ACERE ꝛ non, Romae, comitijs; quibus, credibile non est, non potuisse studio consulis tribuna-

tribunatū mil. fieri, sed in exercitu Caesaris, cōmédatione sua; quia. s. neminē oīno ei, ullius honoris causa, cōmendaret. Aut, FACERE omnino non facere: cum tamen consul esset. consulum enim & dictatorum primis reip. temporibus haec fuerant beneficia, postea tribunatus mil. dari per populum coeptus est: postremo alios in exercitu imperator, alios Romae propulus creauit. Liuius, Pedianus. ISSE & non, in consulatu. nimis enim praeter dignitatem, atque omnino absurdum, consulem, maximarum rerum procuratione districtum, discedere paullo longius ab urbe, ut tribunatum mil. peteret a proconsule. intelligo igitur de iritione illa, de qua epist. 6. Lentulo & Philippo cos. ante annum. AVRICVLA infima; neque acrem in tuenda rep. neque acerbum in persequendis inimicis, sed in utroque ita remissam, ac lenem, ut, quod dici solet, mollior auricula in fima uideri possim. Monuerat Quintus, ut ex illo doctus rationem haberet aliquando etiam salutis. hinc illud epistola 13. Tua mandata persequar &c. COMITIORVM & quae tamen hoc anno habita non sunt. nam Caluinus & Messalla, qui sequenti anno consulatum gesserunt: ex interregno creati. SVSPICIO & postea non suspicio, uerum etiam sermo fuit multus, nam ad Atticum 65. Res, inquit, fuit ad interregnum; & est non nullus odor dictaturae, sermo quidem multus, qui etiam Gabinium apud timidos iudices adiuuit. Quibus uerbis, de Pompeij dictatura hoc tempore homines loqui, significat, quod in commentario diximus. OTIUM forense & infrequens a iudicij forum: iudicia frigent. SENESCENTIS & non quia desit, quod homines in foro agant: sed omniū rerum taedio ciuitas languet. Videtur hoc dicere: Cum publicis in rebus male agatur, serpit idem morbus etiam ad priuata, & omnino nihil curatur. QVAM nosmet ipsi & quia, ne offendam eos, qui principes in republica sunt, quorum a uoluntate neque tu dissentire me uis, neque meorum temporum acerba recordatio patitur; cogor de recto illo meae mentis cursu paululum deflectere. atque hoc ipsum tamen ita facio, ut me boni uitii, tamquam patriae parum amantem ciuem, reprehendere non possint. ijs igitur satisfacio: mihi non item: quia summum illud ius, simplex, inquam, illa, mihi antea propofita tuendae reip. ratio, temporis causa non plane in meis sententijs defenditur.

„ Τοιαύτ' ὁ τλήμων πόλεμος ἐξεργάζεται

„ Miseranda bellitalia condicio efficit.

senarius Euripidis, in tragoedia, οὐκ ἐπιδείξει. Haec, inquit, facinus aerumnarum metu. nimis enim magna mercede didicimus, quam, potentibus aduersari, non sit tutum. CALAMO & quattuor sit argumentis, ut hoc putem esse principium epistolae: primum, quod fortasse paullo infirmius uidebitur; ut homines diuersa sentiunt: quod haec uerba initium potius epistolae, quam epistolae partis, redolent: deinde quod apparet, respondisse iam Ciceronem duabus Quinti epistolis, Placentiae, & Blandenone datis: nunc autem uni respondet breui epistolae, quam post illas accepit, praeterea, si una esset epistola, bis ageret de rebus Romanis. nam & dixit ita: Res Romanae sic se habebant. Erat nonnulla spes comitorū, &c. infra uero rursus: Ambitus redit immanis, itaque, eadem esse repetita, credibile non est. postremo, quod hanc scriptam esse constat post idus Quiniles; cum in ferat: Idibus Quinilibus senus fuit ZZ ex Z. at superiora paullo post IV. nonas Iunias: ut ipse in prima epistolae parte significat. TEMPERATO & ita concinnato, ut ad pingendas litteras aptissimum sit. DENTATA & apri, aut etiam equi dente laeuata. quod item nunc, ubi quid scribimus accuratius, facere solemus, ad inaequalitatem chartae complanandam; quo calamus quasi currat expeditius. Nec uero mirari satis possum, quid Erasmo uenerit in mentem hoc in loco interpretari, charta dentata, pro acerbis, & iracunde scripta: cum de litteris agi, quae bono calamo, temperato atramento, leui ac polita charta commodius formantur, illa uerba demōstrent: Scribis, te meas litteras superiores uix legere potuisse: & illas: Hoc facio semper, ut, quicumque calamus in manus uenerit, eo sic utar, tamquam bono. Verum hoc, itemq. alia, tum in adagijs, tum alibi non satis recte aut explanata, aut de Graecis conuersa, homini erudito, ac de litteris, quantum praestare potuit, bene merito largiamur. NIHIL eorum & non ob eas, quas tu suspicaris, causas, parum perspicue scripsi. Πραγματικῶς & more hominis in usu rerum uersati: qui te non segniter, sed sine ulla mora, si res exigat, ad me uolaturum confirmes. GENVINE & uere, sine arte, eo quo natura genuit modo. inde enim uidetur, Genuine, ductum. Id est, utrum uoles & mendi labes satis manifesta: nec eluere conabor: cum ab impressis libris minimum dissentiant scripti. tantum enim pro, commorere, Bessarionis liber habet, commoneres. quod si pro, dixerimus, legeretur, dixerin, an: nihil, opinor, superesset uitij, hoc ordine: Id est, utrum uoles, (ut dixerim) an, ad expediendum te, si causa sit, commorere. nec esset obscura sententia. nam, uoles, μεταφορικῶς usurpatum, pro, celeriter uenias, & commorere opponuntur. sed minus audeo, propter incertas maximeq. fallaces coniecturae uias. DOMVS & a multis celebrata. ep. 5. & ad Atticum epist. 22. lib. 2. FORVM & in quo, causis agendis, amicitias, & clientelas mihi comparo. THEATRI & malis ciuibus, theatrum ingredientibus, plausum aut nullum, aut clamore, & sibilis dissonū populus dabat bonis; & in republica praestantibus, magnū, & aequabilem. ergo, quam quisque aut in uisus, aut carus esset populo, theatrum significabat. ad Atticum epist. 19. lib. 2. & 15. lib. 4. NEQVE laborant & hic alij fortasse uiderint acutius: ego plane τυφλότῳ. obscuratur enim mendo sententia: neque est, ut aut ex antiquo libro, aut ex ingenio meo locum illustrare possim. tantum, pro, Neque, Nec habet liber Bessarionis. AMENTIS & P. Clodij. ILLVD malo & quod scribis: ut istic, si causa sit, cōmorere. QVOP putas & putas enim e re tua esse, te istic commorari. MACIS etiam illa & uolo equidem te istic manere tua causa, sed mea etiam magis; qui, quod ad me pertinet, magni faciam. malo enim ἀμφοτέρων illam tuam, & expectationem debitorum tuorū, quā aduentū tuū. Nec uero dubitandū est, quin hae duae dictiones, ἀμφοτέρων, & expectationem, Ciceronis rem utraque significet; cum dixerit proxime: Etenim magni ac illi

spei, aut cogitationi uestrae ego uidear defuisse; praesertim cum, tametsi id difficilius fuerit, tamen ex hoc labore magnam gratiam, magnamque dignitatem sim collecturus. itaque, ut tibi placet, damus operam, ne cuius animum offendamus. atque ut etiam ab ijs ipsis, qui nos cum Caesare tam coniunctos dolent, diligamur, ab aequis uero, aut etiam a propensis in hanc partem uehementer excolamur, & amemur. De ambitu cum atrocissime ageretur in senatu multos dies, quod ita erant progressi candidati consulares, ut non esset ferendum; in senatu non fui. Statui ad nullam medicinam reip. sine magno praesidio accedere. Quo die haec scripsi, Drusus erat de praeuaricatione a tribunis aeriarijs absolutus, in summa quattuor sententijs, cum senatores, & equites damnassent. Ego eodem die post mortem Vatinius aderam defensurus. ea res facilis est. comitia in mensem Septembrem reiecta sunt. Scauri iudicium statim exercebitur: cui nos non deerimus. *συνδείκτους σφοδρότερος*, quamquam a te actam fabellam uideo esse festiue, nul-

lo modo probaui. Venio nunc ad id, quod nescio an primum esse debuerit. O iucundas mihi tuas de Britannia litteras. timebam Oceanum: timebam litus insulae. reliqua non equidem contemno, sed plus habent tamen spei, quam timoris; magisque sum sollicitus exspectatione earum, quam metu. te uero *ὁπίθεω* scribendi egregiam habere uideo. quos tu situs, quas naturas rerum, & locorum, quos mores, quas gentes, quas pugnas, quem uero ipsum imperatorem habes? ego te libenter, ut rogas, quibus rebus uis, adiuuabo, & tibi uersus, quos rogas, *ἡλικα* eis *ἀθύρας* mittam. Sed heus tu. celari uideo a te, quo modo nam, mi frater, de nostris uersibus, Caesaris primum librum legisse, scripsit ad me antea, prima sic, ut neget, se ne Graeca quidem meliora legisse: reliqua ad quendam locum *παθὺμωτέρα*: hoc enim uisur uerbo, dic mihi uerum. num aut res, aut *χαράκτηρ* non delectat? nihil est, quod uereare: ego enim ne pilo quidem minus me amabo, hac de re *φιλὰνθους*, & ut soles, scribe fraterne. Vale.

EXPLANATIO

Iisdem consulibus.

NE PAVLLVM otij & uidetur quibusdam tamquam integumentis uelata sententia; sed ostenditur hoc modo: Cum a me librarij manu litteras acceperis, ne quidquam otij me habuisse indicato; cum autem mea, ne nullum, cum utor, inquit, librarij manu, prorsus otij nihil habeo, cum autem mea, non nihil hoc significari, demonstratur infra, initio II. epistolae libri III. sic enim ibi est: Occupationum mearum signum tibi sit librarij manus. cauillamque subscibit occupationis hanc: Diem scito esse nullum, quo die non dicam pro reo. Hanc igitur epistolam librarij manu scripsit Cicero: nam inferi hic quoque: Sic habeto, numquam me a cauillis, & iudicijs districtiorem fuisse. In epistola etiam ad Atticum I. lib. 4. signum ait esse occupationum librarij manus. NVLLVM & subaudi, ne quod proxime antecedit: ut sit: Ne nullum otium. GRAVISSIMO & cum a morbis timendum est maxime. PRAESERTIM & ut amicorum, clientumque copia muniamur. SPEI, aut cogitationi & putatis enim uos ea, quae speratis, aut cogitatis, facilius posse consequi, si ego in forensi labore pergam. nihil enim ad comparandas amicitias, hominumque studia colligenda magis accommodatum. VESTRAE & tui, & Caesaris, qui me hunc laborem etiam sua causa sustinere uult. Supra dixit, se rogatum a Caesare, ut Romae maneret, quod facit ad hanc sententiam, ep. 14. PRAESERTIM & eo libentius operam dabo, ut aut spei, aut cogitationi uestrae defuisse ne uidear; quod simul ipse mihi, hoc labore perferendo, optime consulam. multum enim gratiae, multum inde colligam dignitatis. DIFFICILIS & haec ferre, fuerit, inquit, id cum aliqua difficultate: praemii tamen hoc erit, magna gratia, magna dignitas. Videbitur, quod subiungam, fortasse humiliter: sed, haec humilia non contemnendo, ueteres illi Romani summam eloquentiae laudem sunt adepti. Nomina quaedam sunt, quae secundae comparationis appellant grammatici: quae cum ideo fuerint inuenta, ut auerent; minus tamen significant, quam ea, quae iisdem positiua dicunt. itaque illud Virgilianum,

„ Tristior, & lacrymis oculos suffusa rubentes,

exponit Seruius hoc modo: Tristior, minus est, quam tristis. exempla sunt cum apud hunc nostrum apud alios eiusdem scriptores aetatis innumerabilia. non igitur adductus feci nulla causa, quod Difficilius exposui, cum aliqua difficultate. AB IJS IPIJS & L. Domitio Ahenobarbo, huius anni consulis M. Porcio Catone, praetore; M. Calpurnio, Bibulo consulari. hos enim maxime designat, acerrimos Caesaris inimicos. AB AEQUIS & quorum aequus in utramque partem animus est, neque studio in Caesarem affectus, neque odio. itaque nos cum Caesare coniunctos neque dolent, neque laetantur. PROPENSIS in hanc partem & Caesaris causa cupientibus. tria nominauit hominum genera; qui Caesarem oderant, qui nec oderant, nec amabant; qui amabant. EXCOLAMVR & nusquam hac sententia usurpatum, quod meminimus, hoc uerbum inueni. uenit in mentem, cum sequatur, ET, amemur, scriptum forte a Cicero, ne, ET colamur, & amemur. NON FUI & cum quidem haec scripsit, postea uero fuit: quod ipse ad Atticum scribit, li. 4. ep. 16. PRAESIDIO & nisi plures uideam esse, qui mecum sentiant, quam qui contra: ut, si quis offenderit mea sententia, socios, atque adiutores, ubi tempus ferat, multos habeam. DRVSVS & Liuae gentis, plebeiae; accusatus a Lucretio, ad Att. li. 4. ep. 15. pater fortasse Liuae, quam Augustus a marito Claudio Nerone praegnatam abduxit: quae alteri quoque filiorum Drusi cognomen imposuit. PRAEVARICA

TIONE &

IN · EPISTOLARVM
M · TVLLII · CICERONIS

AD
QVINCTVM · FRATREM

LIBRVM · III.

PAVLLI · MANVTII
COMMENTARIVS

Marcus S. D. Quinto Fratri. I.

Hoc ex magnis caloribus (non enim meminimus maiores) in Arpinati summa cum amoenitate fluminis me refeci ludorum diebus. Philotimo tribulibus commendatis. In Arcano ad xv. id. Sept. sui tibi Messidium cum Philoxeno, aquamque, quam uidebant non longe a uilla, balneane fluentem uidi, praeteritum maxima siccitate: uberiorioremque aliquanto sese collecturos esse dicebant. Apud Herum recte erat. In Manliano offendi Diphilum Diphilo tardiorum, sed tamen nihil ei restabat praeter balnearia, & ambulationem, & auarium. uilla mihi ualde placuit: propterea quod summam dignitatem pauimentata porticus habebat: quod mihi denique apparuit, postea quam & ipsa tota pater, & columnae politae sunt. totum in eo est, quod mihi erit curae, tectorium ut continuum sit. pauimenta recte fieri uidebantur. camerae quasdam non probavi, mutarique iussi. Quo loco in porticu, te scribere aiunt, ut atriolum fiat: mihi, ut est, magis placebat. neque enim satis loci esse uidebatur atriole, neque fere solet, nisi in iis aedificijs fieri, in quibus est atrium maius; nec habere poterat adiuncta cubicula, & eiusmodi membra. nunc hoc uel honestate * testudinis, uel ualde boni aestiuum locum obtinebit. tu tamen, si aliter sentis, rescribe quamprimum. In balnearijs assa in alterum apodyterij angulum promouit: propterea quod ita erant posita, ut eorum uaporarium, ex quo ignis erumpit, esset sub tectum cubiculi. subgrā de cubiculum autem, & hibernum altum ualde probaui: quod ampla erant, & loco posita, ambulationis uis latere, eo quod est proximum balnearijs. Columnas neque in regione Diphilus collocarat. eas scilicet demolitur, aliquando perpendiculari, & linea discet uti. omnino spero paucis mensibus opus Diphili perfectum fore: curat enim diligentissime Caesius, qui tum mecum fuit. Ex eo loco recta, uulnaria uia, profecti, si uis in Fusidianum fundum, quem tibi proximis nuncijs apini de Fusidio HS cccc lxxxviii emeramus. ego locum aestate umbrosiorem uidi nunquam, per multis locis aquam profluentem, & eam uberem, quid quacris iugera praeter Caesius irrigaturum facile te arbitrat. equidem hoc, quod melius intelligo, affirmo, mirifica suauitate te nullam habuerum, piscina, & salientibus additis, palaestra, & silua uiridicata. Fundum audio te hunc Bouillianum uelle retinere. de eo quid iudicatur, ipse constitues. Caesius aiebat, aqua dempta, & eius aquae iure constituto, & seruitute fundo illi imposita, tamen nos pretium seruare posse, si uendere uellemus. scripsisse Messidium mecum habui. is se ternis nummis in pedem tecum transegiisse dicebat: sese autem mensum pedibus aiebat passum cccc. mihi plus uisum est. sed praestabo, sumpsum nusquam melius posse poni. Chilonem arcesseram Venafro, sed eo ipso die quatuor eius conseruos, & discipulos Venafri cuniculus opprederat. Idibus Sept. in Laterio sui: niam perspexi: quae mihi ita placuit, ut opus publicum uideretur esse, praeter ea passus. sum enim ipse mensus ab eo porticulo, qui est ad Furinae Satricum uersus. eo loco puluis, non glareae iniecta est, & mutabitur: & ea uiae pars ualde acclinis est. sed intellexi aliter duci non potuisse, praeser-